

БУРГАСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ

Новата идея
в образованието!

ЦЕНТЪР ПО ХУМАНИТАРНИ НАУКИ

СЪВРЕМЕННА ХУМАНИТАРИСТИКА

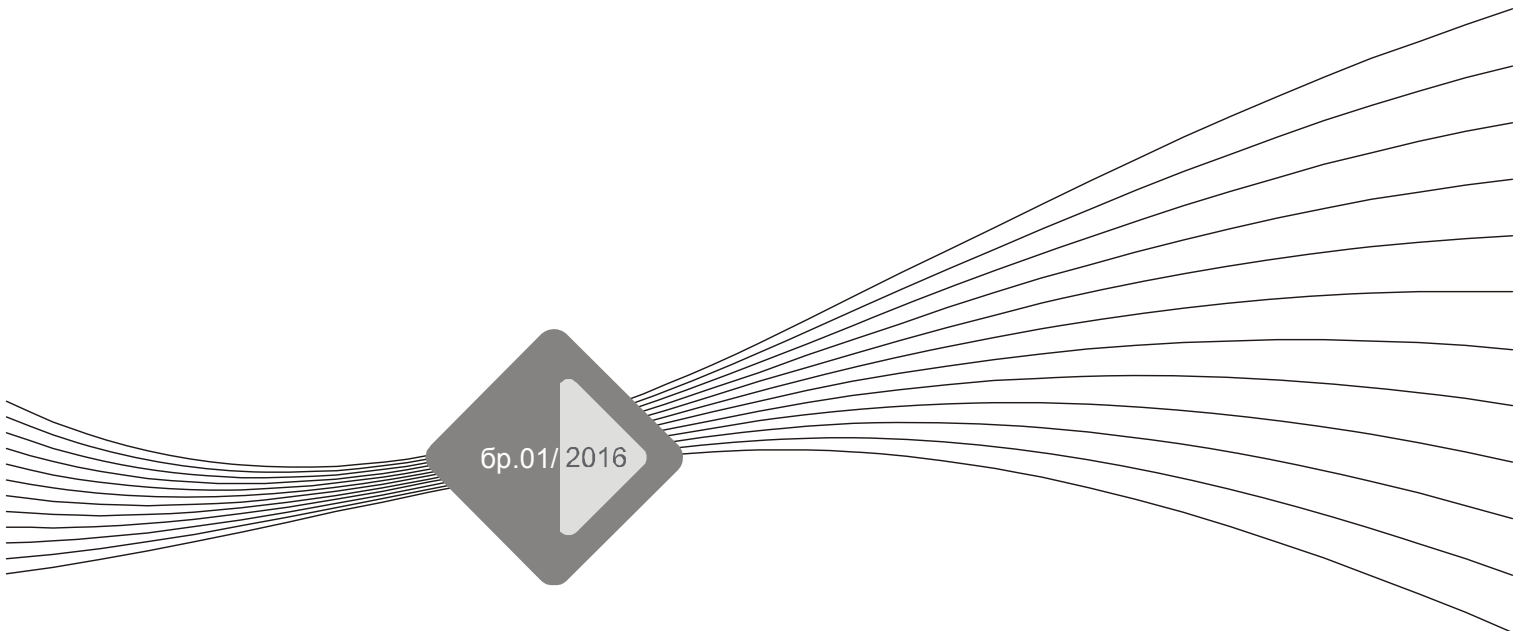
бр.01/2016

БУРГАСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
Център по хуманитарни науки

Новата идея
в образованието!

СЪВРЕМЕННА ХУМАНИТАРИСТИКА

бр.01/2016

СЪВРЕМЕННА ХУМАНИТАРИСТИКА

Издание на Центъра
по хуманитарни науки –
Бургаски свободен
университет

БРЮЙ 1/2016 (12)
ГОДИНА VII

Редакционен съвет:

проф. д-н Г. Христозова
проф. д-н К. Лукова
доц. д-р М. Лазарова
доц. д-р М. Алексиева
доц. д-р Д. Попова
доц. д-р Т. Коцева
доц. д-р Й. Балтаджиева
доц. д-р Т. Георгиев
Assoc. Prof. Dr. Kathryn
Jenson White (USA)
Prof. Dr. Birsen Tütüniş
(Turkey)
Ass. Prof. Dr. Vildan Onur
(Turkey)
Prof. Dr. Hoşcan Ensari
(Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Mynbayeva
Aigerim (KZ)

Редакционна колегия:

Главен редактор:

проф. д-н Г. Христозова
Зам.-главни редактори:
проф. д-н К. Лукова
доц. д-р Й. Балтаджиева

Техн. Секретар:

Валя Павлова
Мариана Колева

Коректор:

доц. д-р В. Ватева

Техн. подготовка и печат:

Издателство „ЕКС-ПРЕС”

Габрово

Формат: 70/100/16

Печатни коли: 5,5

Адрес на списанието:

ул. „Сан Стефано” 62

8001 Бургас

„СЪВРЕМЕННА

ХУМАНИТАРИСТИКА”

humanitar@bfu.bg

ISSN 1313-9924

Сп. „Съвременна хуманитаристика“ – значимо постижение
в 25-годишната история на Бургаския свободен университет5
проф. д-н Галя Христозова

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА НА PR

Съобщение за медиите – основен жанр в пиара7
проф. д-н Галя Христозова
гл. ас. д-р Милен Филипов

PR И МЕДИИ

За значението на стилистиката в обучението
на бъдещите журналисти и PR специалисти19
доц. д-р Веселина Ватева

ИСТОРИЯ, СПЕЦИФИКА И ФУНКЦИИ НА МЕДИИТЕ

Борис Руменов (Борю Зевзека). Трагичната участ
на веселите „барабанисти”25
доц. д-р Гургана Начева

ПРОБЛЕМИ НА ЖУРНАЛИСТИКАТА

Телевизионна журналистика и народопсихология33
д-р Росен Петров

СОЦИАЛНИ ДЕЙНОСТИ И СОЦИАЛНО КОНСУЛТИРАНЕ

Модел на партньорски отношения
в началото на зрялата възраст47
доц. д-р Румен Бостанджиев, д.м.

ДРУГИ АСПЕКТИ НА ХУМАНИТАРИСТИКАТА

Традиции и приемственост в обучението на студентите
от интегрираната специалност „Предучилищна
и начална училищна педагогика”56
доц. д-р Мария Алексиева

Трансформативни парадигми в съвременната
хуманитаристика и интердисциплинарно знание
(образователни модели)67
проф. д-н Калина Лукова

Career success in the 21st century76
Assoc. Prof. Diana Popova, Ph.D.

Психологическата наука в обучението
на студентите от ЦХН към БСУ – 25 години
история и традиции на преподаването82
доц. д-р Йонка Балтаджиева

Юбилейна кръгла маса на ЦХН „25 години
хуманитарно знание в БСУ – история и перспективи”87
проф. д-н Калина Лукова

**CONTEMPORARY
HUMANITARISTICS**

Published by the Centre
of Humanities at Burgas
Free University

VOLUME 1/2016 (12)
YEAR VII

Editorial board:

Prof. D.Sc. G. Hristozova
Prof. D.Sc. K. Lukova
Assoc. Prof. Dr. M. Lazarova
Assoc. Prof. Dr. M. Aleksieva
Assoc. Prof. Dr. D. Popova
Assoc. Prof. Dr. T. Kotseva
Assoc. Prof. Dr. Y. Baltadjieva
Assoc. Prof. Dr. T. Georgiev
Assoc. Prof. Dr. Kathryn
Jenson White (USA)
Prof. Dr. Birsen Tütüniş
(Turkey)
Ass. Prof. Dr. Vildan Onur
(Turkey)
Prof. Dr. Hoşcan Ensari
(Turkey)
Assoc. Prof. D.Sc.
Mynbayeva Aigerim (KZ)

Editorial committee:

Editor in Chief:

Prof. D.Sc. G. Hristozova

Deputy editors:

Prof. D.Sc. K. Lukova
Assoc. Prof. Dr. Y. Baltadjieva

Technical assistant:

Valya Pavlova
Mariana Koleva

Proofreader:

Assoc. Prof. Dr. V. Vateva

**Technical preparation
and print:**

„Express” Publishing House

Contacts:

62, San Stefano Str
8001 Burgas

CONTEMPORARY
HUMANITARISTICS
humanitar@bfu.bg
ISSN 1313-9924

The Journal ‘Contemporary Humanitaristics’ – a Significant
Achievement in the 25 Year History of Burgas Free University5
Prof. D.Sc. G. Hristozova

THEORY AND PRACTICE OF PR

Media Release – A Basic Genre in Public Relations.....7
Prof. D.Sc. G. Hristozova, Ph.D.
Assist. Prof. Milen Filipov, Ph.D.

PR AND MEDIA

About the Significance of Stylistes in the Teaching
of Future Journalists and PR Specialists19
Assoc. Prof. V. Vateva, Ph.D.

HISTORY, SPECIFICS AND FUNCTIONS OF THE MEDIA

Boris Rumenov (Boryu Zevzeka). The Tragic Faith
of the Cheery „Drummers”25
Assoc. Prof. Gergana Nacheva, Ph.D.

PROBLEMS OF JOURNALISM

The TV Journalism and People’s Psychology.....33
Rossen Petrov, Ph.D.

SOCIAL WORK AND SOCIAL CONSULTING

Patterns of Couple Interactions in Emerging Adulthood.....47
Assoc. Prof. Roumen Bostandjiev, Ph.D.

OTHER ASPECTS OF HUMANITARISTICS

Traditions and Succession in Education of Students
of the Integrated Specialty
„Preschool and Primary School Education”56
Assos. Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D.

Transformative Paradigms in Contemporary
Humanitaristics and Interdisciplinary Knowledge
(Learning Model)67
Prof. D.Sc. K. Lukova, Ph.D.

Career Success in the 21st Century76
Assoc. Prof. Diana Popova, Ph.D.

The Science of Psychology in the Teaching of Students
at the Centre of Humanities at Burgas Free University –
25 years of History and Traditions in Education.....82
Assoc. Prof. Yonka Baltadzhieva, Ph.D.

Jubilee Roundtable Discussion at the Faculty of Humateis
„25 Years of Humanitarian Knowledge at BFU –
Hisotry and Perspectives”87
Prof. D.Sc. K. Lukova

**Сп. „Съвременна хуманитаристика“ –
значимо постижение в 25-годишната история
на Бургаския свободен университет**

На 18 септември 2016 г. Бургаският свободен университет навършва 25 години от паметния миг, в който Великото народно събрание на Република България дава старт за създаването и функционирането на едно от първите недържавни висши училища.

Преди 25 години създателите на университета прозорливо са премислили, че на България ѝ е нужен един такъв университет – модерен, иновативен и устремен. Университет, в центъра на който са студентите. Университет, чието мото е „Новата идея в образованието“. И ето – 25 години на градеж, най-съзидателните години в историята на едно висше училище. Успешно преминахме първите 7 години, през следващите извоювахме и построихме новата си сграда, през последните се утвърдихме и наложихме като авторитетно и уважавано висше училище.

Още със създаването на университета възникват и два от основните факултета – филологически и педагогически, които през 1999 г. се обединяват в Център по хуманитарни науки.

Една от идеите на ръководството на ЦХН – да се даде възможност за научна изява на преподавателите, доведе до раждането на сп. „Съвременна хуманитаристика“ през 2010 година.

През 2014 г. и 2015 г. списанието се издава по проект, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Министерство на образованието и науката в конкурс „Българска научна периодика – 2014 г.“.

През 2014 г. „Съвременна хуманитаристика“ кандидатства за реферирание по Scopus.

От 2015 г. списанието се индексира и реферира от бази данни EBSCO.

През изминалите години списанието се превърна във форум за обсъждане и дискусии по важни за хуманитаристиката теми; отразяваше научните търсения, идеи и постижения на преподавателите от Бургаския свободен университет; съобщаваше за научните прояви в Центъра по хуманитарни науки; служеше за откриване и развитие на бъдещи научни таланти. Списанието се утвърди като своеобразен иноватор и лидер в медийното пространство за съвременна хуманитаристика. Търси значимото и дискуссионното, анализира разнообразието от утвърдени в културния и в обществения живот теории и концепции, изгражда и защитава нови концепции в хуманитаристиката.

Резултатът – 12 издадени броя, над 100 научни статии, авторитетен редакционен съвет от учени от 3 континента – Европа, Азия, Америка; автори от български и от чужди университети; публикации на български, английски, руски, френски език.

От самото си създаване списанието се издава и в хартиен, и в електронен вариант, част е от е-библиотеката на Бургаския свободен университет, което го прави достъпно за научната общност у нас и по света.

Благодарим на всички колеги, които споделят своите постижения в сп. „Съвременна хуманитаристика“! Нека списанието пази жив пламъка на научното ни любопитство и да бъде гордост и чест за Бургаския свободен университет.

Проф. д-н Галя Христозова

*Ректор на Бургаския свободен университет
Главен редактор на сп. „Съвременна хуманитаристика“*

СЪОБЩЕНИЕ ЗА МЕДИИТЕ – ОСНОВЕН ЖАНР В ПИАРА

проф. д-н Галя Христовова
гл. ас. д-р Милен Филипов
Бургаски свободен университет

MEDIA RELEASE – A BASIC GENRE IN PUBLIC RELATIONS

Prof. D.Sc. G. Hristozova
Assist. Prof. Milen Filipov, Ph.D.
Burgas Free University

РЕЗЮМЕ: Статията изследва същността на съобщението за медиите като основен жанр в инструментариума на публичен рилейшънс. Прави се важно разграничаване между двата основни вида съобщения за медиите: прес анонс и прессъобщение. Представя се развитието на съобщението за медиите до съвременния вариант на съобщение за социални медии.

Ключови думи: *съобщение за медиите, прес анонс, прессъобщение, съобщение за социални медии*

ABSTRACT: The paper studies the the nature of a media release as a basic genre in public relations. A necessary distinction between media advisory and news release is made. The article presents the contemporary development of the meia release into a social media release.

Key words: *media release, media advisory, news release, social media release*

Всяка една организация¹, независимо от областта, в която функционира, има своя комуникационна политика, която регламентира начините за информиране на обществеността с дейностите на организацията. Пиарът се определя като специфичен сектор на деловата активност и е най-вече направление за създаване на благоприятна и доброжелателна социална среда на организацията. Това е пряко свързано с ефективната комуникация, която зависи от редица фактори, като един от най-важните е умението да се подготвят различни писмени документи за информираност на широката общественост, пряко заинтересованите и самите участници. Съществуват редица жанрове и начини за комуникация и с външната, и с вътрешната публика на организацията – брошури, бекграундър, вътрешни издания – вестници и списания, годишен отчет, заявление за СМИ

¹ Организация наричаме всяка една структура, създадена съобразно законодателството на дадена държава, която има определен предмет на дейност – производство, търговия, услуги и др. Това може да е ЕТ, фирма, предприятие, образователна институция, административна институция и мн.др.

(средствата за масова информация), заявление за пресата, интервю, медиа карта, медиа папка (прес кит), прессъобщение, статия за организацията, фактическа справка. Несъмнено най-използваният и популярен жанр е прессъобщението.

Съобщението за медиите, по-популярно като прессъобщение, е кратък информативен текст за запознаване на целевите публики/обществеността с основните прояви на дадена организация чрез медиите. То е комуникационен инструмент, използван от специалистите по публични комуникации, за предаване на конкретно съобщение към конкретна медия. В преобладаващия случай, в него се представя гледната точка на организацията на фона на по-глобален социален, икономически или политически контекст.

Съобщението за медиите е неразривна част от глобалната комуникационна стратегия на организацията. То никога не трябва да се използва като самостоятелен комуникационен инструмент, защото няма ресурса да постига стратегически комуникационни цели. Съобщението за медиите е комуникационна тактика, което изисква то да се прилага съвместно с други пиар инструменти, задължително обвързани в стратегическо комуникационно цяло.

Структурно, прессъобщението се състои от планирани, формирани и реализирани форма и съдържание. Чрез него се преследват комуникационни цели, които надхвърлят схващането, че прессъобщенията само информират. В много голяма степен те образуват и мотивират, което отразява глобалните цели на комуникацията като явление.

Съобщението за медиите е предназначено за всички видове медии, като се отчитат спецификите на съответния вид медия – преса, радио, телевизия. Трябва да отбележим, че съобщението за медиите няма за цел да свърши работата на журналистите. „Съобщенията за медиите ... просто запознават редактора с основните факти на потенциални истории. Онези, които ги пишат, приемат, че техните внимателно формулирани изречения ще бъдат пренаписани от журналистите“ (The Missouri Group 1992: 182). То е един от най-използваните пиар жанрове за връзка между организациите и СМИ. Най-често връзката между пиар отделите на организациите и редакциите на вестниците, електронните медии, електронните сайтове е директна. В по-редки случаи е опосредствана от информационни агенции, което не е често срещана практика в България.

Основно изискване към прессъобщението, което ясно го разграничава от рекламния текст, е да съдържа информация с висока новинарска стойност и да отговаря на **три ключови критерия** – *релевантност, полезност и интерес*.

Релевантността се изразява в степента на пряко влияние на информацията върху битието на целевите публики, респективно аудиторията на медията. Информация, свързана със здравето, сигурността, образованието, околната среда, икономическата или политическата обстановка, ще привлече медийния интерес и вниманието на аудиториите. Колкото по-голям сегмент от аудиторията е пряко засегнат, „толкова по-релевантна, съответно по-важна, ще бъде историята“ (The Missouri Group 1992: 6). Важно е да отбележим, че релевантността зависи от прякото въздействие върху аудиторията. Информацията в съобщението за

медииите трябва да бъде внимателно прецизирана и да се търси регионално отразяване, а не национално, когато тази информация засяга директно регионални целеви публикации.

Полезността е вторият водещ критерий, който е предпоставка за отразяване на информацията в съобщението за медииите. Основен мотиватор е надпреварата на медииите за ограниченото време и внимание на техните аудитории, както и „гладът“ на аудиториите за информация, която да използват непосредствено в решаването на житейски проблеми. Полезността „помага на читателите директно да извършат нещо, което искат или трябва да направят – да извършат някакво действие“ (The Missouri Group 1992: 8) или да вземат определено важно решение, с което да подобрят живота си.

Третият критерий е *интересът*, който се базира на предходните два – релевантност и полезност, но излиза извън техните рамки. Колкото и да е релевантна и полезна една информация, тя трябва да притежава и емоционален заряд. В противен случай новината би била прекалено суха и скучна. Експертите по връзки с обществеността трябва да знаят, че информацията в съобщението им за медииите става част от диалога, случващ се в медийното пространство. „Този диалог ще бъде болезнено скучен, ако не включва малко драма, малко хумор и много хуманност“ (The Missouri Group 1992: 9).

От казаното по-горе става ясно, че съобщението за медииите и съдържащата се информация в него е предназначена за популяризиране на дейността на една организация, на нейните проекти и новости – услуги, продукти, на постиженията ѝ, на спечелени награди, признания и други, като всичко това оказва директно влияние, полезно и интересно е за целевите публикации. Търсенето на медийно отразяване само за задоволяване на мениджърското его, води до изхабяване на имиджа на организацията като надежден източник на информация за медииите.

Прессъобщението е преди всичко и най-вече съобщение за нещо ново, което не се е случвало, за което не се е съобщавало, организира се за първи път или е традиционно за организацията, но се провежда по различен начин и би било интересно и важно за някого, най-вече за основните публикации на организацията. Кой са специфичните особености и характеристики на новостта:

- *Актуалност*. Нещо, което се е случило току-що, актуално е. Актуалността може да е за различни категории публикации – за институцията, за населеното място, за областта, за държавата. Колкото по-голяма е групата на публиките, толкова повече хора могат да проявят интерес и да прочетат прессъобщението. Определя се и от това дали в съответния регион това е важен за хората проблем, колко значима е съответната организация, много хора ли са свързани с тази организация; своевременно ли е представено съобщението за събитието.
- *Мащаб на новостта* – зависи от мащаба на събитието. Ако е събитие с еднократен, еднократен характер, в малка организация, с малко на брой участници, без присъствието на популярна личност, мащабът ще е по-ограничен. Ако е национално събитие, с по-голяма продължителност, мащабът ще е по-голям.

- *Уместност на новостта* – трябва внимателно да се прецени за кои издания е подходяща тази новост. Напр. кандидатстудентски теми не са подходящи за издания за т.нар. „трета“ възраст.
- *Мащаб на публиките* – това са тези, които ще проявяват интерес към събитието и са прочели за него. Това са читателите, слушателите, зрителите, които са получили информация от прессъобщението.
- *Бързина на съобщението* – новините бързо „остаряват“ и се изместват от следващите. Никой не чете за събития, случили се в предходни дни и седмици. Прессъобщението трябва да се пише по време на самото събитие и буквално непосредствено преди края на събитието да се предоставя на медиите за публикуване. Електронните сайтове затова имат предимство, защото съобщават за събитието почти едновременно със случването му.
- *Участие на известни личности* – лидери на мнение (нюзмейкъри) – в зависимост от организацията и публиките това са хора, популярни в политическите, културните, научните среди. От една страна, фактът, че са посетили събитието увеличава неговата значимост, от друга – част от тях са интересни за медиите.

Липсата на новина е една от основните предпоставки за пренебрегването му от гейткипърите в медиите и самите заинтересовани публики (стейкхолдъри) в и извън организацията. Това показва, че целевата аудитория на едно прессъобщение не се ограничава само до журналистите в СМИ. „Прессъобщенията като че ли едновременно са насочени към две различни аудитории, а именно, журналистите, както и аудиториите на тези журналисти – читатели на вестници, телевизионни зрители и т.н.“ (Jacobs, 1999a: 46). Допреди бумът на Web 2.0 журналистът е бил „информационният контролор“, който пропуска или не едно прессъобщение. Днес, благодарение на развитието на личните корпоративни медии (уебсайт, блог, социална мрежа, платформа за видео споделяне и др.) от страна на организациите достигането на прессъобщението до целевите публики не зависи в такава степен от журналиста и самите СМИ. Но това е тенденция, която много бавно набира скорост и скоро статутът на масмедията като основен комуникационен посредник няма да бъде разклатен.

Да се напише ефектно прессъобщение и да бъде публикувано има няколко условия и въпроси, на които да си отговорим:

1. Кога трябва да се напише прессъобщение? – когато има нещо ново – събитие, продукт, услуга, награда, дори криза.
2. До всички медии ли да изпратим прессъобщението? – до тези, чиито читатели има вероятност да се интересуват от организацията.
3. Еднакъв ли да текстът до всички медии? – според възможностите на пиар екипа на организацията. Много медии не желаят да публикуват прессъобщения, които вече са публикувани в същия вариант, защото дублираното съдържание пречи за по-доброто позициониране на материалите в Google или във всички случаи не помага за позиционирането.

4. Различни ли да са пресъобщенията до различните видове медии – електронни, печатни? – да, трябва да са различни. За електронните медии трябва да има повече клипове, снимки, препратки.

5. Защо не публикуват нашите пресъобщения? – не са написани добре, големи са по обем, има рекламни послания, пращат се твърде често, липсва уникалност и др. Най-честата причина да не се публикуват немалка част от пресъобщенията е, че в тях се забелязват рекламни послания. Пресъобщението е съобщение на организацията за обществеността, т.е. за поддържане на връзки с обществеността. То има за цел да съобщава, а не да рекламира. Разбира се, чрез него обществеността се запознава с важни събития на дадена организация, прави си своите изводи, изгражда си представа, мнение за организацията, но това е право и избор на всеки, прочел текста. Друга сериозна причина е, че обикновено пресъобщенията не предразполагат към дискусия, защото в тях има събитие, факти, данни, участници и не провокират дискусия. Медиите в интернет пространството разчитат на коментарите на читателите, на тяхното мнение.

Ако изходим от теориите за съобщението (а пресъобщението неминуемо е вид съобщение), то в него според М. Фелер трябва да има четири компонента: информационен, логически, психологически и естетически. Информационният е в основата на текста, изграден на логически връзки между информацията и събитието, както и логическите връзки при подбор и подредба на самата информация. Психологическият компонент служи за привличане на вниманието на четящия, а естетическият е свързан със съпреживяването. Може да се добави още един пети компонент – творчески или художествен, имащ отношение към силата на словото. Пресъобщението трябва да съдържа тези компоненти, за да не се налага редактиране или то да е минимално.

Много популярен е комуникативният модел, в който задължително трябва да се отговори на няколко въпроса – на български говорим за 5-те „К“ и 1 „З“ – *кой кога къде какво как защо* е направил, а на английски е „5 W“ – *who, where, what, when, why*. Тази информация трябва да е заглавието и в първия абзац.

Кои са най-важните за едно пресъобщение **компоненти**?

Заглавието – като лице на текста има първоначална функция да предизвика интереса и любопитството на четящия и да провокира неговата читателска активност. Основната функция на заглавието е да впечатли, да се пребори за (и с) читателя, да подпомогне читателския избор, да създаде интерес, за да бъде прочетен материалът. Същевременно трябва да носи, да съдържа информация за темата, за събитието, за участниците. Заглавието на един текст отразява най-важни според автора идеи, обобщения и предпочитания. Много често то предопределя избора на някои читатели. За разлика от заглавията на текстовете, писани от журналисти, в които стремежът към оригиналност стига до парадокс, заглавията на пресъобщенията са по-съдържани. Същевременно не бива да са прекалено „сухи“ и строги, защото могат да откажат читателя да прочете текста. Дори още по-лошо – могат да откажат редактора да го публикува въобще. Препоръчително е да е кратко – не повече от 4-5 думи, за да е лесно и за споделяне –

достатъчно кратко за Tweet-ване (под 60 знака, за да може да се прикачи и линк) или за поставяне във Facebook.

Заглавието може директно и конкретно да назовава събитието² (Доверието към Европейския съюз), да се изрази мнение, позиция (Доверие или брак по сметка с ЕС?), да се използва част от цитат на някой от участниците (Европа е като големият колайдер на Церн), комбиниран вариант – цитат + мнение („Да определим посоката на Европа!“ – информираният човек е успешното бъдеще на Европейския съюз).

Има едно много разпространено съотношение 30:3:30 на Клей Шоенфелд, описано в „Ефективен Пъблик рилейшънс. Има читатели, които ще отделят 30 секунди за прочит на прессъобщението и тогава заглавието трябва да каже колкото се може повече. Ако отделят 3 минути, то от първите абзаци зависи информираността за събитието и съставянето на представа за организацията. Ако прессъобщението е изключително интересно, то четящият може да отдели и 30 минути (в съвременното това е почти невъзможно, защото прессъобщенията обикновено не надвишават една страница, а и читателите не разполагат с толкова време за четене на само един текст.)

Подзаглавието не е задължително, но ако го има, не трябва да повтаря заглавието, а да носи нова информация.

Резюме (чело, лийд) е кратко въстъпление в темата с акцент върху нещо важно, впечатляващо. Трябва да е информативно, точно, интересно.

Основно съдържание – трябва да даде отговор на въпросите – КОЙ-КОГА-КЪДЕ-КАКВО направи, а в следващия абзац – КАК и ЗАЩО. Това е класическата структура, както се казва „по учебник“, но тя е твърде шаблонна и е подходяща в процеса на обучение на студенти или при строго административна информация.

Корпоративна информация – информация за организацията, за нейното създаване, успехи, планове.

Информация за контакт – телефон, ел.адрес, skype на автора на съобщението
 Прессъобщението трябва да е съобразено с някои **езикови характеристики**:

1. *Словоред* – В българския език няма задължителен словоред, но има правилен и неправилен словоред. За засилване на интереса в заглавието и в първия абзац могат да се използват и изречения с неправилен словоред.
2. *Глаголите и глаголното време* – препоръчва се използването на сегашно време, за да се създаде впечатлението за актуалност на събитието и присъствие на пишещия. Глаголите са в 3 лице единствено или множествено число, за да се изрази дистанцираност и да се избегне рекламното звучене.
3. *Лексика* – да се използват еднозначни думи. Специфичните термини да се използват внимателно и при необходимост да се обясняват. Съобщенията са предназначени за широка публика и лексиката трябва да е раз-

² За примери се използват няколко заглавия на прессъобщения, написани от студенти – специалност „Връзки с обществеността“ и „Журналистика“ в Бургаския свободен университет след дискуссионна среща на тема „Европейски съюз – възраждане на доверието“.

бираема. Пресъобщенията се четат от читатели на съответната медия, които са с различен образователен ценз, познания и интереси. Пресъобщението е жанр в PR-комуникацията. Това не е жанр в научно издание за специалисти.

4. *Правописна и пунктуационна норма* – трябва да са спазени. Много малко издания имат коректори и най-често текстовете се публикуват така, както са предоставени от пиарите.
5. Няма различна правописната норма специално за текстовете в електронните и в социалните медии. Правилата за писане на главна буква, за употребата на пунктуационни знаци са еднакви, общовалидни и задължителни.

Класификацията на пресъобщенията може да бъде различна според различни системообразуващи фактори. Тук ще се ограничим до съобщение за медиите, което анонсира предстоящо събитие и съобщение, което информира за случило се събитие.

Анонсиращото съобщение за медиите е пресанонс. В практиката пресанонсът, твърде често се замества с покана към медиите. Структурата на поканата като информационен носител няма нищо общо с тази на пресанонса. Единствените прилики са по отношение на информацията за място, време и часа. Поканата има официален и в известна степен задължаващ характер. Пресанонсът, точно обратно, е предназначен просто да информира медиите за предстоящо събитие/новина. Аудиторията на пресанонса са единствено журналистите. Затова в него се посочват специалните гости, възможността за индивидуални интервюта (photo-ops) след предварителна заявка. Журналистите сами преценяват дали събитието представлява потенциален интерес за тях и за медията. Оттук следва и различното предназначение. Цели да „доведе“ журналистите на събитието.

Пресанонсът е кратък и лаконичен. Основното му предназначение е да предизвика интереса на медиите и да ги мотивира да присъстват на събитието. Включва информация за темата или проблема, който ще се разисква. Например:

Ранното напускане на училище е основен фактор за ниския стандарт на живот на българите

„Негативните ефекти върху стандарта на живот в България, които оказва ранното напускане на училище, ще представи екипът на Бургаския свободен университет, провел националното проучване. Данните от изследването ще бъдат представени на пресконференция в БСУ.

Генералният извод от изследването е, че спада делът на традиционно засегнатите социални групи и се увеличава този на групи, които до този момент не са напускали училище.

Кога: 25.03.2016 (вторник)

Час: 10:00 ч.

Къде: Бургаски свободен университет, Конферентен център 2, ет. 1

Специални участници: зам.- кмет по Образование и култура, Община Бургас

За контакти:

Структурата на пресанонса, представена по-горе, е препоръчителна, но има водещото предимство да предоставя максимално бързо важната за журналистите информация: заглавие, лийд, обобщена ключова информация за провокиране на журналистическия интерес, кога, час, къде, (специални участници), за контакти.

Тази структура улеснява в максимална степен журналиста и му спестява време за четене на цели изречения, особено по отношение на кога, къде, кой.

Прессъобщението изпълнява съвсем различна функция от тази на пресанонса. То има за цел да предостави информация с новинарска стойност на журналиста, на база на която той/тя да изготви журналистически материал. Прессъобщението представя новина през призмата на организацията, която новина обаче е релевантна, полезна и интересна за целевата ѝ публика, която е част от аудиторията на медията. Една най-важните характеристики на прессъобщението е, че колкото и субективно да е понякога, това е достоверна информация, съставена от преки участници в организацията и провеждането на събитието.

Прессъобщението се изгражда на принципа на обърнатата пирамида. По този начин журналистите получават най-важната информация в началото на прессъобщението. Разработена в средата на 19 век с появата на телеграфа, тя си остава основният начин за писане на прессъобщения. Основното ѝ предимство е, че организира текста около конкретни факти, а не около идеи или хронология на събития. Тя е и изключително полезен инструмент за структуриране на мисленето и организиране на информацията, което дава възможност да се създават всякакъв вид текстове.

Обърнатата пирамида е най-широка в горната си част, като концентрира най-важната информация в самото начало на текста (лийда). Именно в него се излага новината, като в последващите абзаци се предоставят подкрепящи новината детайли. Тази структура се прилага най-вече за поднасянето на извънредни новини. Благодарение на нея, читателите задоволяват нетърпението си да стигнат до същността на информацията, като получат бързи и лесни отговори на всички най-важни въпроси. Онлайн текстовете също следват логиката на обърнатата пирамида, защото онлайн аудиториите се характеризират с ниска концентрация на внимание и четенето всъщност е сканиране на текст.

Основната критика към обърнатата пирамида като подход за структуриране на текст е, че тя е антиистория. Разказът върви отзад напред и е в противоречие с общоприетата традиция текстът да има въведение, изложение и заключение. Обърнатата пирамида води до създаването на „безвкусни“ текстове. Алтернатива на тази форма на създаване на прессъобщение е структурата на пясъчния часовник. Това е подход, който включва в себе си най-добрите структурни елементи на обърнатата пирамида и наративът. Започва с лийд, в който се излага най-важната информация, последван от бърз преход към наратива (хронологичното представяне на събитието). Този подход е подходящ за т.нар. фийчър прессъобщение, който не е толкова зависим от времето на случване на новината.

Структурата на пресъобщението има следните елементи: заглавие, подзаглавие, резюме (когато се подава към онлайн издание/корпоративен сайт), дата, място, лийд, подкрепяща информация, цитат, снимка, контакти, информация за организацията.

Днес имейлът е основният канал за изпращане на пресъобщението към медиите. Ето защо е задължително имейлът да съдържа заглавието, подзаглавието и лийда. Прикачените файлове често се възприемат с подозрение въпреки антивирусните защити. Препоръчително е да дадете линк към снимките, от които бихте желали журналистът да избира. Традиционно снимките също се прикачват, но се губи възможността журналистът да влезе в онлайн нюзрума на организацията.

Динамичното развитие на пиар, разкриващо същността му за водене на ефективен диалог и развиване на взаимоотношения, води и до надграждане на неговия инструментариум. Пресъобщението й „товарният кон“ на публичен рилейшънс също търпи развитие в своето предназначение и функционалност. В отговор на превръщането на социалните медии в неразривна част от живота на индивида и организацията се появява нов вид съобщение, а именно съобщението за социалните медии (Social Media Release – SMR). То изключително много прилича на мултимедийното пресъобщение по своята форма, структура и дизайн. Основната разлика е, че съобщението за социални медии отваря нови и по-ефективни възможности за диалог. Важно е да се отбележи, че този нов вид съобщение за медиите не заменя традиционното пресъобщение. Това се дължи на факта, че традиционните съобщения имат за цел да достигнат и да информират традиционните медии. Основната целева публика са журналистите и репортерите в тях. При съобщението за социални медии това са потребителите на социалните медии, без да се прави разграничение на журналисти и не-журналисти.

Трябва да се отбележи, че традиционното пресъобщение не бива лесно открито от социалните търсачки като Technorati, BlogPulse, Google Blog Search. За разлика от съобщението за социални медии при традиционното пресъобщение е необходима отделна оптимизация за социални медии (Social Media Optimization (SMO)). Този процес е известен още и като оптимизация за блог търсачки (Blog Search Engine Optimization (BSEO)) и има напълно различен механизъм на разпространение. Съобщението за социални медии (SMR) е предназначено да улесни потребителите да откриват и споделят най-важната информация със своя социален кръг, като добавят и своя перспектива относно тази информация.

Онова, което прави съобщението за социални медии „социално“, е:

- Предоставя възможност за диалог чрез модерирани коментари.
- Осигурява възможност за обратно проследяване (trackback) и отчитане на резултатите.
- Активиране на линкове към социални букмарк сайтове като del.icio.us.
- Използване на линкове и тагове, които насочват постнати в социални медии изображения, видео и аудио обратно към съобщението за социални медии.

Модел за съобщение за социалните медии

Основните компоненти на съобщението за социални медии са:

Заглавие: Използва се както при традиционните пресъобщения. Важно е заглавието да е кратко, за да може да се „туитва“.

Подзаглавие: Не е задължително, но е препоръчително да се използва, за да се подсили заглавието и интересът на потребителите. Да не повтаря информация от заглавието.

Основни факти: Те са и основната разлика между съобщението за социални медии и традиционното пресъобщение. Това са кратки и изключително фокусирани изречения, съдържащи най-важната информация от съобщението. Всъщност в тях се изказва причината за самото съобщение. Представят се най-често с булети. Те трябва да бъдат кратки и да съдържат ключови думи, свързани с темата.

Резюме. В резюмето се отново се представят основните факти. Разликата е, че именно тук, в структурирания текст се задава контекстът и тонът на самото съобщение.

Тагове/ключови думи. Задължително изискване за съобщението за социални медии е предварителното проучване на ключовите думи, които да бъдат използвани в него. Това изискване трябва да се покрие, за да се гарантира откриването на информация от съобщението от потребителите, търсещи по тези ключови думи и фрази.

Линкове/URLs. Линковете улесняват потребителите в намирането на нужната им информация. Линковете, които могат да бъдат прилагани, могат да водят към мнение на трето лице, подкрепящо проучване, касуз, корпоративния уебсайт, линкове в Delicious и др.

Цитати. Цитатът винаги е бил и задължителен елемент в традиционното пресъобщение. Такъв остава и в съобщението за социални медии, в което той се извежда в самостоятелна позиция. Цитатът предоставя достоверност и обективност на поднасяната информация. Особено значим става, ако е от изказване на популярна и/или авторитетна личност.

Аудио, видео и изображения. Изображенията и видеото са едни от най-споделяните видове съдържание в социалните медии. Това задължително изисква такова съдържание, включително и подкастове, да бъдат включени в съобщението за социални медии.

Визитка на организацията. Визитката съдържа представяне на организацията и нейната дейност с максимум 3-4 изречения, уебсайтът и дали организацията е основният източник на съобщението.

RSS емисия. Тук се предоставя възможност на потребителите да се абонираат за постоянен поток новини от организацията. По този начин организацията става активен източник на информация.

Поради динамиката на нововъведенията в технологичната сфера, които пряко се отразяват върху социалните медии, съобщението за социални медии е в непрекъснат процес на развитие. Посочените елементи са основните, но всеки един от тях също се променя. Използването на тази структура на пресъобщение

ние за социалните медии ще обогати този жанр за връзка между организацията и обществеността посредством медиите и както казва Т. Христов „ще съумее да се открие като новатор на фона на всички останали PR агенции, които често пъти ограничават контактите си с т.нар. „общественост“ до стандартни и нередко безлични прессъобщения (прес рилийзи)“.

Съобщението за медиите продължава да бъде основен тактически инструмент в комуникацията между организацията, медиите и нейните публики. Всяка организация съобразно своите публика трябва да преценява в кои медии и в какъв тип медии да публикува своите съобщения. Традиционното прессъобщение все повече се обогатява и усъвършенства.

Съобщението за медиите търпи своето развитие, обусловено от силата на социалните медии. Благодарение именно на тях, съобщението за медиите е много по-интерактивно и се превръща в самостоятелна комуникационна платформа, ако бъде използвано по адекватен начин.

Литература:

1. Kutlip, S., Sentur, A., Bruum, G. Efektiven publik rileyshuns, S., 2007.
2. Feler, M. Struktura proizvedeniya, 1981.
3. Hristov, T. Pressuobshtenie za sotsialnite medii.
4. <http://www.novavizia.com/pres-sobshheniya-za-sotsialnite-medii/>
5. Aronson, M., Spetner, D., Ames, C. The Public Relations Writer's Handbook: the digital age, Jossey – Bass, 2007.
6. Jacobs, G. (1998) „Projected discourse: Analysis of receiver roles in press releases”. text 18 (4), 505-523.
7. The Missouri Group News Reporting & Writing, NY, St. Martin's Press, Inc. 1992, p. 182.

ЗА ЗНАЧЕНИЕТО НА СТИЛИСТИКАТА В ОБУЧЕНИЕТО НА БЪДЕЩИТЕ ЖУРНАЛИСТИ И PR СПЕЦИАЛИСТИ

доц. д-р Веселина Ватева

Бургаски свободен университет

ABOUT THE SIGNIFICANCE OF STYLISTICS IN THE TEACHING OF FUTURE JOURNALISTS AND PR SPECIALISTS

Assoc. Prof. Veselina Vateva, Ph.D.

Burgas Free University

РЕЗЮМЕ: В статията се разглеждат основните моменти в обучението по стилистика на бъдещите журналисти и PR специалисти в Центъра по хуманитарни науки. Отделя се внимание върху лингвистичните особености на текстовете от публицистичния стил. Разкрива се значението на лингвостилистичния анализ в обучението на студентите.

Ключови думи: *стилистика, лингвостилистичен анализ, публицистичен стил, журналист, PR специалист.*

ABSTRACT: The basic moments of teaching in stylistics of future journalists and PR specialists from the Center of the Humanities are discussed in the article. Attention is paid to the linguistic peculiarities of the journalistic style texts. The meaning of the linguistic analysis in the teaching of the students is revealed.

Key words: *stylistics, linguistic analysis, journalistic style, journalist, PR specialist.*

Стилистиката е една от основните езиковедски науки, която има особена значимост за повишаване на езиковата компетентност, комуникативните способности, културата на речта и стилистичната коректност на бъдещите журналисти и PR специалисти. Може да се каже, че като наука тя заема гранично положение между литературознанието и езикознанието. От една страна, стилистиката се опира върху постиженията на теорията на литературата и на литературния анализ, най-вече при разглеждане на текстове от художествения стил. От друга страна, стилистиката изцяло се основава при лингвостилистичния анализ на текстове от всички стилове върху терминологичния апарат и научните трактовки на всички езиковедски науки – фонетика, лексикология, морфология, синтаксис. Във връзка с това Д. Попов посочва, че „стилистичното в езика не представлява особено равнище, но пронизва всички езикови равнища, като се съдържа във всяко от тях“ (Попов, 2001:8). В същата насока е и уточнението, което прави Хр. Станева – „стилистиката няма собствени езикови единици, но изучава стилистичните възможности на езиковите единици от всички езикови

равнища – от фонемата до текста, но от особена стилистична гледна точка“ (Станева, 1997:20).

Ст. Брезински обръща внимание върху особеното значение на стилистиката за професията на журналиста. Според него тя има „пряко отношение към въпросите на журналистиката – работата изобщо в средствата за масова информация е немислима без знанията, които може да поднесе стилистиката. Стилистиката разглежда как най-целесъобразно и умело може да се използват в практиката, в речта (писмена и говорима) изразните средства на българския език, кое е подходящо и кое не е подходящо, кое може да бъде ефективно и кое е сухо и със слабо въздействие върху слушателя и читателя, как да се постигне най-добрата и най-подходящата езикова форма, в която да се обличат мислите“ (Брезински, 2001:6).

В Центъра по хуманитарни науки към БСУ студентите от специалностите „Журналистика“, „Връзки с обществеността“ и „Обществени комуникации и социална психология“ изучават следните основни направления в стилистиката – лингвостилистика и функционална стилистика, частна стилистика (на българския книжовен език), синхронна стилистика (на съвременния български език), нормативна стилистика (анализ на стилистични грешки и различни начини за редактирането им).

По отношение на предмета на лингвостилистиката Д. Попов отбелязва, че той „може да бъде регулярното и нерегулярното в езиковата употреба (перформацията), правилното и неправилното по отношение на езиковата норма, нормалното и аномалното изказване с оглед на сферата на употреба, неутралното и ефективното в речевата продукция, сухото и атрактивното в езиковия изказ, емоционалното и неемоционалното в израза, случайното и преднамереното в речта, непринуденото и тенденциозното, естественото и маниерното в комуникацията, обичайното и необичайното в езиковото общуване, привлекателното и шокиращото в речевото поведение“ (Попов, 2001:13). А за това какво изучава функционалната стилистика, авторът посочва, че неин обект е „функционирането на отделните елементи в езиковата система и подсистемите на езика (т. нар. функционални стилове) като важни аспекти на цялостната езикова продукция на говорещия и на пишещия човек (цит.съч.:14).

Хр. Станева разграничава „граматическа (описателна) стилистика, която изучава стилистичните възможности на граматическите категории на морфологичните и синтактичните единици, и функционална стилистика, изследваща стиловата системност на функционалните стилове“ (Станева, 1997:20).

По-различна е позицията по проблема на З. И. Хованска. Тя отделя „лингвостилистиката, която изучава езика като цяло, в цялото му функционално-комуникативно многообразие, от литературната стилистика, чийто обект се явява художественото произведение като единство от всички негови компоненти и по-специално от неговите езикови компоненти“ (Хованска, 1984:29).

В обучението по стилистика студентите от Центъра по хуманитарни науки разглеждат понятието конотация и видовете конотативни функции; осмислят семантичните процеси на трансформация при метафората и метонимията; запознават се с характеристиките на метафоричните тропи – олицетворение, хипербола, литота, оксиморон, синестезия и с метонимичните тропи – синекдоха, сингуларизация, плурализация, антономазия, паронимазия.

Във връзка с изучаването на лингвостилистиката вниманието се насочва към конотативните възможности на езиковите единици на отделните езикови равнища. На фонетично равнище се отбелязват, от една страна, експресивните фонетични повторения (асонанс, алитерация, ономатопея), които създават мелодичност или съзнателно търсена какофония. От друга страна, се разглеждат и порочните повторения, които носят неблагоприятно звучие, и е важно да се избягват в журналистическите текстове. На лексикално равнище се осъществява представяне на лексиката в групи – от функционално-експресивно и от функционално-стилистично гледище; в лексико-семантични групи (омоними, пароними, синоними, антоними); според сферата на употреба; според активната или пасивната им употреба. Във всички групи лексемите се анализират от гледна точка на техните стилистични функции. На морфологично равнище се изучават конотативните функции на словообразователните и на граматическите морфеми, разглеждат се транспозициите по всички морфологически категории и се обяснява техният стилистичен ефект. На синтактично равнище се изясняват конотативните функции на изреченията според начина им на изказване – съобщителни, различните видове въпросителни, подбудителни, възклицателни изречения. Обръща се внимание и върху стилистичните характеристики на изреченията по структура, по-точно на различните видове едносъставни изречения (определенолични, неопределенолични, безлични, обобщенолични, именни), на елиптичните и незавършените изречения.

По отношение на функционалната стилистика вниманието се насочва основно към публицистичния стил. Текстовете му се анализират най-вече на лексикално, морфологично и синтактично равнище, тъй като фонетичното равнище не е така силно стилистично активно. Ярък лексикален белег на тези текстове е обществено-политическата лексика, която допринася за постигане на информативност, аналитичност и актуалност. Представят се различните суфикси за образуване на думите, които преобладаващо са от чужд произход. Обяснява се понятието колоквиализация – процес на навлизане на разговорна лексика в публицистичния стил. По-голямата част от тези думи са от турски език и са предимно с отрицателна експресивност. При емоционално-експресивната лексика акцентът се поставя върху лексемите с преносно значение – метафори, метонимии, перифрази, метафорични епитети. В публицистичните текстове преобладават лексикализираните метафори, но въздействени и активизиращи мисленето и емоциите на адресата са индивидуалните, авторските метафори. Метонимията придава краткост, яснота, точност на изказа, затова се среща често. Обръща се внимание, че най-предпочитани са пространствените метонимии, при които

името на столицата или на държавата замества ръководителите или гражданите; името на институцията замества названието на хората, които работят или членуват там; мястото, където се намира някакво ведомство, замества хората, работещи в него; метонимии по цвят. Перифразите се класифицират на перифрази метафори и перифрази метонимии. За епитетите се отбелязва, че се срещат главно в жанра коментар и от тях най-експресивни са хиперболичните, оксиморонните, съдържащите разговорни лексеми епитети. При сравненията преобладават индивидуалните, образните сравнения, които внушават субективното мнение на журналиста за лицата и обектите (Ватева и др., 2013:522-601).

На морфологично равнище се отбелязва, че глаголните форми са предимно в сегашно, минало свършено и по-рядко в бъдеще време. При категорията време най-характерни са транспозициите сегашно в м. бъдеще и сегашно в м. минало свършено време (първата изразява категоричност, сигурност в извършване на действието, а втората го представя като протичащо пред погледа на адресата). При глаголните категории лице и число вниманието се насочва към няколко транспозиции, свързани с експресивното въздействие на текста – 1 л.мн.ч. в м. 1 л. ед.ч. (авторът подчертава, че личната му позиция не се различава от тази на множество адресати); 3 л.ед.ч. в м. 3 л.мн.ч., като глаголът е придружен от съществителни като *човек*, *гражданин*, *българин* (има обобщаващо значение); 2 л. в м. всяко друго лице с обобщително значение. За постигане на обективност и за изтъкване на преден план на резултатите, а не на самото протичане на събитието е характерна транспозицията страдателен вместо деятелен залог.

За синтактичното равнище се посочва, че емоционално въздействие се постига чрез синтактичния паралелизъм, съчетан с различни видове повторения; чрез въпросителните изречения, от които най-експресивни са реторичните въпроси и редуването на въпрос и даден от автора отговор, чрез който той разкрива личната си оценка; чрез възклицателните изречения, които са наситени с различни емоции; чрез именните изречения, които акцентират върху качествени характеристики, описания на лица и обекти (Ватева, 2010:52-53).

След като се запознаят със стилистичните особености на публицистичните текстове, студентите трябва да разработят курсова работа, която представлява лингвостилистичен анализ на публицистичен текст от пресата. Те сами трябва да изберат подходящ текст. Още самият избор разкрива техните познания за анализа – текстът трябва да бъде експресивен, да е богат на лексеми с конотативни функции, да има няколко морфологични транспозиции, да се срещат емоционално въздействащи изречения. Лингвостилистичният анализ на публицистичен текст създава у бъдещите журналисти и PR специалисти умение да откриват езиковите единици с конотативни функции на всички езикови равнища и от техния ефект да правят изводи за авторската позиция; да развиват своя езиков усет и наблюдателност. Прецизният анализ на чужд текст е предпоставка за изграждане на умения за създаване на стилистично коректен, емоционално въздействащ собствен текст.

Върху значението на лингвостилистичния анализ обръща внимание Хр. Станева. Тя посочва, че чрез него студентите „придобиват умения за изграждане на определени функционални типове текстове и навици за оценка на стилистичните качества на текста, за редактиране и саморедактиране на текста (Станева, 1997:25). На този въпрос акцентират и Р. Йосифова и М. Илиева – „Формирането на умения за лингвостилистичен коментар на текстове е необходимо, за да се усвоят по-задълбочено функционалните стилове и свързаните с тях жанрове... Чрез лингвостилистичния анализ, приложен в процеса на обучение, се усъвършенства и умението да се строи научен текст (писмен или устен) (Йосифова, Илиева, 1999:141).

Авторките разглеждат две разновидности на лингвостилистичен анализ: 1) „Текстът се анализира по езикови равнища, като се отбелязват тези езикови единици от повърхнинната речева структура, които са стилистически значими и чието присъствие се обуславя от особеностите на комуникативния акт“; 2) „При втория модел на лингвостилистичен анализ се тръгва от дълбинното равнище на речевата структура – от откритите вече особености на комуникативния акт и свързаните с тях екстралингвистични признаци, включително и замисъла на субекта на речта, – а това позволява анализ на конкретния текст при едновременно (а не последователно, както беше при I разновидност) включване на стилистически значими езикови средства от различни равнища на езиковата система“ (цит.съч.:142-143).

На студентите се възлага да направят лингвостилистичен анализ на публицистичен текст от пресата според първата разновидност, т.е. да открият стилистически маркираните езикови единици последователно на фонетично (ако има на това равнище), лексикално, морфологично и синтактично равнище. Трябва да обяснят техния стилистичен ефект и вложената от автора субективна оценка.

За да могат да създават стилистично издържани текстове, студентите трябва да знаят какви стилистични грешки не трябва да допускат, когато пишат или говорят, а също така как да редактират текст с такива грешки. Затова в обучението по стилистика те се запознават с видовете редактиране на текст – плеонастично редактиране (прибавяне на думи), еналагично редактиране (разместване), брахилогично редактиране (съкращаване), тропово редактиране (заместване с други думи – синоними) (Чакърова, Костова, 1999:70-71). Обяснява се същността на различните видове стилистични грешки – алогизъм, амфиболия, брахилология, хипербат, плеоназъм, шаблон (цит.съч.:84).

Обучението по стилистика има като предпоставка и основа изучаването на литература (българска и чужда); литературния анализ; езиковедските науки – фонетика, лексикология, морфология, синтаксис. Чрез получените знания по стилистика студентите придобиват умения да разпознават и да анализират текстове от различните функционални стилове и най-вече от публицистичния стил, да редактират текстове със стилистични грешки, да създават собствени, стилистично издържани и въздействени текстове.

Литература:

1. Brezinski, S. Zhurnalisticheska stilistika, Izdatelstvo „Junona”, Shumen, 2001.
2. Vateva, V. Funktsionalna stilistika, Izdatelstvo „Dimant”, Burgas, 2010.
3. Vateva, V. i dr. Etnopsiholingvistichni i sotsiolingvistichni aspekti na ezika na vestnitsite v Bulgariya, Izdatelstvo „Ex – PRES” OOD, Gabrovo, 2013.
4. Josifova, R., Пиева, М., Stilistika, Izdatelstvo „Faber”, V. Turnovo, 1999.
5. Popov, D. Stilistika, Izdatelstvo „Episkop K. Preslavski”, Shumen, 2001.
6. Staneva, Hr. Stilistichen podhod kum dinamikata na teksta, Izdatelstvo “Ilinda – Evtimov” EOOD, Sofiya, 1997.
7. Hovanskaya, Z. I. Stilistika frantsuzskogo yazika, Izdatelstvo „Visshaya shkola”, Moskva, 1984.
8. Chakurova, K., Kostova, P., Fenomenut stilistichna greshka, Izdatelstvo „Maritsa”, Plovdiv, 1999.

**БОРИС РУМЕНОВ (БОРЮ ЗЕВЗЕКА).
ТРАГИЧНАТА УЧАСТ НА ВЕСЕЛИТЕ „БАРАБАНИСТИ”**

доц. д-р Гергана Начева
Бургаски свободен университет

**BORIS RUMENOV (BORYU ZEVZEKA).
THE TRAGIC FAITH OF THE CHEERY „DRUMMERS”**

Assoc. Prof. Gergana Nacheva, Ph.D.
Bourgas Free University

РЕЗЮМЕ: Предложеният текст проблематизира една от най-интересните интелектуални формации на българския хумористичен печат и проявленията на българската смехова култура – кръга около списание „Барабан” (1908-1921), както и фигурата на дългогодишния му редактор, културтрегера Борис Руменов (Борю Зевзека).

Ключови думи: *списание „Барабан”, хумористичен печат, бохемски кръг, смехова култура, битов хумор, военно-полеви театър, тоталитаризъм, журналистика*

ABSTRACT: The proposed text problematizes one of the most interesting formations of the Bulgarian humorous press and the manifestations of the Bulgarian laughter culture – the circle around Baraban magazine (1908-1921), and the figure of his longtime editor – the bearer of culture Boris Rumenov (Boryu Zevzeka).

Key words: *Baraban magazine, humorous press, bohemian circle, laughter culture, daily humor, military field, totalitarianism, journalism*

Историята на българската журналистика все още е длъжница на хумористичния и сатиричен печат. Отсъства задълбочено и пространно изследване върху развоя му, трансформациите, семиотичните режими на езиковите и визуалистични полета и техния синкретизъм. От друга страна, липсва полилогът между отделните хумористично-сатирични издания и общата контекстуална мрежа, която те изплитат.

Книгата на Симеон Янев „Пародийното в литературата” (1989) охранително брани Христо Смирненски от лековато бохемското в полза на социално-идеологическото. Дълги години отношението към битовия хумор е пренебрежително. Това поставя в маргинализирани позиции автори, произведения, кръгове, издания. Пример за това е седмичното хумористично списание „Барабан” (1908-1921) и кръгът около него, самоназовали се „барабанисти” – Борис Руменов (Борю Зевзека), Чудомир, Александър Божинов, Райко Алексиев, Димчо Дебелянов, Димитър Подвързачов (Некий Нагел, Хамлет, принц Датски), Христо Смирненски (Ведбал), Георги Райчев (Гриша Печорин, Граф Алмавива), Йордан Сливополски (Пилигрим, Сър Джан), Христо Бръзицов (Язека), Крум Кюлявков

(Кюлюстюр бей, На баща ми син), Петър Завоев (Сиври Синек), Сава Злъчкин, Никола Костов (Червен лиляк), Георги Каназирски (Верин), Стоян Шакле (Прокудин) и др.

На страниците на изданието те успяват да запечатат нивото на масовата култура по време на войните и след тях с нейните вкусове, манталитети, нагласи върху цялостния фон на българската действителност, да пресъздадат всекидневното битуване на малките хора – селяни, граждани, чиновници, домакини. Именно подобен тип издания са барометър за социалните страхове, в които се оглеждат семейните отношения, положението на жените в периферните култури, инвазията на феминизма. Тук отехтяват чуждите визии за балканските общества, разглеждани като ареали, пълни с лъжи, интриги и коварство. Показани са дълбоките проблеми на слаборазвитите общества – продажно законодателство и юридически абсурди, ведомствените структури и техните отношения, ленивата българска администрация.

Видим е диалогът между сп. „Барабан” и в. „Българан”, където отново се проявява „най-трафаретният битов хумор, представящ се за нетрафаретен именно чрез пародийната форма” (Янев, 1989: 147). Внимателното вглеждане в творбите на „барабанистите” разкрива една интертекстуалност, допълнена тематологично, жанрово от сходни герои, сказове, гегове и шаржове. Отделните автори заемат нарицателни имена, сатирични и алюзивно препращащи към други писатели в кръга.

Дългогодишното на списанието и неговата популярност се дължат на разнообразното съдържание и на „умението му да се приспособява към вкусовете на масовия читател” (Богданов, 1972: 90). Медийната му територия симптоматично илюстрира напреженията столица - провинция, град - село, еснафско - бохемско, високо - ниско. Грубият хумор, кръчмарската реторика, ориенталската ленивост и коварството са едни от любимите теми на Борю Зевзека и приятелския кръг около списанието. Подобно на българановци, „барабанистите” проблематизират не толкова високата култура, колкото балканскорегионалното и локалното. В биографията на Руменов е видим сблъсъкът Изток - Запад – той следва актьорско майсторство във Виена, а го завършва в Загреб. Стажува в театър във Фиуме (дн. Риека), което го превръща в част от две балкански култури.

Забелязан е от проф. д-р Иван Шишманов, той измисля псевдонима Борю Зевзека и му възлага да подготви поредица „Походна войнишка библиотека” с войнишки анекдоти, илюстрирани от Ал. Божинов, издадена в два тома „Войнишки анекдоти” и „Анекдоти от обикновения живот”. Това е неизчерпаем фонд от весели истории. По-късно издава сборници „Анекдоти”, „Тренчо на война”, „Весели разкази” и др. Този хумористичен военен дискурс е малко познат в българската литература. По време на Балканската война написва „Балканска комедия” и основава военно-полеви театър, който изнася представления понякога на самата бойна линия. Привлича актьорите Стефан Македонски, Кирил Петров, Петко Стоянов и др.

Албер Бенбасат в книгата на Борис Руменов „Балканската комедия” (1995) пише: „Ако един ден бъде написана книга за „барабанистите”, а аз вярвам, че това ще стане, главен герой в нея безспорно ще бъде Борю Зевзека. Той е обединителната фигура в този кръг или общество (или както те шеговито са се наричали – „барабанистката партия”, „барабанистката ложа”, където властва свободата, смехът, пълната духовна разкрепостеност” (Руменов, 1995: 177).

Говоренето за българския хумористичен печат неминуемо ни отвежда към трагичната история на кръга „Барабан”. В своята портретна щриха А. Бенбасат твърди, че „никогаш издание не губи толкова сътрудници – Стр. Кринчев, А. Розентал (художник и поет), П. Стоянов, Ал. Константинов, С. Шакле, Н. Василев (рецитатор и поет) падат на бойното поле” (Руменов, 1995: 180). На фронта загива и Димчо Дебелянов. Христо Смирненски умира, без да получи субсидии от тесните социалисти за лекарства. Но злощастията не свършват до тук – на 9.IX.1944 г. е убит един от най-активните сътрудници на „Барабан” – писателят и художник Райко Алексиев. Хр. Бръзицов излежава 8 години строг тъмничен затвор, Ал. Божинов е съден от Народния съд. Един от комунистическите активисти – Станислав Вихров (впоследствие главен редактор на „Работническо дело”) тръгва да убива Елин Пелин, но погрешка разстрелва Борю Зевзека. Заклучителният зловещ акорд слага Чудомир, който през 1967 г. се самоубива.

Съвременните ни хумористи, не без чувство за хумор, предупреждават: „Опасно е да тръгнеш бос по ливадата на българския хумор. Там непременно ще се натъкнеш на нещо, което ще те убодне или ще те ужили, или ще те ухапе, или в най-добрия случай ще те вдигне във въздуха – „Бич”, „Пръчка”, „Сатър”, „Жило”, „Оса”, „Коприва”, „Оцет и злъчка”, „Бомба”, „Жупел”, „Людокос”, „Остен”, „Скорпион”, „Таралеж”, „Шило”. Сред цялата тази гмеж невинно подскача весело един „Щурец” – вестникът на Райко Алексиев” (Станилов, Перец, 1998: 5). И един весел „Барабан”, който барабани по нашата съвест, бихме добавили ние.

Р. Алексиев и Ал. Божинов са художници и писатели. Борис Руменов съчетава две изкуства – театъра и журналистиката. Типичен интелектуалец от 20-те и 30-те години на ХХ век, той е актьор, писател, драматург, разказвач, декламатор, имитатор и вестникар. Борис Вазов го определя като „истински благодетел на начумерения български народ”. Редактира хумористични рубрики във в. „Зора”, „Утро” и „Ден”, автор е на стотици фейлетони, анекдоти и скечове. Написва либретото на операта „Софиянци пред Букурещ”. Изтъкнат радиожурналист, по време на Втората световна война има собствено хумористично предаване по Радио София, в което иронизира Хитлер, Сталин и това му донася ненавистта на комунистите след 9.IX.1944 г.

Неговите „Малки комедии за вечеринки” (1930) с техните развлекателни естрадни жанрове са предназначени за масовата публика. Сборникът съдържа хумористични миниатюри: „Своята и чуждата жена”, „Празноглавия разбойник”, „Празнична трагикомедия”, „Братска среща на границата” (тя диалогира с

„Балканската комедия” и пародира стихотворението на Иван Вазов „В окопа”), „Такъв е занаятът”, „Балканската комедия”, „В защита на хигиената”, „Откраднатата крава”, „Правдата в съда”.

Професионален актьор, той сам изпълнява героите на сцената. Руменов показва изостаналостта на театъра от периферията. Той демонстрира двете страни на българското театрално изкуство – професионалното и любителското, като успява да пародира художественото му ниво. Руменов позиционира не само българския малък, беден, дребнав свят в балкански контекст, но и показва цялата симптоматика на балканския културен регион. По думите на Никола Георгиев виждаме „диалога между нация и цивилизация”. Разностранните му интереси го отвеждат към киното, през 1928 г. изпълнява главната роля в комедията на Борис Грежов „Весела България”. Редактира и рубриците „Кукуругу” и „Кудкудяк” във в. „Утро” и „Дневник”.

Н. Георгиев определя разказите на Чудомир като „първото по-значимо явление на популистката литература у нас” (Георгиев, 1991: 105). С още по-голяма сила това важи за творчеството на Б. Руменов. Този популизъм е виден от факта, че „по утра, вечеринки и прочие увеселения от такъв характер, професионални актьори и любители, правейки се на по-глупави, отколкото са, размиваха публиката най-често с неговите [на Чудомир – б.а.] разкази” (Георгиев, 1991: 105). Руменов озаглавява своята книга „Малки комедии за вечеринки” и така се доближава до схващането на съвременния литературовед, че „силата и уравновесеността на една национална култура се мери и по нейните възможности да разбира и приема и „антикултурните” (да наблегнем върху кавичките) явления в себе си” (Георгиев, 1991: 105).

Творчеството на Б. Руменов показва как се конституира масовата култура за нуждите на печата, вкусът на обикновения човек, както и междутекстовата активност на различните изкуства, диалогът – масмедията и аматьорските театрални форми – естрадни подиуми, сказове, скечове, представления и др. по селските читалищни сцени и вечеринки. Това са сурогатните форми на масовата култура. Една от любимите теми на „барабанистите” е образът на Европа. Във „Вестникарски истории” на Борю Зевзека се появява нейният образ, близък до този в Чудомировите разкази. Такива са и карикатурите на ранния Чудомир в „Барабан”, където публикува карикатурата си „Баба Европа”, чийто текст гласи: „И като накладе един голям огън, баба Европа седна до него и спокойно почна да си вари чорбата” (бр. 190, 1913). Чудомир е основната фигура в рубриката „Българска антология”, където публикува поредица шаржове за И. Вазов, И. Андрейчин, С. Скитник, Ст. Дринов, А. Страшимиров, Ц. Церковски, Н. Лиливев, П. Яворов, П. Славейков, М. Кремен, К. Щъркелов. „Барабан” подобно на „Българан” е антимонархически настроен и това личи по поредицата карикатури срещу цар Фердинанд.

Голяма тема в творчеството на Руменов са коварните отношения между балканските държави. В комедията „Братска среща на границата” се води диалог между българския граничен войник Пижо (герой, срещан у Пелин и карикатури

рите на Чудомир) и сръбския Джуро. Пижо казва: „Е-х Джуро, знаете вие, че Европа е малко глуха, та затова сте узбуяли! Ако она чуеше жалбите на тия ора, не чеше и границата тука да тегли и тогай сичко чеше да си е мирно и тихо и ние с тебека чехме асьл като орака да си живееме и да се срещаме, а не като разбойници да се пазиме един от друг” (Борю Зевзека, 1930: 21).

„Годишен баланс” (Съглашателска трагикомедийка) на Хр. Смирненски сякаш дописва „Братска среща на границата” и „Балканска комедия” на Борю Зевзека. Смирненски я помества в „Барабан”, бр. 394 от 19.I.1918 г. с псевдоним Ведбал. Със същия псевдоним той подписва и „Платен отговор” в бр. 386 от 25.XI.1917 г., „Писмо от казармата” – V.1917 г., „Настроение”, бр. 360 от 27.V.1917 г., „Чувствата”, бр. 372 от 19.IX.1917 г., „Съвестта”, бр. 365 от 1.VII.1917 г. Тяхната тематика кореспондира с тази на Борю Зевзека от книгите му „Комедии за малки сцени”, „Дон Кихот Таласъмски”.

„Шопски флирт” на Борю Зевзека диалогира с веселите Елин Пелинови разкази. „Хиляда и една женски хитрости” (с подзаглавие „Източна комедия”) е намигване към „1001 нощ”. Разкази като „Повсеместното зло” показват как модите от Европа привличат българските жени, които в тон с английските суфражетки си отрязват косите, и това предизвиква семейни скандали. Тази тема продължава в разказите „Сам в капана” и „Поуки от една сватба”, където се третира въпросът за женското равноправие.

Комедията „Актьорски юбилей” поставя въпроса за бедността и аутсайдерството на актьорите в България. Министерството на културата не дава орден на юбиляря, тъй като поради зачестилите юбилеи ордените свършили. „И понеже юбилеите много зачестили, то било взето решение да се дава при първия юбилей на един артист само кутията, а след 20 години, при втория му юбилей, да му се даде и орденът” (Борю Зевзека, 1924: 44). А като подарък министерството моли кредиторите да му опростят дълговете. Този сюжет диалогира с разказа на Р. Алексиев „Великият Бари”.

Разказът „Дон Кихот Таласъмски” алюзира към класическия образ на Сервантес, но всъщност поставя въпроса за създаването на градски театър. „В България няма случай да се построи нов читалищен салон и при него да не се образува така нареченият „градски театър” с дълготрайност на съществуването често пъти една година. Причините за заглъхването на тези благородни начинания биват различни. Най-често: или бюджетни, или „неспоразумителни” – така нарича публиката вечните и неминуеми караници между артистите” (Борю Зевзека, 1936: 3).

Пародията „Иванку на селска сцена” показва нивото на аматьорските театри в България и отвежда към паралели с „Многострадална Геновева” от „Под игото” на Иван Вазов. Такива са и разказите „Богиня Мелпомена в с. Таласъмово”, „Суфльор”, „Селска публика”, „Пожарната команда и сцената”, „Жертва на драматическото изкуство”. Много от сюжетите са заети от градския фолклор и третираат женското лицемерие, меркантилните семейни отношения, парвенюищата.

Разказът „Богиня Мелпомена в с. Таласъмово” пародийно отвежда към музата, но всъщност повествува за плачевното ниво на българския театър. „Жертва на драматическото изкуство” показва невежеството на средния българин и отношението му към драматическото изкуство. Кандидат-студент с предстоящи изпити в Народния театър е арестуван, защото на публично място репетира монолога на Ромео и нарушава морала на обществото. Текстът пародира крилатата фраза от съдебната практика „флагранте деликто” (заварено тежко престъпление). За да не го притесняват, кандидат-студентът репетирал зад чадър на тревата, а полицаят решил, че той върши неприлични неща с момиче. „Моля ви, господа, разберете, че всичките тези думи, които сте чули, това е любовният монолог на Ромео при срещата му с Жулиета в градината. Аз играя утре Ромео и си готвя ролята. Ето ви и пиесата, прочетете я, моля!” – обръща се той в участъка към следователя и полицая (Борю Зевзека, 1936: 37). Когато стражарят нарича показаното от младежа „безобразни книги”, кандидат-студентът е възмутен: „Как? Вие наричате Шекспировите велики произведения „безобразни книги”? О, невежество!” (Борю Зевзека, 1936: 37).

Провинциалните сюжети на Борю Зевзека прехвърлят интертекстуални мостове към хумористичните разкази на Р. Алексиев от сборниците му „Жалостиви случки” (1929), „Генчо Завалията” (1933-34), „Клюката” (1935), „Хорски уста” (1937). Разказът „Селски зъболекар” на Б. Зевзека отвежда към разказа „Медицински проявления” на Р. Алексиев и показва липсата на всякаква здравна култура в България по това време, както и ужасяващата мръсотия, разкрита в комедията „В защита на хигиената”. Семиотиката на имената на героите и селата при Р. Алексиев, Б. Зевзека, Чудомир и Е. Пелин е очевидна. При Алексиев се срещаме със с. Таласъмово, при Б. Зевзека – с Твърдоглавци, при Чудомир – Голо бърдо. Тези творби изграждат панорама на една бедна, захвърлена балканска провинция, където невежеството и клюките са основното занимание. Това сговаря разказите „Клюката” (Р. Алексиев) и „Отцеубийство” (Б. Зевзека).

Друга тема е тази за българския журналист в разказите „Репортери от старо време” (така се е идентифицирал главният редактор на „Утро” Стефан Танев), „Журналистът и Свети Петър”, „Вестникарски грижи”, където се пародира бедността, нахалството и комбинативността на българския журналист.

Главният герой на разказа „Адската машина” е журналистът Ангел Шилов, наричан Шилото. По време на една официална среща той открадва бутилка шампанско, която скрива в чантата си. Впоследствие бутилката гръмва и един детектив се нахвърля върху него с думите: „Конспиратор! Анархист! Атакатор! Ти предполагаше, че сигурно ще присъства и някой от господата министри. Нека ти теглят сега една присъда по Закона за защита на държавата, че да видиш как се хвърля бомба” (Руменов, 1995: 109). Текстът е политическа пародия на атентата в църквата „Св. Неделя” на 16.IV.1925 г. и жестоката разправа на властта с българските журналисти. Неутешителният извод на Шилото е следният: „Кога е прокопсал един репортер, та и сега? Искан да задигна шампанско, а то и без чанта останах. Ама, хей, какавани – обръща се той към колегите си

журналисти – да съберете пари да ми купите нова чанта, че това престъпление заради вас извърших” (Руменов, 1995: 109).

Докато Е. Пелин, Р. Алексиев и Чудомир показват манталитета на българския провинциален живот, Руменов демонстрира, че дори столицата на периферна държава е дълбоко провинциална. В разказа „Лятна София” се осмиват еснафските маниери и заличаването на разликата между столица и провинция. Същата проблематика виждаме и в разказа „Весела и съблазнителна София”, чиито герои са „шестимата мъже, за които става дума тук, и които бяха членове на някаква депутация, изпратена от дълбоката провинция, тези шестима българи с астраганени калпаци и с подплатени с агнешка кожа кожуси, бяха решили в тази последна вечер на пребиваването си в съблазнителната столица да си погуляят и то в някое първостепенно кабаре” (Руменов, 1995: 36). Но в края на разказа те са изумени от голямата сметка, която получават в елитното столично заведение, струва им се, че „таванът на блестящия локал, заедно с всичките електрически лампи, падна върху главите на шестимата господа делегати” (Руменов, 1995: 40).

Повечето разкази на Р. Алексиев от сборниците му „Жалостиви случки” (1929), „Генчо Завалията” (1933-34), „Клюката” (1935), „Хорски уста” (1937) се приближават до Чудомировите. Столичните сюжети на Зевзека ориентират към Смирненски, но острата социална ангажираност е заменена от битово-хумористични оттенъци, което го връща в орбитата на това, което Н. Георгиев определя като „провинциални идилии”, съществуващи във всички европейски литератури. Пример за това е „Тартарен Тарасконски” на А. Доде (Георгиев, 1991: 104).

Пародирането на българския театър сближава Б. Зевзека с „Под игото” на Вазов. При Руменов преобладават сюжети, преартикулиращи семейната митология – съпруг - съпруга, зет - тъща, съпруг - балдъза, майка - дъщеря. По тези сатирични произведения може да се сглови социалният профил на 30-те години на XX век в България. „Празноглавият разбойник” на Зевзека с герои Муте и Вуте изплита интертекстуални мрежи към героите на Е. Пелин Нане и Вуте, както и разказите му „Откраднатата крава”, „Правдата в съда”, „Такъв е занаятът”, които илюстрират изостаналостта на българското село в сравнение с града.

Дълголетието на сп. „Барабан” се дължи на силата на сатирико-хумористичното творчество и развитието на множество хумористични жанрове – анекдот, пародия, злободневка, битова сатира, каламбур и др. Изданието бичува властогонството, обществените предрасъдъци, стереотипите. Вътрешният му развой върви от сензации и пикантерия към социално значими и ангажирани теми, като приоритетни са политиката на монарха, политическият хаос, изостаналостта и бедността.

Друг културологичен принос на сп. „Барабан” е този към народната смехова култура. Както твърди Г. Пенчев: „В проучванията на народоведи, социолози, литературоведи се търсят различни наши белези като народ, а почти не се изучава българската смехова култура. Тя е интересен и важен феномен, който мно-

го специфично определя народопсихологията. Затова е потребно да го опознаваме все по-пълно, ако искаме да проникнем в национално неповторимото.” (Пенчев, 1995: 110)

Смехът на „барабанистите” прехвърля XX столетие и продължава да отехтява в XXI. Ако се обърнем отново към съвременните хумористи, те мъдро и с чувство за хумор, ще кажат, че да преследваш и убиваш хумористи не е български патент: „Античната традиция, спазвана до ден-днешен, е хората, които ни даряват със смях, да бъдат гонени, настигани, бити, затваряни и убивани – Езоп, Аристофан, Дж. Суифт, Бомарше, Молиер, Зошченко водят веселия хор на мъчениците на хумора” (Станилов, Перец, 1998: 5). „Барабанистите” само го продължават.

Литература:

1. Bogdanov, I. (1972) Bulgarska literaturna periodika. Izdatelstvo na Otechestvenia front. Sofia
2. Boryu Zevzeka (1924) Komedii za malki sceni. Kooperativna pechatnica „Edison”, Sofia
3. Boryu Zevzeka (1930) Malki komedii za vecherinki. Suedineni pechatnici „Utrodnevnik”, Sofia
4. Boryu Zevzeka (1936) Don Kihot Talasumski. Humoristichni razkazi. Pechatnica „Hudozhnik”, Sofia
5. Georgiev, N. (1991) Nova kniga za bulgarskia narod. Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski”, Sofia
6. G. (1995) Chudomir – poznatiat I nepoznat nashenec. Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski”, София
7. Rumenov, B. (Boryu Zevzeka) (1995) Bulgarskata komedia. Izbrani proizvedenia. Sustavitel – Alber Benbasat. Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski”, Sofia
8. Stanilov, Perc. (1998) Opasno e... V: Rayko Aleksiev. Tray, lebo mi yadesh! Razkazi, feyletoni, karikaturi. Fondacia „Rayko Aleksiev”, Izdatelska kushta „Ivan Vazov”, Sofia
9. Yanev, S. (1989) Parodiynoto v literaturata. Nauka i izkustvo. Sofia

ТЕЛЕВИЗИОННА ЖУРНАЛИСТИКА И НАРОДОПСИХОЛОГИЯ**д-р Росен Петров***Бургаски свободен университет***THE TV JOURNALISM AND PEOPLE'S PSYCHOLOGY****Rossen Petrov, Ph.D.***Burgas Free University*

РЕЗЮМЕ: Статията изследва тезата как народопсихологията влияе върху създаването на телевизионната новина, нейното смислово и структурно съдържание, без да се нарушават автентичността, фактологията и документалността ѝ. Анализът се базира на народопсихологичните фактори, които формират определени модели в поведението на човешките индивиди, свързани с тяхното възпитание, интелект, образование и култура. Как тази съвкупност от качества влияе върху възприятията на различните хора, породени от образите върху телевизионния екран и тяхното психологическо въздействие.

По какъв начин народопсихологията определя различните правила в сферата на информацията, нейното създаване и начин на разпространение. В статията се опитваме да докажем защо журналистите, работещи в телевизиите, трябва да се съобразяват с народопсихологията на етноса, когато превръщат събитията в новина. Разгледани са методите при създаването и разпространението на телевизионната информация на няколко международни телевизионни медии, като CNN, BBC, AL – JAZEERA и др.

Ключови думи: *народопсихология, народен дух, социален бит и култура, национален характер, митология, социална общност, етнос*

ABSTRACT: This article examines the way people's psychology influences the creation of TV news and its contents in terms of meaning and structure without disrupting its state of being authentic, factual and documentary. The analysis is based on people's psychology factors which create particular models of human behavior related to the individual's upbringing, intelligence, education and culture. How does this combination of characteristics influence different people's perceptions evoked by the images on the TV screen and their psychological impact?

How does people's psychology determine the variety of rules in the sphere of information, including the ways it created and distributed? In the article, we are attempting to prove why journalists who work for TV companies should take into consideration the people's psychology of the particular ethnic group in the process of transforming the events into news. We have examined the methods of creating and distributing TV information implemented by several TV media, such as CNN, BBC, AL-JAZEERA, etc.

Key words: *people's psychology, people's spirit, customs and culture, national characteristics, mythology, social community, ethnic group.*

20-ти век постави основите на масовите комуникации и информацията, които за добро или лошо глобализираха Земята и размиха границите на континенти и държави. Бурният темп в развитието на техниката, електрониката и косми-

ческите технологии в областта на комуникационните системи направи електронните медии най-бързите информационни институции, които съкратиха време-пространствените величини и ги сведоха до нула.

Телевизията и Интернет нахлуха в 21-ви век и го направиха века на комуникациите. Компютърът превзе индивидуалното пространство на всеки един от нас и започна да господства върху нашето съзнание. Информация от всякакъв вид ни залива от страниците на печатните медии, от високоговорителите на радиоприемниците, от екраните на телевизорите и мониторите на компютрите. Образът, като най-богат носител на информация, създава свой свят и хегемония върху цялото общество, което доброволно се подчинява на волята му. Визуалните послания, показващи поредица от събития, поражда възприятия и психологически въздействия върху реципиентите, които се асоциират и идентифицират с персонажите от екрана. Публичната информация става материализиран ресурс за съвременното общество. Визуализираното медийно пространство обсебва съзнанието както на отделния индивид, така и на цялата група, като ѝ предава определена посока за размисъл и разсъждения.

Журналистите и техните професионални стандарти се определят от политиката на дадената медия. В нея тя включва посоката и вида на информацията, която ангажира вниманието на отделния индивид по различен начин. Това води до извода, че колкото и различни медии да имаме в общественото пространство, толкова и различни публики ще има за тях. Тоест таргет групите се определят от конкретните журналистически послания, свързани като форма и съдържание с интересите на тези групи.

Създаването и разпространението на информацията се извършва от различни институти и масмедии, превърнали се в информационни общества. В тях работят екипи от различен характер, които изготвят новините, подчинени на събития и факти с различно съдържание. Тяхната структура може да има определена целенасоченост, довеждаща до манипулация на общественото мнение, като му се дава субективна насоченост за постигането на определени цели и интереси. Всяка медия създава класифицирана информация, предназначена за възбуждането на обществен интерес. Този обществен интерес е многостранен и зависи от възрастовите групи, от техния социален, етнически, политически, икономически, религиозен и културен статус. Битието на всеки индивидуален човек се свързва с този статус, който определя и неговото самосъзнание. В различните страни в сферата на информацията съществуват различни правила за нейното създаване и начин на разпространение. Но всички тези правила принципно се подчиняват на народопсихологията, обединяваща интереса на различните обществени групи. Информацията, независимо от какъв вид е тя, трябва да бъде възприета и осмислена. Това се определя от нейното съдържание и структурен модел. Ако анализираме как отделните информационни структури, като форма и съдържание, въздействат върху отделния индивид, ще видим, че те оказват различен психологически ефект върху него. Това се дължи на неговото възпитание, интелект, образование и култура, което води и до индивидуалните въз-

приятия на чутото, видяното и усетеното. Тези качествени показатели се явяват като определящ фактор за всяка човешка личност, която реагира или не на това, което се случва в информационната среда. Съвкупността от отделните човешки личности създава обществото и неговите нагласи, свързани с бита, културата на поведение и начина на мислене. Това общество или ще се вълнува и впечатлява от прочетеното, чутото и видяното, или ще остане безразлично в своята форма на поведение. Тоест една и съща новина, показана по един и същи начин на два различни народа, от два различни континента, ще предизвика различен интерес в съзнанието на реципиентите.

Всички медии са информационни посредници. Те работят с факти и документи, създаващи достоверността на събитието. Но същото това събитие може да бъде възприемано, преосмислено и въздействащо, както и да премине в информационния поток, без да му се обърне подобаващо внимание, колкото и важно съдържание да е имало то. Защо една и съща новина поражда различна сила на въздействие, различно емоционално ударение сред различните народи? Кое ги приближава или отдалечава в техните възприятия, разсъждения и чувства? Тези различия както в индивидуален, така и в обществен план можем да търсим в народопсихологията и нейния национален характер.

Какво е народопсихологията? С какво е обвързана тя? Как е възникнала в общочовешкото развитие и е станала определяща като характер на отделните народи? На тези въпроси много мислители, философи и учени са търсили правилния отговор, откакто човешките индивиди са се превърнали в общество.

Накратко за възникването на народопсихологията ще се спрем на публикацията на проф. д-р Аврейски, който изследва в исторически план зараждането и развитието на тази наука в общонационален, международен аспект. Започвайки от корените на народопсихологическото знание, проф. Аврейски цитира Херодот от древна Елада, който провежда системни наблюдения върху психологичните особености на отделните племена и народи. В своя труд „История“ Херодот описва „нравите, обичаите и обредите на народите“. В по-късен период тази тенденция се наблюдава и в творчеството на Тукидат, Ксенофонт Полибий, Цезар, Плиний Стари и др. Хипократ също заема своето достойно място като продължител на Херодотовите трудове. В произведението си „За въздуха, водите и местностите“ Хипократ прави първата си теоретична постановка, която включва факторите, свързани с психологичните особености на народите. По същия път на изследвания и анализи върви и елинският философ Аристотел. В проучванията и разсъжденията си той включва разнообразните особености на отделните народи, населяващи Европа, Азия и за „рода на гърците“. Аристотел за първи път въвежда термина „Характер, съотнесен към народите“.

Политическите, икономическите, социалните и демографските процеси, които протичат в световен мащаб, разместват географските, геополитическите и националните пластове, формиращи територии и население. Създават се общества, обединени от обща духовна (религиозна) основа. Църквата налага свой собствен монопол върху духовното възпитание на обществото, като на преден

план се налагат мистицизмът и канонът, които стопират, и то за дълъг период, формирането на научното познание – периодът на „тъмното“ Средновековие. В края на 13 век настъпва епохата на Ренесанса, свързан с хуманизма, който става нов антропоцентристки възглед, поставящ в центъра на светоусещането Човека, вместо Бога. Този процес продължава до средата на седемнадесетото столетие, където връзката между теология и наука се скъсва окончателно. Настъпват бурни промени в цяла Европа, водени от зародилия се Рационализъм и Просвещението. Те дават силен тласък на науката, която става фундамент за бъдещи открития, анализи, творчески решения, водещи към познанията за света, в който живеем. Отново се възобновява интересът към особеностите на отделните народи. Плеяда от учени, философи и изследователи като Джон Лок, Джамбатиста Вико, Шарл Монтескьо и др. навлизат в сферата на народопсихологията, като всеки един от тях намира свой индивидуален път на проучване, изследване и анализ на различните общества. Докато английският философ Джон Лок започва да трупа етнографски наблюдения върху различните племена и народи, то италианският професор Джамбатиста Вико със своя труд „Основание за нова наука за общата природа на нациите“ изследва историята на всички нации от тяхното възникване, движение напред, състояние на упадък и край. За този негов труд някои изследователи виждат във Вико родоначалника на народопсихологията. В научната си работа той поставя своя акцент върху света на нациите, тяхната специфика, общата им природа, независимо от расата, географските условия, езика, политическия строй и мисленето.

Бележитият френски философ граф Шарл Монтескьо посвещава популярното си съчинение „За духа на законите“ на „общия дух, нравите и обичаите на народа“. Авторът стига до забележително за своето време проникновение: „Много неща управляват хората: климатът, религията, законите, принципите на управление, примерите на миналото, нравите, обичаите; от всичко това като резултат се образува общият дух на народа“. На тази база, изградена от Монтескьо за „народния дух“, стъпват и разработват своите трудове в областта на „Народопсихологията“ такива забележителни немски философи като Йохан Хердер, Йохан Фихте и Георг Хегел.

Като научен термин народопсихологията е въведена от немския филолог, езиковед и философ Вилхелм фон Хумболт през 19 век. Това е времето, в което започва да се формира национализъмът като идеология на националната държава. Набира скорост и мощното духовно движение на националния Романтизъм. Хумболт възприема нацията като духовна творческа индивидуалност и обосновава връзката на езика с „вътрешното настроение на душата“ на народа, като илюстрира това с анализ на „древногръцкия дух“, „духът на индусите“ и „немския дух“. Именно тук той въвежда термина народопсихология, с който обозначава една нова научна област, призвана да изучава „духа на народа“ и различните културни групи, отличаващи се със специфичен тип мислене. Тази научна разработка на Хумболт е публикувана макар и посмъртно в произведението му

„За различния строеж на човешките езици и неговото влияние върху духовното развитие на човешкия род“ (1836 г.).

Немският философ Херман Штейнтал прави първи опит за формулиране на народопсихологията като наука през 1855г. Тази нова област на научното знание получава световна известност благодарение на немското научно списание „Народопсихология и Езикознание“. Редактори са швейцарският философ проф. Морис Лацарус и проф. Херман Штейнтал. Това списание излиза в продължение на 30 години – от 1859 г. до 1890 г. В разнообразието от трудове, поместени в този период, се правят опити да се формулират законите за опознаване на психологическата същност на народния дух и неговите действия; законовите норми, по които се осъществява народната дейност, както и причините за възникването, развитието и унищожаването на особеностите на даден народ. Така двамата автори посочват обосновано как да бъдат постигнати резултати чрез проучване на езика, религията, изкуството, литературата, науката, нравите, битата, правната система и държавното устройство.

В този ред на мисли ще подчертаем и значението на немския философ и психолог проф. Вилхелм Вунд и неговата 10-томна „Народопсихология“. В нея Вунд разширява проблематиката на новата наука чрез изследвания и анализи, включващи религията, изкуството, правото и културата. Той стига до извода, че „Народът като особена социална общност представлява съвкупност от хора, които живеят на определена територия, подчиняват се на властта на една държава, имат общо културно-историческо наследство и говорят един език“. В покъсен период за развитие и утвърждаване на науката народопсихология се включват следните автори: руският професор Густав Шпет и германският психолог проф. Хуго Мюнстерберг – ученик на Вунд. Професор Густав Шпет не приема обяснителния характер на народопсихологията, а я разглежда като описателна социална наука, анализираща и интерпретираща типичните колективни преживявания.

Професор Хуго Мюнстерберг получава назначение в Харвардския университет и допринася най-много за поставянето на основите и развитието на народопсихологията като наука в САЩ.

Австрийският лекар проф. Зигмунд Фройд наред с откриването на психоанализата дава и своя голям принос в развитието на народопсихологията с оригиналната си трактовка на психиката на изкуствените тълпи. Фройд за първи път обяснява научно ролята на подсъзнателното като подводна част на айсберг, на която се крепят съзнанието и другите психични феномени. Участието в развитието на народопсихологията от страна на Фройд се заключава в откритата от него роля на подсъзнателното в индивида, обединено в колектива.

В този дух на изследвания и разсъждения ще се докоснем до плеяда учени и изследователи, работили и работещи в областта на народопсихологията. Техните научни разработки върху психологията на нациите не са самоцелни. Науката народопсихология притежава важна социална функция, като разкрива пороците и противоречивите страни на народната душевност, откроява причините и фак-

торите, които ги пораждат и поддържат. Народопсихологическите изследвания помагат да се осъзнаят сенчестите страни в националната психика и съдействат за тяхното постепенно преодоляване. Народопсихологията и нейните методи за изследване и анализ навлизат в психологическата структура на отделните народи, разглеждат обективните тенденции на духовния им живот, обединени от национални стереотипи в посока на външния свят (Аврейски, 2010).

Колкото и да е индивидуално битието за един човек, то е обвързано с колективната форма на общуване, взаимоотношенията и социалните контакти с останалите човешки същества, които изграждат обществото и неговото съзнание. Всяка обществена формация има свой генезис, който се определя от възникването на исторически предпоставки, миграция, географско разположение, физически, социален, икономически, политически и религиозен светоглед. Този светоглед определя начина на живот, подчинен на социалния бит и култура, митологията и обредите, взаимоотношенията и методите на общуване. Тези житейски компоненти създават народопсихологията на един народ, която го самоопределя и различава като дух и характер от останалите народи. Нациите, както и индивидите, които ги изграждат, притежават сбор от разнородни психически особености. Те изразяват една или друга черта, свързана със спецификата на отделните национални характери. Нюансите в тяхното проявление зависят от условията на живот, в които са поставени отделните индивиди, тяхната душевност, интелект и самоопределение. Тази съвкупност от проявления създава базисната „модалната личност“, която Карл Густав Юнг в своята теория нарича „архетип“ (и как този архетип намира своето място сред останалите членове на родовата общност). Ако колективът го приемем за субект, чрез своя национален характер той отстоява и собственото си отношение към света, в който живее и се развива (Юнг, 1993:65). „Национален характер“ можем да приемем като понятие, което разкрива доминантите, свързани със специфичните черти на дадена нация както в положителен, така и в отрицателен аспект. В тази посока ще цитираме доц. д-р Ивайло Христов от неговия автореферат, който казва: „Основанията за обособяването на изследването върху националния характер се търсят в две главни посоки: (1) наличието на общи черти на човешките колективи и различните условия на тяхната житейска и историческа реализация; и (2) тезата, че всяка нация и етническа група притежава специфични особености и качества, които обикновено се означават с понятието „психически облик на нацията“ или „национална психика“. Те включват и националните черти на темперамента, настроенията, привичките, психологическата страна на националните традиции и обичаи, етническите стереотипи“ (Христов, 2015).

В исторически аспект комуникационният процес се е създавал бавно и дълго, свързан с етапите от цялостното развитие на човешката цивилизация. Житейският опит, натрупан от сблъсъка с природните стихии, миграцията, войните, стремежа към завладяването на себеподобните и др., поражда все повече нуждата от комуникация. Тя създава взаимоотношенията, контактите, диалога. Все по-големи групи от хора се обединяват в големи географски райони. Появя-

ват се държавите и етносите, обединени в тях. Една държава е обособена върху определена територия, в чиито граници живее и се развива особена и социална общност, наречена народ. Този народ представлява съвкупност от различни хора, които имат общо културно-историческо наследство и говорят един език. В съзнанието на всеки индивид, като част от този народ, протича духовен процес, който има своя собствена индивидуалност и специфика, обвързана от характера и светогледа на същия този индивид. Общественото съзнание се формира на база, включваща всички индивидуални съзнания. Те се подчиняват индивидуално на своя бит и култура, формиращи определени специфични особености, свързани с народопсихологията. Тя става определяща за всяка нация.

Народ, родина, етнос, религия, език, духовност, обичаи, митология, историческа памет, родолюбие и патриотизъм, народен дух това са сегментите, които създават здравата структура на народопсихологията, определяща жизнените процеси на всяка нация. Ако народопсихологията я определим като наука, тя включва в себе си националната психика, душевния заряд на отделните индивиди, специфичността на националния характер и неговото динамично проявление. Теоретичната материя изследва конкретните реакции на отделните народи, поставени в конкретни исторически условия. Това базира генезиса на различните общества, които ги определя като индивидуални нации.

Независимо от различните понятия, изследвания и разсъждения, независимо че все още липсва академично определение за „народопсихология“, тя съществува и ще продължава да съществува. По този повод ще цитираме проф. Марко Семов, който синтезира понятието за народопсихология, като му дава следното определение: „народопсихологията е наука за традициите, за психичните особености, характерни черти и поведенчески реакции, както и за етнокултурните формации на един народ. Нейният предмет е изучаването както на общото, така и на специфичното в поведенческите реакции на отделните народи, начина, по който те реагират на една или друга историческа даденост, основните емоционални и други психични образувания, които приобщават отделните народи, но и които ги различават. Тя е натрупаното в историческия процес обществено мнение за нас си...“

Народопсихологията е и наука за биологичните, историческите, географските и културните фактори, влияли и влияещи по съответен начин в психиката и поведението на отделните народи. Тя е наука за националния характер и за националния живот” (Семов, 1995:28).

Нация, народ, раса – три различни думи с еднакво значение, които се интерпретират по различен начин. От думите на Марко Семов разбираме, че „различни историци и писатели често употребяват в смисъла на народ и понятието раса. Срещат се такива определения като „българска раса“, „гръцка раса“ и т.н. Съществува деление на човечеството на раси според цвета на кожата. Така расите биват черна, жълта, бяла, червена. Един чисто генетичен белег, който предполага известна характеристична особеност... Авторът цитира Петър Муфчиев, който по своему употребява понятието раса, като ѝ прави следната характерис-

тика: „различна при отделните случаи, а при това доста сложна съвкупност от особено духовни и физически качества, чиято същина или интензивност зависи или се определя от произхода на кръвта.” Според това гледище „расата у един народ обуславя неговата способност за възприятие, за един или друг вид творческо развитие, тя определя величината на неговите духовни заложи, богатството на потенциалните му сили, неговата склонност към една или друга самопроява, начина, по който реагира към външния свят, силата на чувствата му към самопознание, податливостта му на дисциплина и организация, духовната му и физическа издръжливост, усета му за мярка и реалност и т.н.” (Семов, 1995:72).

Анализирайки съдържанието на изложеното дотук, ще видим, че то обединява във формулировката си какво е национален характер на един народ, обвързан от отделните качествени показатели, водещи до количествени промени в генезиса на цялото общество. Тази качествена и количествена хомогенност определя съзнанието на отделните индивиди и ги консолидира в общ национален дух. Този дух не витае някъде в пространството, а той живее в отделния човек. Той не се създава от нещо конкретно, а от общността като цяло. Неговите емпирични осезаеми очертания се формират от съвместната духовна дейност на много индивиди. Духовният облик на обществото се ражда от колективното творчество на хиляди хора. Реалността на „народния дух” е продукт на дейността на всички хора заедно, а не на отделния индивид.

Всяка обществена формация, обединена в рамките на своята държава, в зависимост от своето духовно развитие ще определя възприятията и отношението за света и отделните нации, които го създават, по различен начин. Съвкупността от законови форми и правила в исторически план повлиява върху съзнанието и възпитанието на различните индивиди. Независимо от класовите вътрешни разслоения на обществото се създават взаимоотношения между отделните групи, които го формират и се самоопределят от своята народопсихология. Под влияние на различните социални, политически и икономически условия, в които е поставен всеки народ в течение на времето, той започва да изгражда своя характер, начин на мислене, взаимоотношения и личен колективен мироглед. В подкрепа на тези разсъждения ще цитираме отново проф. Марко Семов: „Освен пред проблема за общото и различното между индивидуален, групов, класов и национален характер, много често сме изправени пред сложната вътрешна структура на националния характер. Особено интересно е например влиянието на отделните фактори за неговото формиране и тяхното вътрешно взаимодействие. Този многобой на индивидуалното с националното ни дава ключ за още по-добро разбиране на човешкото поведение, на поведението на отделни групи или на народа като цяло при различни обществено-исторически обстоятелства” (Семов, 1995:11).

Информацията като основен комуникационен фактор, нейният вид, структура и форма на поднасяне е също в тясна връзка с психологическите особености на даден народ. Той или ще я възприема пълноценно с интерес и внимание, или ще е безразличен и незаинтересован.

Бурното развитие на информационните процеси, които протичат в цялото човечество, го превръщат според думите на Маршъл Маклуън в „глобално село.“ Въпреки това влиянието на народопсихологията върху отделните нации при формирането на информационния поток продължава и днес, в началото на 21-ви век. Дори можем да подчертаем, че то се засилва под знака на самоопределението. Политическите, икономическите, религиозните и международните процеси на взаимоотношения, които протичат в света, вълнуват обществата по различен начин. Това е в тясна зависимост от характера на народа и неговите емоционално-психологически качества. С тази специфична особеност трябва да се съобразяват всички екипи, работещи в сферата на информацията при изграждането и показването на готовите новинарски продукти в печата и ефира. Тоест журналистите, които сътворяват тези продукти, трябва да ги базират и пресъздават в такава драматургична форма, която тясно е свързана с народопсихологията на дадена обществена формация.

Всяко събитие поражда определени настроения и емоционални сътресения в живота на различните общности. Технологичните и художественотворческите методи, които се използват от журналистите, работещи във всички масмедии, моделират всяко събитие, което пряко или косвено се превръща в послание, което оказва въздействие върху различните реципиенти.

Защо обаче една и съща новина поражда различна сила на въздействие, различно емоционално настроение сред различните народи? Кое ги приближава или отдалечава в техните възприятия, разсъждения и чувства? Тези различия както в индивидуален, така и в обществен план можем да търсим в народопсихологията и нейния национален характер. Изучавайки традициите на един народ, ще установим, че те са в пряка зависимост от неговия национален характер и дух. Това ни дава отправната точка, водеща до дилемата, защо психичните особености на всеки човек, частица от този народ, се обединяват от неговата личност. Тя от своя страна формира съзнание, оказващо влияние върху собствените си социални изяви и критерии в пряка зависимост от живота на обществото. Тази съвкупност от дейности, стават определящи, първостепенни, като подчиняват ежедневието и културата на всеки член на дадено общество. Анализирайки отделните държави и хората, живеещи в тях, ще установим, че те се подчиняват на определени законови форми и норми, които определят начина им на живот. Погледнато от емпирична гледна точка, можем да стигнем до извода, че европейците се вълнуват от социално-политическите проблеми, американците от икономически и социални проблеми, животът на хората в арабския и мюсюлмански свят е подчинен на религиозните и социално-битовите взаимоотношения. Именно на тази база се формира всяко индивидуално поведение на всеки човек, попадащ в определена социална среда, характерна за бита и културата на даден народ.

Субективният фактор, който се явява определящ за индивидуалния художествен замисъл на авторите журналисти, създава значимостта и спецификата на творческия компонент в информацията. Той естетизира обекта на внимание,

каквото се явява всяко събитие от живота на хората и го превръща в конкретно материално информационно произведение. Отношението към творческия процес при пресъздаването на визуално-словесната информация ще бъде винаги интелектуален мост между телевизионната аудитория и журналистите. В хода на едно събитие персонажите, участващи в него, създават част от драматургията на новината. В общата сюжетна линия на информационния продукт се концентрират характери, съдби и емоции, които подчертават силните му психологически моменти, като го обогатяват и го правят интересен и актуален. Съвкупността на всички информационни елементи се материализира посредством образа и словото, които създават образно-документалната структура, предназначена за телевизионно излъчване, което става послание за максимален брой зрители с различни емоционално-естетически разбирания за живота. Тоест телевизията се превръща в средство за комуникация и социално общуване. Тя става глобално явление за милиони хора, които индиректно се включват като участници в различни събития от обществено-политически, икономически и религиозен характер. Телевизионните предавания трябва винаги да съдържат комплекс от естетически норми, които да са съобразени със социално-битовите и културните нагласи на всяка нация.

Фактът, че всички телевизионни информационни гиганти, като CNN, BBC, RTL, EURONEWS и др., работят с отделни редакции, където се изготвя съдържанието на новините за различните държави, по определен начин, като структура и смислово съдържание – не е случайно. То се базира на различни изисквания, обвързани с народопсихологията и нейната специфика, която определя възприятията на различните хора, представители на различните етноси и култура. За ефективното осъществяване на информационния процес, свързан със завладяването на все по-големи територии от информационното пространство, тези телевизионни гиганти го превръщат в бойно поле за максимално въздействие, влияние и обработка на общественото мнение.

CNN е една от новите телевизионни компании, появила се на американския континент и в световния ефир, като иновация в информационния бизнес. Тази новинарско-публицистична телевизия започва работа в 5.00 часа на 1 юни 1980 г., като за първи път в света тя предлага концепция за 24-часова програма за предаване на новини. Първият информационен бюлетин се представя от семейния екип Дейвид Уолкър и Лоис Харт. За кратък период от време CNN разширява своята мрежа и става N1 на кабелните и сателитните телевизионни мрежи в света. Силен исторически момент за телевизията се явява театърът на бойните действия от войната в залива, където CNN директно я излъчва в ефир. Показването на новината в действие от нейното възникване, развитие, кулминационна точка и финал са революционен похват в телевизионните предавания на живо. Екипите са напълно подвластни на събитието без предварителна намеса и обработка. Коментарът се гради върху реалността на живота такъв, какъвто е. Образът, словото, документалният звук се превръщат в хомогенна смес на информационния спектакъл, нережисиран, неподправен. Зрителите по този начин стават

свидетели и участници в това, което се показва в реално време и пространство. Силните емоционални ударения, породени от документалността на тяхното възникване, въздействат с голяма сила върху съзнанието на аудиторията. Преките впечатления предават свободата на мисли, чувства и коментари. Това е CNN – информация в действие. Нейният приоритет е концентрация върху истината, която се превръща в основен фактор на обективността, почиваща върху фактологията. Неслучайно този метод са нарекли „Ефектът на CNN”, т.е. как показаната, а не цитираната новина постига максимален информационен ефект върху съзнанието на обществото и как влияе това върху формирането на неговото мнение. Това мнение става база за вземане на политически решения от страна на правителствените органи. Поглеждайки нещата от стратегическа гледна точка, ще видим, че една иновация, каквато се явява CNN и нейните методи в новинарския бизнес, се използват за постигането на политически и икономически цели, защитаващи интересите на управляващите.

Ако анализираме дали този резултат не е тясно обвързан с народопсихологията на американската нация, отговорът ще търсим в онези причинно-следствени връзки, които се събуждат от духа и характера на всеки американец, от неговото възпитание, интелект, бит и култура, самочувствие и всичко това вкоренено в съзнанието на цял един народ.

Голямото предизвикателство към CNN се явява видът, структурата и съдържанието на новинарските емисии, предназначени за различните етноси. Неслучайно тук за първи път се използват водещи от различни националности. Независимо че телевизията не използва определението „чуждестранен”, за да не представлява определена нация при отразяването на събитията, тук една и съща новина се показва по различен начин, като модел, с цел да се доближи до разбиранията, психическите възприятия, емоционалния характер и миогледа на отделните народи. По този начин контактът на телевизията (независимо от това какъв характер има новината) с отделния индивид се засилва, става по-ефективен и той започва да възприема тази телевизия като своя. Този модел на организация и начин на работа става модел и за другите световни телевизионни лидери, като техният стремеж е да завладяват колкото могат по-голяма част от пространството на информационния ефир.

Силата на телевизионната информация се състои в нейната скорост на въздействие. Образът и звукът превземат съзнанието, като го моделират и му предават определена емоционална посока. Новината дори да носи 100% информационна истина се превръща в манипулатор. Реципиентът се смее, плаче, вълнува се, негодува. За да се засили още повече това въздействие, трябва да се навлезе още по-дълбоко в душевния мир на гледащия и слушащия човек. Дали това, което гледа и слуша от екрана един представител от арабския етнос, ще му въздейства и ще го развълнува по същия начин, както европейеца или азиатцеца? Отговорът се крие отново в народопсихологията.

Създателите на катарската арабска телевизия Al-Jazeera, въпреки че са работили като журналисти в различни западноевропейски и американски телевизии

и са черпили от техния опит, разбират, че методите, научени в тези телевизии, не постигат същата ефективност на въздействие в арабския свят. Емирът на Катар, шейх Хамад, с определени съвременни и прогресивни възгледи, подпомага материално и морално създаването на телевизията, като дава свобода на журналистите, работещи в нея, да осъществяват идеите си. По този начин Al-Jazeera прави революция в масовата комуникация и информация в целия арабски и мюсюлмански свят. Това довежда до конфликт на интереси между старите закостенели методи, обвързани от единовластието и религиозните канони на информационните служби и техните редакции – представители на отделните емирства, и иновациите на младата катарска телевизия. В хода на своята работа тя създава все повече почитатели от арабското население и ги увеличава. Популярността ѝ нараства и на тази база неслучайно редица арабски политически лидери и дори световни терористи, като Осама бин Ладен, застават пред камерите на Al-Jazeera и търсят поле за международна изява, ползвайки ефира на телевизията. Постигайки своето собствено кредо за свободна медийна изява, Al-Jazeera става телевизия от международен мащаб, като застава редом с най-известните западни новинарски канали. Свободата на словото се поставя на нови настоящи и бъдещи основи, които променят новинарските програми, както и информационната култура на 300 милиона араби. Добрата професионална подготовка на екипите, съчетана с характерните особености на арабския дух и идентичност, националния и религиозния бит и култура, правят структурата на новината разбираема и разкрепостена. Вземайки най-положителните елементи от западния модел и форма на комуникация, излъчените програми от Al-Jazeera покриват почти изцяло интересите, възгледите, моралните и етичните норми на арабския зрител. В този ред на мисли ще цитираме Mohammed el-Nawawy и Adel Iskandar, арабски автори на книгата „AL-JAZEERA”, които споделят:

„Арабската комуникативна традиция предполага споровете и дискусиите да се водят страстно, разпалено. В Близкия Изток, където политическият дебат често е ограничаван до частната сфера на дома и местата за молитва, *Al-Jazeera* прокара скритите дискусии през сателита към целия свят, акт, в който мнозина виждат самоубийствена смелост и явно политическо предизвикателство. Да излъчваш интервю с иракски дисиденти, разобличаващи Саддам Хюсеин, или да поощряваш палестинци и кувейтци да дебатират върху ефектите от войната в Залива, се разглежда като радикална постъпка. Al-Jazeera разшири арабската традиция да се дискутира по наболели политически теми и донесе вкуса на свободата на словото на арабския зрител. Преди нея арабите нямаха никаква представа за свободата на медиите и според Farouk Al-Kassem, журналист в Al-Jazeera, са били „*гладни и жадни да изразят себе си!*”” (Андреева, 2015:67-68).

Независимо че CNN наложи определени стандарти при отразяването на новините от местен и международен мащаб, повечето от националните телевизии продължават да се стремят за запазването на своята идентичност и национален дух. Формата, съдържанието и структурата, на която и да е новина, се определя от начина на мисленето и творческия мироглед от страна на нейния автор. При

масовата глобализация на световния ефир много трудно може да се запази анонимност и авторска привилегия за всяка добра идея, независимо от това в коя телевизия е възникнала и се осъществява тя. Всеки добър телевизионен продукт става модел за подражание. Колкото и закостенели да са разбиранията при създаването на различните телевизионни програми, те все по-често се разчупват и променят под влиянието на нововъведените световни стандарти в комуникацията и информацията. Всяка телевизия с определен потенциал може да обогатява идеята си, да разширява сферата на влияние и по този начин да постигне още по-голямо присъствие в международния ефир. Превръщайки обаче фаворитите в еталон за подражание, се наблюдава ефектът на шаблонизирането на информационното пространство. По този начин спецификата на творческия процес в отделните телевизии започва да загубва границите на националната си идентичност.

Забързаното и динамично ежедневие на хората оказва влияние и върху метода на създаването и показването на новините. Това влияние се отразява върху стилистиката, определяща визуалните аспекти на отделните събития. Голямата динамика на изобразителния материал, монтажните връзки, визуалните ефекти, многоекранните композиции, скоростта при произнасянето на словото, формиращо дикторския текст – всичко това се прави с цел за минимално време да се покажат максимално количество събития. Това от своя страна води до създаването на информационен хаос. Много често не остава време зрителят да преосмисли новината, а следващата нахлува в съзнанието му. В повечето случаи се търси сензацията и ефектът, който създава тя. Лошото е, че това е тенденция, наблюдавана в целия свят, и публиката започва да свиква с нея. За регулирането на този процес изучаването и прилагането на народопсихологията би оказало ползотворно влияние върху формата, структурния модел и съдържанието при изграждането на новинарските емисии. Съобразявайки се с националния дух, култура, интелект и емоционална нагласа, екипите, работещи в информационните редакции на телевизионните медии, които създават потока от новини, ще постигат все по-добър ефект върху по-голям брой разнородни публикации.

Предизвикателствата са навсякъде около нас, стига човек да иска да ги види, възприеме, осмисли и разбере. Съзнание, подсъзнание и реалност, три състояния, които определят мястото на индивида във всяка обществена формация. Той живее в нея и с нея, като се съобразява с всички законови норми и морални аспекти, създадени за хармоничното съжителство с останалите индивиди. Обществените условия стават обединяващ фактор за всяка нация, който включва всички елементи, моделиращи отделните части на народопсихологията, която определя характера и спецификата на тази нация. Журналистиката е наука и професия, която се подчинява на определени закони, но има свое национално кредо. То се родее с националните особености както на отделния човек, така и с колективното начало. На тази база можем да заключим, че колкото нации има на земята, толкова модели за информация могат да съществуват.

Ако дадем отново за пример големият медиен успех на телевизия Al-Jazeera сред арабския свят, ще видим, че той не е случаен, а е постигнат на база добър професионализъм, всеотдайност и дълбоки познания в телевизионната журналистика и нейната психология на въздействие. Затова новинарските екипи подчиняват своите послания на тази психология, определена от духа и характера на арабските народи. Al-Jazeera става трибуна за арабския глас, система за информация, която навлиза не само в политическия, икономическия и социалния живот на страните, а засяга теми, които са скъпи за отделния арабин, достигащи по най-успешния начин до неговото съзнание. Ще цитираме Десислава Андреева, която прави творчески анализ на книгата „Al-Jazeera”, в който синтезира характерните особености на телевизията и защо тя постига такъв голям медиен успех в арабския ефир: „Как Al-Jazeera задоволява арабската си публика и разнища темите, които са най-значими за нея? Как тя промени политическия пейзаж в Близкия Изток? Как охранява журналистическата обективност в регион, където обективното отразяване е почти невъзможно? (Андреева, 2015:19). Всички въпроси се събират в отговора на един риторичен: Защо арабите в Халифакс, Кайро, Сидни, Толедо и Аман плачат заедно при гледката на убито палестинско момче? – защото Al-Jazeera успешно идентифицира характеристиките на арабската аудитория и осветлява връзките, които приобщават арабите по света. Тя говори на и за тях”(Андреева, 2015:8).

И в заключение можем да добавим, че предизвикателствата, които се пораждат от ежедневието сблъсък в обществения свят, стоят пред телевизионната журналистика и стават нейна движеща сила и генератор за нови идеи. Те съчетават изминалия опит, натрупан в годините и иновационните търсения, създаващи съвкупността на разнообразието от факти и събития, формиращи богатството на информацията. Тя трябва да се поставя на нови основи, отговарящи на съвременните изисквания за комуникация, която гради здравата връзка между телевизионните журналисти и тяхната аудитория. Аудитория, чиито интереси са в пряка зависимост както от нейната аудио-визуална култура, формирана в годините, така и от обществената специфика, обвързана с народния бит, нравствения свят, индивидуалния и колективен характер в неговото историческо развитие. Или кратко казано с народопсихологията на един народ.

Литература:

1. Avreyski N. Dulgiyat put na emantshipatshiya na Narodopsihologiyata kato kompleksna nauka, Godishnik BSU, 2010
2. Yung, G. Izbrano, S., 1993
3. Hristov, I. Avtoreferat – Bulgarskiyat natshionalen kharakter: Evolyutshiya, krizi i transformatshiya (XIX – XX век) <http://konkursi.unwe.bg/documents/281avtoreferat.pdf> (07.06.2015).
4. Semov, M. Narodopsihologiya - том1, 1995, Slavena,
5. V.Andreeva, D. AL – Jazeera: Mediyata perla na arabskiya svyat http://litenet.bg/publish11/d_andreeva/al-jazeera.htm (05.06.2015)

МОДЕЛИ НА ПАРТНЬОРСКИ ОТНОШЕНИЯ В НАЧАЛОТО НА ЗРЯЛАТА ВЪЗРАСТ

доц. д-р Румен Бостанджиев, д.м.
Бургаски свободен университет

PATTERNS OF COUPLE INTERACTIONS IN EMERGING ADULTHOOD

Assoc. Prof. Roumen Bostandjiev, Ph.D.
Burgas Free University

РЕЗЮМЕ: В статията се прави преглед на основните теории за разбиране на динамиката в двойковите отношения при партньори в периода на ранната зрелост. Предлага се оригинален тримерен модел, включващ – интимност, ангажираност и еротично взаимодействие. Въз основа на този модел се обособяват пет специфични типа партньорска връзка в прехода между младостта и зрелостта.

Ключови думи: *период на ранната младост, модели на партньорски отношения, интимност, свързаност.*

ABSTRACT: We try to identify different patterns of interactions between partners in period of emerging adulthood. Analyzing most popular theoretical constructs we offer three dimensional model of understanding couple interaction, giving us opportunity to separate five patterns of interactions.

Key words: *emerging adulthood, couple interaction, intimacy, commitment, sexual attraction and interaction.*

Актуалност на темата за качеството на партньорските отношения в интимната двойка

Все повече съвременни проучвания разкриват същественото значение, което имат пълноценните партньорски отношения в сексуалната двойка за цялостното личностно развитие, професионалната реализация, здравния статус и благополучието на съвременния човек. Повечето изследователи на тази тема споделят мнението, че върху стила на партниране в двойковите отношения ключово значение имат изборите, които младият човек прави във фазата на ранната зрелост (emerging adulthood). В теориите за индивидуалното личностно развитие тази фаза се определя като преход между младежката възраст и зрелостта, когато младата личност придобива нарастваща автономност, позволяваща ѝ да се откъсне от родителското семейство и да започне самостоятелен живот. През последните десетилетия сред младежите в развитите страни се наблюдават две основни тенденции:

1. Повишените изисквания спрямо образованието и професионалната квалификация на съвременния млад човек *правят прехода между младежката въз-*

раст и зрелостта все по-продължителен (Caspi, 2002; Shulman & Connolly, 2013). Така, ако преди няколко десетилетия повечето пълнолетни младежи са ставали самостоятелни почти веднага след завършване на средното си образование, на съвременното младо поколение, което предимно живее в градовете, са нужни между 5 и 10 години за преминаване през допълнителни образователни и квалификационни степени, за да се впише пълноценно в съвременния пазар на труда (Arnett, 2004, Settersten & Ray, 2010).

2. *Изборите, които съвременният млад човек може да направи в сферата на личния си живот са значително по-разнообразни и варират според конкретните личностни предпочитания и социален контекст* (Paul and Hayes, 2002). Докато за представителите на младото поколение от преди половин век създаването на собствено семейство на основата на брак е било почти единствената възможност, днес младите хора могат да избират стил на интимно партниране в много по-широк диапазон – от повърхностни и необвързани отношения, през съжителство на семейни начала до създаване на егалитарна семейна общност с равноправни отношения между партньорите (Gute, G., & Eshbaugh, E. M. (2008).

Тези две тенденции се проявяват по специфичен начин в условията на нашата българска социо-културна реалност, в която сериозно влияние оказват съществуващите *патриархалнородови традиции*, перманентни икономически кризи и особености в националния ни манталитет.

Изследването на поведението, което има съвременният млад българин в сферата на личния живот, са изключително оскъдни. Мотивът ни да насочим интереса си в тази област е продиктуван от убедеността ни, че по-доброто разбиране на тези явления би позволило изработването на по-адекватна социална политика спрямо младите хора в България, би дало ценни насоки за подобряване на образователните стратегии и не на последно място – би направило консултативната и терапевтичната работа с младите хора значително по-ефективна.

Теоретична рамка за разбиране на изборите, които правят съвременните млади българи в сферата на партньорските си отношения

В психологичната традиция основополагащо значение за разбиране на прехода между младежката възраст и зрелостта има теорията за *Стадиите на психо-социалното развитие на личността на Ерик Ериксон* (Erikson, E., 1968). Определящо значение в прехода към зрелостта Ериксон отдава на способността на младата личност да изгражда *пълноценни интимни отношения*. Основната предпоставка за това Ериксон вижда в постигането на стабилно чувство за *собствена идентичност* в края на младежката възраст (Erikson, E., 1963). Според тази теория невъзможността да се развие личностният потенциал и компетентността в партньорските отношения е основната причина за конфликтните връзки и изолацията в периода на зрелостта.

Темата за *интимността* е коментирана по-рано и от *A. Maslow* (1954). Той разграничава зрялата проява на еротична интимност при самоактуализиращата се личност, която търси общност с другия на основата на автономната свърза-

ност, и „незрелите форми“ на любовни отношения при хора, които се свързват на основата на „дефицитарните си потребности“.

Ерик Фром също противопоставя „истинската интимност“, която според него изисква отговорност, взаимно уважение, загриженост за общото благо и взаимно познаване, от незрялата „псевдоинтимност“, при която хората се свързват чрез отношения, които ги поставят във взаимна зависимост (Fromm, E., 1956). Подобен акцент в разбирането на интимността прави и **Карл Роджърс**, който подчертава, че истинската интимност предполага свободна възможност на свързаните партньори да се развиват и да се диференцират като автономни личности, а не да упражняват взаимен натиск за промяна на другия в посока, съответстваща единствено на егоистичните потребности и интереси на някого от двамата (Rogers, C., 1972).

Очевидно развитието на интимните отношения в периода на преход между младежката възраст и зрелостта (18-35-годишната възраст) изисква отчитането на повече аспекти от личностното развитие и качеството на отношенията, които се изграждат между партньорите в двойката. Освен споменатите вече категории „идентичност“ и „интимност“ (въведени от Е. Ериксон), както и категориите „автономност“ и „диференциация“ (акцентирани в постановките на хуманистичните психолози), за разбирането на отношенията в сексуалната двойка е необходимо да отчитаме и измерението **„ангажираност“** (commitment), върху което акцентира Джекъб Леви Орловски (Orlofsky, J. I., 1993). Той предлага двуменсионален модел за изследване на отношенията в интимната двойка, в който едно от ключовите измерения на партньорската връзка е „интимността“ – дълбочината и качеството на междуличностните отношения, това до каква степен те са основани на емоционална близост, общност на интереси, общи житейски цели и ценности (от една страна) и „ангажираността“ (commitment) – до каква степен партньорите се чувстват взаимно свързани, посветени и отдадени един на друг в своята връзка. Идеята в тази постановка е, че колкото по-ангажирани с отношенията си са партньорите в една двойка, толкова по-сериозна е личната им инвестиция в общото благополучие и просперитет.

Според това в каква степен партньорите в една двойка са свързани на основата на интимност и ангажираност, Орловски определя седем модела на партньорски отношения.

Намираме тази постановка за категоризиране на отношенията в интимната двойка през периода на ранната зрелост за изключително подходяща като теоретична рамка, която позволява да се изследва качеството на партньорските отношения, както и ефектът им върху други индивидуални индикатори като благополучие и психично здраве.

Важно е да отбележим, че в развитието на пълноценните междуличностни отношения, както и в други области на индивидуалното развитие (кариерното развитие), човек преминава през множество междинни фази и ролеви модели, преди да се установи в сравнително стабилна позиция (Marcia, 2002). В този смисъл развитието на интимните отношения предполага последователно преминаване през различен тип връзки или развитие на отношенията в една връзка.

Разглеждани в цялостния променящ се контекст на живота, характерен за съвременния млад човек, различните модели на свързаност в интимната двойка биха могли да се разглеждат не само като проява на уменията за справяне със специфичните предизвикателства на личностното развитие, но и като елемент на повишената динамика в други области на живота. Колебанията и нестабилността, присъщи на този етап от развитието на младия човек, не бива непременно да се интерпретират като нещо негативно (Raley, Crissey, & Muller, 2007). В периода на ранната зрелост младите хора правят много повече специфични избори, отколкото в който и да е друг период от живота си (Caspi, 2002). Тези избори в областта на интимните отношения, образованието и кариерното развитие най-често са взаимно обвързани и трябва да се извършват в една все по-несигурна и динамична социално-икономическа среда (Leccardi, 2006).

Типологизиране на моделите на партньорски отношения в двойката

Представеният вече модел на „Интимните статуси“ на Орловски е чудесна основа, върху която бихме могли да изградим актуална за съвременните български условия теоретична постановка.

Като начало следва пределно ясно и операционално да дефинираме основните категории, определящи качествените характеристики на партньорските отношения в интимната двойка. Както вече бе споменато в първоначалния обзор, основната теоретична категория, определяща взаимодействието между партньорите в двойката, е „интимността“. Традиционно това понятие се разбира в неговата двузначност – веднъж като „личностен потенциал за саморазкриване, доверие и емоционално свързване“ и едновременно с това като „характеристика на партньорските отношения“, които са основани на емоционална близост, общност на ценности и интереси, способност за ефективно взаимодействие между партньорите. Ако се опитаме да обобщим и операционализираме съществуващите в литературата разбирания за това какво би могло да се възприеме като наличие на интимност в една връзка, то би се получило следното:

Интимността е:

1. Наличие на взаимно доверие и готовност за саморазкриване и споделяне;
2. Готовност и способност да се проявява разбиране и приемане по отношение на емоционалните преживявания, възгледи, ценности, идеи и планове дори и когато между партньорите се появяват различия;
3. Наличие на емоционална близост и чувство на емоционална свързаност, която кара партньорите да имат потребност от присъствието на другия и да се чувстват спокойни и сигурни с него както в трудни моменти, така и в моменти на забавление и отдих;
4. Наличие на общи интереси, ценности, житейски планове и общи занимания, чрез които партньорите взаимно се подкрепят и постигат значими и за двамата цели;
5. Взаимна загриженост и всеотдайност, при която всеки от двамата се стреми към личното си благополучие през общото благополучие.

Отчитайки **хуманистичната традиция** в интерпретациите на интимността, следва да добавим и следните особености на т.нар. „**истинска интимност**“:

1. Тя включва способност да разкриваме пред партньора си не само тези свои преживявания и мисли, които сме сигурни, че той би приел, но и свои аспекти, за които не е сигурно, че ще бъдат одобрени от партньора. Дейвид Снарч разграничава тези два вида интимност като такава, „валидизирана от партньора“, и такава, при която не се нуждаем от валидизация (Schnarch, D., 2009);

2. Истинската интимност предполага всеки от партньорите да притежава достатъчна личностна зрелост, която му позволява да носи лична отговорност за своите преживявания и поведение;

3. Истинската интимност предполага личностна автономност и способност за нарастваща диференциация, позволяваща на всеки от партньорите в двойката активно и самостоятелно да развива уникалните си способности и ресурси;

4. Тя предполага съзнателно избрани ценности, модели на поведение и конкретни умения за общуване, необходими за изграждане на пълноценни междуличностни отношения, основани на взаимно уважение, зачитане, съпричастност и справяне с различията и конфликтите чрез търсене на консенсус;

5. Истинската интимност е свързана с ясни индивидуални граници и идентичност, които позволяват партньорът да бъде приеман като равнопоставена, автономна личност, а не като „екстензия“ на собственото аз, което следва да попълва или да компенсира личностните ни дефицити и травми.

Взаимната ангажираност (отдаденост, посветеност) с партньорската връзка би могла да се определи като:

1. Съзнателен избор да съгласувам и синхронизирам собствените си преживявания, планове и действия с тези на партньора в името на общото ни благо и просперитет;

2. Съзнателно поемане на отговорност за последиците, които има моето поведение върху преживяванията и благополучието на партньора;

3. Активно ангажиране и поемане на инициатива за развитието на взаимоотношенията в позитивна посока чрез личен принос за общото благо;

4. Поставяне на отношенията с избрания партньор в приоритетна позиция спрямо отношенията с други хора извън интимната двойка;

5. Готовност за взаимопомощ и временно понасяне на несгоди в името на общото оцеляване и развитие.

И в това отношение е необходимо да се направят някои важни уточнения:

1. Ангажираността на партньорите в интимната връзка би могла да е формална (по силата на сключен брак) или неформална – при наличие на свободно поети ангажименти от партньорите.

2. Ангажираността с връзката може да е на основата на взаимната зависимост, в която са се поставили партньорите, разчитайки един на друг за удовлетворяването на свои важни потребности, които не могат да удовлетворят самостоятелно (най-често материални и битови). При този вид взаимозависимост от

значение са не личностните качества на партньорите, а техният статус и богатата, които осигуряват. Нивото на интимност в подобни отношения обикновено е ниско.

3. Ангажираността може да е и резултат от психологически манипулации чрез чувство на страх, вина и ниска самооценка, които принуждават някой от партньорите да остане във връзка, което очевидно е против неговите интереси и възможности за благополучие и развитие.

Ако се опитаме да **типологизираме отношенията в партньорските двойки**, използвайки двумерната координатна система на така операционализираните категории „Интимност“ и „Ангажираност“, биха се получили следните варианти:

1. Повърхностни отношения (ниска степен на интимност в съчетание с ниска степен на ангажираност)

При този тип отношения партньорите се свързват в сравнително краткотрайни и повърхностни връзки (често за една вечер или най-много до седмица – две). Основната мотивация за подобни контакти е еротичното преживяване, което се приема пред всичко като възможност за чувствено удоволствие без трайно емоционално ангажиране. Привържениците на този тип партньорски отношения мотивират своя избор с желанието си да запазят своята свобода и независимост, както и да имат максимална възможност за разнообразни еротични преживявания.

2. Ангажирани без интимност (висока степен на ангажираност при ниска интимност)

Този тип отношения се доближават до традиционния тип брачна връзка, характерен за поколенията, създаващи семейство до втората половина на двадесети век. За тях е характерно приемането на брачните ангажименти и задължения като неизбежен житейски сценарий, уреждан обикновено от родителите, а не от младоженците. В тази постановка, запазила се и до днес в някои райони на страната, доминира задачата за битовото оцеляване и постигането на материален просперитет. Преживяванията на партньорите, както и техните лични предпочитания и стремежи, обикновено остават на заден план. Партньорите в подобни отношения не само са в тежка взаимозависимост един от друг, поради която раздялата дори и при сериозни конфликти е невъзможна, но подобна зависимост съществува и при други членове на семейната общност.

3. Интимни, неангажирани (висока степен на интимност, съчетана с ниска ангажираност)

Типичен пример за подобни отношения са тези между студенти от различни градове и държави, свързани в романтична връзка без ясна перспектива. Разбираема причина за отсъствието на дългосрочни планове в развитието на връзката са неизвестностите, свързани с различните посоки, в които е възможно да продължи професионалното и личностното развитие на партньорите. Съществува и възможност значителната емоционална свързаност да не води до трайно обвързване и поради отсъствие на личностна или икономическа зрелост, което кара единият или двамата от партньорите да живеят и да бъдат издържани от родителите си.

4. **Интимни и свързани** (висока степен на интимност, съчетана с висока степен на свързаност)

Независимо дали такива двойки имат сключен брак, или живеят на семейни начала, техните отношения съчетават по оптимален начин двете основни измерения на интимната връзка. Множество емпирични проучвания показват, че именно при такъв тип отношения съществуват най-благоприятни условия за професионалното и личностното развитие на партньорите (Shulman, S., M. Scharf, Y. Livne and T. Barq, 2013).

По аналогия с типологията, предложена от Орловски, следва да допълним и още един модел на организиране на личния живот, при който интимното партньорство е практически изключено. Този модел бихме могли да определим като **модел на самотника**. Клиничната практика показва, че най-честата причина млади мъже и жени да се оказват самотни е изключително здравата им връзка с някой от родителите (особено след драматичен развод), както и наличие на други специфични телесни или соматични заболявания.

Взаимоотношенията в интимната двойка трудно биха могли да се изследват и разберат, ако не отчитаме още едно, изключително важно измерение на партньорската връзка – **ЕРОТИЧНОТО**. То фигурира в разработената от Роберт Стърнберг „Триангуларна теория на любовта“ (Sternberg, R., 1986, 1988). Моделът на Стърнберг разглежда любовта като човешко преживяване и отношение, изградено от три основни компонента – „Страст“, „Интимност“ и „Ангажираност“. В зависимост от това кой или кои от тези елементи присъстват в конкретната връзка, тя може да бъде определена като страстна (при наличие единствено на еротично привличане), приятелска (при наличие главно на интимност) или отговорно (при присъствие единствено на ангажираност). При съчетаване на два от изброените компонента говорим за романтична връзка (при съчетаване на страст и интимност), улегнала съпругеска връзка (при съчетаване на интимност и ангажираност) и ревнива любов (при съчетаване на страст и ангажираност). Пълноценните любовни отношения според Стърнберг са възможни, когато във връзката присъстват и трите съставни елемента.

Тримерният модел за разбиране на отношенията в партньорската двойка дава значително по-голяма пълнота и цялостност, тъй като освен психологичното, междуличностно измерение – „интимността“ и предимно социално – моралното измерение – „ангажираност“, в разбирането на двойковата динамика се включва и базисното биологично – емоционално измерение – „erotично привличане и взаимодействие“. Неговото значение за развитието на партньорските отношения би могло да се разглежда основно като мотивиращ и енергитизиращ фактор, който създава предпоставки за търсене на партньор, избор на партньор и трайно емоционално свързване с избрания партньор. Някои антропологични и неврофизиологични проучвания хвърлят допълнителна светлина върху специфичните роли, които играе сексуалността в различните етапи от развитието на интимната връзка (Fisher, H., 1992). Различни структури в мозъка, както и различни системи за ендокринна регулация участват в различните фази на репродуктивния

процес – привличане, свързване, партниране в отглеждането на потомството. Включването на сексуално-еротичния компонент в разбирането на интимните отношения ни позволява да интегрираме еволюционно-биологичните (филогенетичните) предпоставки, стоящи в основата на двойковата динамика с индивидуално психологичните (онтогенетичните), свързани до голяма степен с индивидуалния личен опит на всеки от партньорите и моделите им на свързаност, които са изградили в ранното детство (Bowlby, J., 1988), със специфичните избори, които партньорите правят в конкретната социо-културна среда, съчетавайки възможността да се диференцират и да се интегрират в общуването помежду си. Като специфични за еротичната компонента в партньорското взаимодействие могат да бъдат обособени следните елементи:

1. Еротично привличане (субективно усещане за сексуална атрактивност);
2. Емоционално – еротично взаимодействие (възможност за създаване на еротична атмосфера и мотивация);
3. Еротична адаптация (възможност за съгласуване на сексуалното поведение в съответствие с индивидуалните предпочитания, ценности и разбирания на партньорите);
4. Емоционално – еротична саморегулация (свързана със самопознанието и самоконтрола на собствените еротични реакции, приемането на собственото тяло и интегрираността на еротичните преживявания и опит).

Безспорно върху тези измерения на еротичното взаимодействие в двойката влияние имат както специфични биологични фактори, така и индивидуалният емоционално-еротичен опит на всеки от партньорите, неговите сексуални ценности и морални разбирания, както и конкретните умения за общуване.

Приложение на теоретичния модел за разбиране на различните типове партньорски отношения в практиката

Предлаганият теоретичен модел би могъл да се използва за създаване на изследователски инструмент за оценка на взаимоотношенията в интимната двойка. По този начин биха могли да се валидизират коментираните теоретични конструкции, както и да се изследват в по-голяма дълбочина техните взаимодействия.

Предлаганата теоретична постановка, както и съответният изследователски инструментариум, който би могъл да се разработи на нейна основа, биха позволили много по-детайлна диагностика на партньорските отношения в консултативната и терапевтичната практика, както и подобрена възможност за оценка на терапевтичната ефективност.

Литература:

1. Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. New York: Oxford University Press.
2. Caspi, A. (2002). Social selection, social causation, and developmental pathways: Empirical strategies for better understanding how individuals and environments are linked across the life-course. От P. &. (Eds.), *Paths to*

- Successful Development: Personality in the Life Course (стр. 281 - 301). New York: Cambridge University Press.
3. Erikson, E. (1963). *Childhood and Society*, 2nd ed. New York: Norton.
 4. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
 5. Fisher, H. (1992). *Anatomy of Love*. New York: The Random House Publishing Group.
 6. Fromm, E. (1956). *The art of Loving*. New York: Harper and Row.
 7. Gute, G. &. (2008). Personality as a predictor of hooking up among college students. *Journal of Community Health Nursing*, 25(1), 26 - 43.
 8. Leccardi, C. (2006). Facing uncertainty, Temporality and biographies in the new century. От C. &. Leccardi, *New youth? Young people, generations and family life* (стр. pp. 15-40). Hampshire, UK: Ashgate.
 9. Marcia, J. E. (2002). Identity and psychosocial development in adulthood. *Identity*. Marcia, J. E. (2002). Identity and psychosocial An International Journal of Theory and Research, 2(1), 7-28. .
 10. Maslow, A. (1954). *Motivation and personality*. New York: Harper and Row.
 11. Orlofsky, J. (1993). *Intimacy Status: Theory and Research*. От D. M. J.E. Marcia A.S. Waterman, *Ego Identity* (стр. 111 - 155). New York: Springer - Verlag.
 12. Paul, E. &. (2002). The casualties of 'Casual' sex: A qualitative exploration of the phenomenology of college students' hookups. *Journal of Social and Personal Relationships*, 19(5), 639-661.
 13. Raley, R. K. (2007). Of sex and romance: Late adolescent relationships and young adult union formation. *Journal of Marriage and Family*, 69(5), 1210 - 1226.
 14. Rogers, C. R. (1972). *Becoming partners: Marriage and its alternatives*. New York: Delacorte Press.
 15. Schnarch, D. (2009). *Intimacy and Desire - Awaken the Passion in Your Relationship*. New York: Beaufort Books.
 16. Settersten Jr, R. A. (2010). What's going on with young people today? The long and twisting path to adulthood. *The Future of Children*, 20(1), 19-41. doi: 10.1353/foc.0.0044.
 17. Shulman S., &. C. (2013). The challenge of romantic relationships in emerging adulthood. Shulman S., & Connolly. (2013). The challenge of romantic relationship. *Emerging Adulthood*, 1,, 1 - 13.
 18. Shulman, S. e. (2013). Romantic engagement in emerging adulthood. *International Journal of Behavioral Development*, 56 - 78.
 19. Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93, 119 - 135.
 20. Sternberg, R. J. (1988). Sternberg, R. J. (1988) *The Triangle of Love: Intimacy, Passion, Commitment*. New York: Basic Books.

**ТРАДИЦИИ И ПРИЕМСТВЕНОСТ В ОБУЧЕНИЕТО НА
СТУДЕНТИТЕ ОТ ИНТЕГРИРАНАТА СПЕЦИАЛНОСТ
„ПРЕДУЧИЛИЩНА И НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ПЕДАГОГИКА”**

доц. д-р Мария Алексиева
Бургаски свободен университет

**TRADITIONS AND SUCCESSION IN EDUCATION OF STUDENTS OF THE
INTEGRATED SPECIALTY „PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOL
EDUCATION”**

Assos. Prof. Mariya Aleksieva, Ph.D.
Burgas Free University

РЕЗЮМЕ: Публикацията представя философията на интегрираната специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“, създадена преди 25 години в Бургаския свободен университет. Логиката във философията на специалността обуславя прехода от класическата (традиционна) парадигма на ученето към нови познания и идеи, които в действителност са подготвени от цялостното развитие на предучилищната педагогика, маркираните параметри на началната училищна педагогика и иновациите в педагогическата практика, съпътстваща тези научни направления.

Ключови думи: *интеграция, интегрирана специалност, парадигми на образованието, учене, преподаване, взаимодействие, интегриран тип специалисти, приемственост, детска градина, начално училище, практическо обучение*

ABSTRACT: The publication presents the philosophy of integrated specialty "Preschool and Primary School Education" created 25 years ago in Burgas Free University. The logic in the philosophy of specialty determines the transition from classical (traditional) paradigm of learning to new knowledge and ideas that are actually prepared the overall development of preschool pedagogy, marked parameters of primary school pedagogy and innovation in teaching practice, supporting these scientific fields.

Keywords: *integration, integrated specialty, paradigms of education, learning, teaching, interaction, integrated type specialists, continuity, Kinder garden, primary school, practical training*

Интегративната тенденция се проявява в проведените реформи и експерименти в образованието на страни от Западна Европа, където се въвежда и интегрирана подготовка на детски и начални учители. През 1985 г. в Холандия е създадено нов тип основно базисно училище, което е задължително за всички деца от 4 до 12-годишна възраст. В него се осъществява интеграция между детска градина и начално училище и първата степен на средното училище. Една годи-

на преди това започва интегрирана подготовка на учители за новото базисно училище, като завършилите в него имат право да преподават по всички изучаващи се учебни дисциплини.

Понятието „интеграция”, което означава обединяване, съгласуване на отделни части в едно цяло (Съвременен тълковен речник на бълг. език, 2008: 320) се използва в различни области на науката, а отчасти и в обществения живот.

Такава интегрирана специалност за подготовка на учители едновременно за детска градина и за начално училище със съответен вътрешен преход и приемственост се въведе за първи път в България преди 25 години в Педагогическия факултет на Бургаския свободен университет, след което МОН я посочи като базова и за останалите педагогически факултети в страната.

Концепцията за създаване на интегрираната специалност по своята същност е тясно свързана с открояващата се тенденция за ново парадигмално образование.

Парадигмите на образованието са модели или набор от предположения, концепции, ценности и практики, които представляват различни форми за представяне на основните им елементи в областта на образованието и обучението. Понастоящем парадигмите се тълкуват така, че се търси противоречие между тях, но едновременно с това се отчита, че всяка една има основания и не може напълно да бъде пренебрегната за сметка на друга. (Радев, 2015:23) Съвременните тълкувания, свързани с целта на образованието, са, че то не може да бъде самоцел. Образованието е истинско историческо събитие, в което нищо не изчезва, но всичко се съхранява, затова то е основно за хуманитарните науки (Гадамер, 1988). Самото образование се разглежда като процес и като дейност, през които минават подрастващите. Като процес образованието е подбуждане, оформяне и хармонизиране на психо-физичните сили на индивида, обогатяване на съзнанието с ценни преживявания и познания. Резултатът от този процес са съвкупността от съвършенства, които личността придобива в хода на своето развитие. Друга ценност на образованието е, че то не е обикновена съвкупност от възпитание и обучение. То е цяло, което е „повече“ от своите части. Тук ще си послужим с думите на незабравимия П. Дънов „*Нека да обичате цялото и да живеем заради него. Щом обичате цялото, ще обичате и частите, които влизат в него*“.

В различни съвременни специализирани източници се описват следните парадигми на образованието: 1. В зависимост от вида образование парадигмите са три: на формалното, неформалното и информалното образование; 2. В зависимост от опората за разбиране на културата: традиционно консервативна (стабилизационна), рационалистична (знания и умения, правене на културата), хуманистична – човекът като главен феномен на културата; традиционна (на знанието), технократична (знания + опит), поведенческа (стимул – реактивна), хуманистична, т.е. субект-субектна (Кукушкин, 2002); 3. В зависимост от опората на някоя от философиите на образование: аналитико-емпирична-позитивистко-количествена парадигма; конструктивистко-херменевтична-интерпретативно-количествена парадигма; критично-теоретична-неомарксистка-постмодернис-

тична-практическа парадигма; еkleктично-прагматична парадигма (Reeves, T., University of Georgia, 1996); прогресивистка и традиционна (Beder, Sh., 2009); инструктивистка (поведенческо-бихейвиористка), когнитивистка, конструктивистка, социо-културалистка (критично-социална), интерпретативна (херменевтична), позитивистка (Paradigmas de la educacion, 2004).

Тези отправни проекции на новото парадигмално образование изграждат философията на интегрираната специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“, в която са „вградени“ няколко конструкта. Те обуславят прехода от класическата (традиционна) парадигма на ученето към нови познания и идеи, които в действителност са подготвяни от цялостното развитие на предучилищната педагогика, маркираните параметри на началната училищна педагогика и педагогическата практика, съпътстваща тези научни направления.

Интегрираният характер на специалността произтича от осъществяващите се междувъзрастови и междупредметни връзки, от една страна, и съчетаването на различни приемствени форми, методи и организация на работа в детската градина и в началното училище, от друга.

Каква е разликата между интегрирания специалист и специалиста в определена възрастова степен (предучилищна, начална училищна и т.н.)?

До преди появата на интегрираната специалност дейността на учителя и квалификациялната му характеристика се свързваха с определена възрастова степен и съответните настоящи институции в образователната система.

Разликата е в това, че интегрираната специалност може да се развива като предназначена за повече варианти на педагогическа дейност:

- нови форми според индивидуалния темп на развитие на децата, техните интереси и потребности;
- нови принципи и методи, произтичащи от взаимовръзките между двете образователни степени и водещите видове дейност в ДГ и НУ;
- новия тип на образователните и възпитателните взаимодействия; ново структуриране на образователната система;
- увеличена мобилност в персоналната реализация.

В квалификационната характеристика на специалността към учебен план, 1995 г., доц. Димитър Димитров посочва следното предназначение на специалиста:

„Бакалавърът по ПНУП е нов тип интегриран и широкопрофилен специалист, експерт по детското развитие в стадия на първоначалното изграждане и формиране на личността, способен да подпомага поэтапното ѝ разгръщане съобразно приемствеността в закономерностите на предучилищния и началноучилищния живот.“

Разгръщайки в детайли предназначението на специалиста и посочвайки изискванията към качествата и подготовката му, авторът посочва, че „... имплицитно изпреварващо е заложена и възможността подготовката на бакалавър-

ра по ПНУП – като интегрирана специалност – да бъде съобразена с вероятно друго структуриране на образователната система.”

В квалификационната характеристика на специалността към учебен план от 2015 г. е посочено следното предназначение на специалиста педагог, детски и начален учител: „Подготовката на интегриран тип специалисти позволява по-добре да се вникне във възрастовата специфика и образователните стратегии, което ще осигури и по-добро взаимодействие между детска градина и начално училище като единна образователна система. Преминаването от една в друга степен на бъдещите специалисти помага да се преодолеят досегашните конфликтни позиции по отношение на функциите при подготовката за училище и на основата на това да се съхранят във взаимовръзка специфичните особености на двете образователни структури“.

В настоящия момент предпочитанието към интегрираната специалност продължава да има все още прагматични съображения – *увеличават се възможностите за намиране на работа*, но това не е главното във философията на специалността. Подготовката на студентите се извършва с убеждението, че се подхожда изпреварващо.

Развитието на интегрираната специалност се съпътства и от редица промени.

На *първо място*, това е провокирането на нов начин на мислене у студентите-бъдещи специалисти в областта на предучилищната педагогика и началната училищна педагогика – както по отношение на старите проблеми, така и в открояването на нови перспективни проблеми и решения. Целта е в края на обучението те да се почувстват свободни и отговорни хора с нараснала личностна и социална мотивация и активност.

На *второ място*, промените се коренят в характера на образователните педагогически взаимодействия между преподаватели и студенти. Особеното е, че те са *субект - субектни*. В процеса на протичането им се осъществяват различни видове дейност, извършва се пренос на техники, стратегии, механизми, които спомагат за професионалната и личностната компетентност на бъдещия интегриран специалист.

На *трето място*, промените произтичат от очакванията и претенциите, които обществото предявява към съвременния учител.

Какви са реалистичните изисквания на обществото към българския учител?

През последните няколко години сме свидетели на небивало развитие на информацията, независимо дали става въпрос за нейните източници, или за нейното разпространение. Все повече децата, които идват в детската градина или в училище, носят отпечатъка на един свят – реален или измислен, който далеч надхвърля границите на семейството. Разнообразните послания, които текат по медиите – развлекателни и информационни програми, филми, допълват или противоречат на онова, което децата слушат и правят в детската градина или изучават в училище. Когато децата прекарват по-голяма част от времето си пред телевизора, с таблета или мобилния телефон, в съзнанието им контрастно из-

пъква разликата между удоволствието, получено веднага и без никакво усилие от телевизионния екран, и изискванията, които се предявяват към тях в детската градина и началното училище.

От друга страна, проблемите на заобикалящото общество не могат да бъдат оставени пред прага на образователните институции: бедността, насилието над децата, наркотиците, социалните проблеми в някои семейства „влизат“ в детската градина и в началното училище заедно с децата.

От учителя се очаква не само да се изправи пред тези проблеми, но и да успее там, където родителите не са успели. Нещо повече, той трябва да намери съответното равновесие както между традиция и съвременност, така и равновесие между поведението и разбиранията на децата, от една страна, и действиящите програми, от друга.

Обсъждането както на традиционната, така и на новата роля на учителя не трябва да се основава на грешни предпоставки. Не може да се твърди, че всички злини в обществото ни се дължат на недостатъците в образователната система. В крайна сметка самото общество трябва да търси причините за нарушаването на едни или други функции и да възстановява онези задължителни елементи, които са съществени за общественния живот и за междуличностните отношения.

От учителя се очаква и се изисква да се нагоди към ученика, да смени ролята си на „солист“ с тази на „съпровождащ“ и забравяйки старите функции на „разпространител“ на информация, да стане помощник на децата в стремежа им да търсят, да организират и да управляват собствените си потребности. Учителят трябва не да моделира умовете, а по-скоро да ги води и да вдъхва увереността в основните ценности, създаващи и осмислящи смисъла на човешкия живот.

Учителят продължава да „играе“ важна роля в организацията на педагогическите взаимодействия с децата и особено с учениците в началното училище, защото очакванията към него са свързани с активизиране на учебния процес и формиране у учениците на умения за учене, чийто резултат е повишаването на тяхната самостоятелност. Той трябва да притежава уменията да осигури и обезпечи получаването на необходимото ниво познания, без да повлиява негативно на собственият темп на усвояване у всяко дете, да отчита микроклимата и особеностите на класа. За целта е необходимо наличието на познания за умело сформирани на различни видове групи, обезпечаващи нелеката задача да се получат едни и същи познания, но в различни ситуации при различните групи и едновременно с това да не влияят негативно върху поведението на учениците и тяхната спонтанност.

По същество педагогическата работа е творческа и изисква творческа нагласа от партньорите в процеса на възпитание и подготовка за училище в детската градина (деца - учител) и съответно в учебния процес в началното училище (учител и ученици). Осъзнавайки възможността да бъдат творци в занималнята и в класната стая, бъдещите учители трябва да преодолеят страха си от ограниченията на учебно съдържание и конкретна методика по учебни дисциплини.

Компетентността, професионализмът и призванието, които се изискват от съвременния учител, го натоварват със сериозна отговорност. Очакванията и претенциите към него са високи, а критериите, на които трябва да отговаря, изглеждат безгранични. Същевременно с това новият тип учител може значително да допринесе за изграждането на доверие и на положително отношение към образователните новости.

Как се вписва интегрираният модел на учителя в посочените по-горе характеристики и какви са неговите предимства?

Интегрираният специалист по предучилищна и начална училищна педагогика:

Първо, има възможността да се запознае с динамиката на детското развитие от 3 до 10-годишна възраст, което му помага да се реализира като човек, който по-пълноценно съдейства за оптималното развитие на детето;

Второ, познава в дълбочина доучилищното детство и проблемите на началната училищна възраст. Той има знанията и възможностите да черпи от двете възрасти и да съотнася реакциите на децата към цялостното им поведение и развитие;

Трето, осъзнава уникалността на детството и мястото на детето в цялостното развитие на човека, както и личното си участие в изграждането на човешкия потенциал;

Четвърто, подготвен е да осъществява субект - субектни взаимоотношения, като поетапно се стреми към превръщане на децата в субекти на собственото им развитие;

Пето, изгражда в процеса на обучението си човешки и интелектуални качества, които създават условия за ново отношение към неговата личност;

Шесто, владее умения за създаване на собствени стратегии, технологии и конструкции за работа с децата от детската градина и малките ученици от началното училище;

Седмо, по-коректно разкрива сечението на процеси, свързани с приемствеността между ДГ и НУ, включващи подготовката на децата за училище, от една страна, и подпомагане на училищната адаптация, от друга;

Осмо, отличава се със своята предприемчивост, силно развити способности за самоизменение, за промяна и адаптация към двете образователни степени;

Девето, владее умения както за вариативно усвояване на отделни действия и цялостни структури, така и умения за реализация на играта и на ученето в играта.

Друг важен аспект в подготовката на интегрираните педагогически специалисти: детски и начални учители е практическата подготовка.

Практиката е многостранна, динамична, променлива, развиваща се, социална, материална и духовна, съзнателна, емоционална и т.н. сложна човешка дейност. Специалното предназначение на учебната практика на интегрираната специалност в Центъра по хуманитарни науки при Бургаския свободен университет е:

- да доказва целесъобразността и качеството на теоретичната подготовка;
- да изгражда професионални умения за образователни и възпитателни техники за мобилна реализация в двете детски степени;

- да стимулира изследователски опити в развиващи се педагогически взаимодействия, като се прилага сравнителен подход за двете детски възрасти;
- да формира професионално и действено отношение към развитието на детето и свързания с това демократичен стил на поведение по отношение на личността на детето.

Философията и образователните цели на практическата подготовка на бъдещите педагози се съдържат в Концепцията на Програмния съвет по педагогика при ЦХН за практиката. Тя е дело на водещи преподаватели от специалността и на преките участници в нея. В процеса на реализация на отделните практически модули концепцията се осмисля, доказва се и се развива. За студентите Концепцията и организацията са изложени в специално разписани инструкции за практиката. Основни положения в Концепцията:

1. Отговорност на практиката за обективно вярно познание

- Гносеологическият статут на практиката се определя от ролята, която тя ще има в екстериоризирането на познавателните продукти, на теоретичното знание и неговото прилагане в организационните форми в детската градина и в началното училище;
- Като особено динамична реалност практиката изисква от теорията непрекъснато да решава възникващи проблеми;
- В практиката с децата се развиват и други форми на познание: сетивно-предметни, културни, социално-хуманистични.

2. Насоки на образователната програма по практика

- Професионална компетентност в двете степени;
- Лично професионално участие в развитието на детския потенциал;
- Разбиране и оценка за статуса и статута на интегрирания учител.

При всички форми и степени на практическа подготовка е подсилен психологическият аспект, сравнителният подход за двете възрасти и осмислянето на акцента на специалността – подготовка на мобилни специалисти с разбиране за индивидуален темп на развитие на детето, като изискванията се увеличават.

В рамките на първия модул „Хоспетиране“ основната цел на практическата подготовка на студентите е насочена:

- към запознаване с детската градина и началното училище като институции; най-обща ориентация за реалното им съществуване като работно поле на педагога/учителя от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“;
- насочване към сравнителен анализ между възрастите в детската градина; между възрастите в началното училище; между детската градина и началното училище, по отношение на поведението по време на: педагогическото взаимодействие и на самостоятелната дейност;
- съвременни и настоящи проблеми на детската градина и началното училище;
- реализиране на педагогически наблюдения с целенасоченост в две основни насоки: детето и неговото развитие и педагогът като учител и неговите по-широки възпитателни и социални функции;

- откриване на дейностите, в които и чрез които детето осъществява своята активност, степента на тази активност и индивидуалност;
 - специфични особености на дейностите и дейностния подход в детската градина и в началното училище: - в детската градина: доминиране на игровата дейност в живота на детето; интеграция на дейностите; постепенно отдиференциране и осмисляне на дейността (цел, задачи, действия, операционни единици, резултат, планиране); – в началното училище: постепенно изграждане на компонентите на учебната дейност; влияние на игровата дейност; възпитаване в умствен труд; начално ограмотвяване;
 - организация на възпитателния процес и подготовката за училище в детската градина и на учебно-възпитателния процес в началното училище;
 - сравнителен анализ между възрастите в детската градина; между възрастите в началното училище; между детската градина и началното училище, по отношение поведението по време на: педагогическото взаимодействие, самостоятелната дейност;
 - осмисляне от студентите на концепцията за педагогическата практика от позицията на интегрираната специалност по отношение на развитието и диапазона на детството;
 - опит за прилагане на някои знания в практиката. (например разиграване на самостоятелно изработени от студентите игри и др.)
- Във втория практически модул „Текуща практика“ от студентите се изисква и се очаква следното:
- участие в реализирането на цялостната педагогическа дейност; в самостоятелното изграждане на съдържанието и структурата на съвместната дейност „педагог - деца“;
 - участие на всеки студент в педагогическата дейност, свързана с различните учебни предмети (раздели); със самостоятелната дейност и интереси на децата; с организационните форми и т.н., за придобиване на цялостен опит;
 - реализиране на индивидуална, групова и фронтална работа с децата;
 - задълбочаване на сравнителния анализ между възрастите в детската градина; между възрастите в началното училище; между детската градина и началното училище, по отношение на поведението по време на: педагогическото взаимодействие, самостоятелната дейност;
 - осмисляне от студентите на концепция за педагогическата практика от позицията на интегрираната специалност (ПНУП); по-широка компетентност на интегрирания специалист по отношение на развитието в диапазона на детството;
 - алтернативни и творчески предложения и опити в практиките.

Третият практически модул е свързан с преддипломната педагогическа практика (стажантска практика). Тъй като тя е последната и най-важна за практическата реализация на студентите от интегрираната специалност към нея се предявяват и високи очаквания, свързани със следните аспекти от подготовката на обучаемите:

- реализиране на цялостната педагогическа дейност в детската градина и началното училище; самостоятелно изграждане на съдържанието и структурата на съвместната дейност „педагог - деца“;
- реализиране на индивидуална, групова и фронтална работа с децата;
- участие на всеки студент в педагогическата дейност, свързана с различните учебни предмети/раздели; със самостоятелната дейност и интереси на децата; с организационните форми и т.н., за придобиване на цялостен опит;
- осмисляне от студентите на концепцията за педагогическата практика от позицията на интегрираната специалност (ПНУП); по-широка компетентност на интегрирания специалист по отношение на развитието в диапазона на детството;
- прилагане на резултатни и интересни за децата игрови и учебни технологии, които създават интерес към заниманията в детската градина и началното училище;
- прилагане на знанията и уменията от специализациите и показване на амбиция за развиване на майсторство: в използването на изкуствата за деца - театър, изобразително изкуство, музика; в овладяването на физическа култура; в преодоляването на говорни недостатъци и др.;
- задълбочаване на сравнителния анализ между възрастите в детската градина; между възрастите в началното училище; между детската градина и началното училище – по отношение на поведението по време на: педагогическото взаимодействие; самостоятелната дейност на децата;
- осъществяване на активно, съдържателно, емоционално и деликатно педагогическо общуване и добра педагогическа рефлексия;
- алтернативни и творчески реализации в практиките;
- запознаване със системата от социални връзки в детското заведение/училище; със системата от връзки с родителите и обществеността;
- запознаване с конкретни действия на директора: педагогически и административни; поглед към неговия мениджърски подход;
- преосмисляне на учителската професия съобразно съвременните икономически и идеологически условия; статута на интегрираната специалност в педагогическата система.

Педагогическите взаимодействия и взаимоотношения също са предмет на педагогическата практика. В процеса на учебната практика се осъществява учене, обучение, възпитание, образование. Тяното разгръщане изгражда съдържанието на практиката. В началото педагогическите ситуации протичат до голяма степен условно, но с нарастване на опита все повече се доближават до реалните. Особеното е, че участват субекти с определена степен на развитие – физическо и духовно, със свои нагласи, интереси и ориентации. В учебната практика основните педагогически взаимодействия са: между преподавателя и студента, между базовия учител и децата, между студента практикант и децата. Подпомагачи са: между преподавателя и базовия учител, между базовия учител и студента, между преподавателя и децата. Всичко това – в индивидуален план и в условията на групата. От значение е и заобикалящата среда – материална и об-

ществена. Съществуването и равновесието на системата се поддържа от взаимното подпомагане на субектите в процеса на развитие и саморазвитие.

Компоненти на практиката като педагогическа система (Очертават диапазона на практиката):

- материална среда в детското заведение;
- административна организация на детското заведение;
- правна защита на детето в детското заведение;
- взаимоотношения между работещите в детското заведение;
- взаимоотношения между родители и учители;
- взаимоотношения с обществеността;
- брой на децата в класа (групата) като условие за оптимална работа;
- равнище на постижения по отношение на децата до момента на учебно-педагогическата практика (общо ниво);
- равнище на някои ярки индивидуални случаи;
- лични качества на базовия учител (специалист), свързани с практиката;
- професионални качества на базовия учител (специалист);
- взаимодействия на базовия учител (специалист) със студента практикант;
- възможност за реализация на студента практикант в базовото детско заведение;
- постижения на студента практикант по отношение овладяване на знания от децата (общо ниво);
- постижения на студента практикант по отношение възпитанието на децата (общо ниво);
- постижения на студента практикант в някои ярки индивидуални случаи;
- прилагане от студента практикант на нови съвременни идеи за образователното и възпитателното дело;
- творчески моменти в педагогическата дейност на студента по време на практиката;
- творчески моменти в дейността на децата по време на практиката;
- самооценка на личните качества на студента, свързани с педагогическата практика;
- самооценка на професионалните качества на студента практикант;
- педагогическият съветник (професионалният консултант) като източник на познание по време на практиката;
- ролята на педагогическия съветник (професионалният консултант) за реализация на студента в практиката;
- лични качества на педагогическия съветник (професионалният консултант), свързани с педагогическата практика;
- професионални качества на педагогическия съветник (професионалният консултант), свързани с практиката;
- педагогическият съветник (професионалният консултант) като източник за нови идеи в образователното и възпитателното дело.

Теоретичната и практическата подготовка на студентите от интегрираната специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“ се допълват, надграждат и се „вписват“ една в друга в хода на обучение. Така се създават възможности да се „покаже“ балансът между теоретичното знание и практическите умения и компетентности, които студентите придобиват по време на обучението си.

Тази нова ориентация в обучението на интегрирания специалист предполага преди всичко стимулиране на нестандартното, на творческото мислене; развитие на комуникативните умения и техники; умения за отстояване на собствените позиции; по-висока степен на адекватност и в двете възрастови степени; прилагане на иновационни техники и стратегии в практиката (ориентирани преди всичко към интеграция между различните видове изкуства) и др.

В заключение би могло да се подчертае, че по-високото качество на професионалната компетентност на интегрирания специалист му позволява да разглежда детето и детската личност не фрагментарно, а цялостно.

Това, от своя страна, отговаря на новата тенденция за непрекъснато образование и развитие на човешкия индивид в широкия смисъл на думата, т.е. става въпрос за образование, което обхваща всички степени, форми и звена за обучение и възпитание през целия живот.

Тенденцията към цялостно разглеждане на детето и неговата личност се разглежда като непрекъснат процес, основите на който се полагат в ранното детство и предучилищната възраст. Този процес продължава в началното училище и по-нагоре, като осигурява благоприятни условия както за непрекъснато овладяване на знания и умения, така и за тяхното обновяване, обогатяване и усъвършенстване до цялостното развитие на личността.

Литература:

1. Bizhkov, G. (2001) Reformatorska pedagogika, UI „Sv. Kliment Ohridski“, S.
2. Bender, M. & Ng, S. H. (2009) Dynamic biculturalism: Socially connected and individuated unique selves in a globalized world, In: Social and Personality Psychology Compass. 3, p. 199-210
3. Gadamer H. G. (1988) Istina i metod: Osnovy filos. germenetiki: Per. s nem./Obsht. red. i vstup. st. B. N. Bessonova, M.: Progress
4. Radev, Pl. (2015) Tradicii i syvremennost v obrazovaniето (Щриhi za diskusiia), UI „P. Hilendarski“, Pl.
5. Reeves, T. C. (1997). An evaluator looks at cultural diversity. Educational Technology, 37(2), 27-30.
6. Syvremenен tylkoven rechnik na bylgarskiia ezik (2008)., Gaberov, s. 320
7. Ucheben plan na specialnostta 1995, 2015.
8. Fernando A. Senior Canela (2004) Nuevos paradigmas para la educación en línea, Documento presentado en el XIII Encuentro Internacional De Educación A Distancia, Universidad de Guadalajara, México. Del 29 de Noviembre al 3 de Diciembre del 2004

**ТРАНСФОРМАТИВНИ ПАРАДИГМИ В СЪВРЕМЕННАТА
ХУМАНИТАРИСТИКА И ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНО ЗНАНИЕ
(ОБРАЗОВАТЕЛНИ МОДЕЛИ)**

проф. дфн Калина Лукова
Бургаски свободен университет

**TRANSFORMATIVE PARADIGMS IN CONTEMPORARY
HUMANITARISTICS AND INTERDISCIPLINARY KNOWLEDGE
(LEARNING MODEL)**

Prof. D.Sc. Kalina Lukova
Burgas Free University

РЕЗЮМЕ: Изследват се трансформативните парадигми в съвременната хуманитаристика, свързани с функциите на книгата, текста, читателя, библиотеката, медиите в модерността, и необходимостта да се търсят нови образователните модели на интердисциплинарното знание. Представят се практически употреби на мултимедийни интегративни форми в обучението на студенти журналисти.

Ключови думи: *трансформативни парадигми, интердисциплинарно знание, електронна книга, литературно-медийни жанрове*

ABSTRACT: Studied are the transformative paradigms in the contemporary humanitaristics, related to the functions of the book, the text, the reader, the library, the media in the modernity and the necessity of seeking new learning models of the interdisciplinary knowledge. Presented are practical uses of multimedia integrative forms in the tuition of students journalists.

Key words: *transformative paradigms, interdisciplinary knowledge, e-book, literary-media genres*

Трансформативните парадигми в съвременната хуманитаристика, свързани с функциите на книгата, текста, читателя, библиотеката, медиите в модерността, пораждат необходимостта да се търсят нови образователни модели на интердисциплинарното знание.

Глобалният дебат в съвременната хуманитаристика е свързан с електронната книга и фигурата на читателя. Мултимедийните промени влияят върху възприемането на текста и ролята на читателя. Последователният прочит, характерен за книгата, е градивен акт, но читателят следи постъпателната мисъл на автора. Прочитът с извадки, присъщ на Интернет и на хипертекста, е също градивен акт, защото този, който сърфира без предварителна дискурсивна рамка, се грижи изцяло за организацията на мисълта.

В знанието и образованието става дума за преход от „културата на проблемите“ към „културата на решенията“ (Буве-Барбие, 2000, бр. 22:1) Структурирането на учебниците зависи не само от авторската идея и компетентност, но и от интереса на обучаваните.

Говори се за завземане на властта от читателя, който при електронното четене прави, каквото си иска с писаното слово, т.е. може да го променя, а не само да обръща страниците. Тази теза се отрича от изследователите на интернаутите (четящите в Интернет), защото става дума не за свобода, а за промяна на подхода. Класическият дедуктивен подход се заменя с асоциативен, който променя строгостта и подредеността на четенето – минава се от парче текст на друго парче, като всеки фрагмент е извадка от различни съвкупности, чиято вътрешна логика не е ясна. Съвременният читател трябва да обедини в обща логика тези разединени части.

В постгутенберговата епоха Интернет реализира мечтата за универсално и достъпно знание, събрано в безкрайната виртуална библиотека. Свръхизобиλιето може да се превърне във вавилонско стълпотворение, ако не знаем какво търсим и ако търсенето не е прецизирано. Четящият човек винаги е бил дефиниран като образован. С развитието на книгата и библиотеките образован човек е този, който намира и притежава много информация. При съвременното свръхизобилие от писано слово (печатно и електронно) образованият човек трябва съзнателно да губи информация до полезна разреденост, като владее процесите на подбора.

В историята на книгата тя променя формата си, като материалната ѝ реализация се минимизира и напуска класическото определение за две корици и книжно тяло. В движението печатна книга – аудио и аудио-визуална книга – дигитална книга електронната книга е „вододел“ според Дик Брас от Microsoft. Електронните книги променят традиционното четене като телесна функция и налагат четенето „hands free“ (свободни ръце). Най-големият в света интернет магазин Amazon съобщи през август 2010 г., че за първи път електронните книги са превишили по продажба хартиените си първоизточници. Новите технологии за четене Kindle, Kindle DX и базираните на Android съществено са задминали продажбите на класическите книги (съотношението е 100:180, без да се отчитат безплатно разпространяваните електронни книги). „Съвременните мултимедийни книги са доказателство за извършващия се сега обратен процес на синкретизъм, на сливането на всички медийни канали и технологии в една среда, отново наричана книга“. (Цветкова, 2005: бр. 7)

За създател на електронната книга се приема Майкъл Харт, който е и създател на първата електронна библиотека – проекта Гутенберг. Развитието на технологиите и Интернет, помага за популяризирането, а и комерсиализирането на електронните книги. Освен електронни библиотеки, поддържани доброволно от ентузиаста, в които съдържанието е общодостъпно, се появяват и електронни книжарници като тази на Amazon. За разлика от екзотичността си в началото, в

наши дни, в т.нар. развити страни, електронната книга е обикновена стока (Уикипедия <https://bg.wikipedia.org/wiki>)

Людмила Кирова посочва следните предимства за електронната книга, основните от които са посочени и в Уикипедия (Кирова, 2008: http://liternet.bg/publish3/lkirova/e_kniga.htm): икономисва място (приблизително 500 е-книги могат да бъдат съхранявани на едно CD); има по-ниска цена; помага за опазване на околната среда – няма нужда от хартия, нито от мастило; не се износва, нито съществува риск от повреждане на страниците; дава възможност за неограничен тираж; незабавно се доставя, независимо от мястото (ако се разпространява чрез Интернет); не е обвързана с определено издание – постъпленията от авторско право и възможността за достъп до книгата са постоянни; текстът може да бъде претърсван освен когато е представен под формата на образи; може да се избира размерът на буквите и техният изглед (с изключение на формата PDF); има възможност към нея да се прилага технология за озвучаване на текста; в някои формати се дава възможност за добавяне на собствени бележки и рисунки в полетата върху вмъкнати листове; грешките могат лесно да бъдат коригирани посредством списъци, доставяни чрез даунлоудване; изключително подходяща е за издания, съдържащи много илюстрации; може да се чете при ниска осветеност или пълна тъмнина; дава голяма свобода (различни степени на лицензиране) за автора и издателя, както и възможности за експериментиране.

Сравнителни изследвания са направени във връзка с използването на електронните книги в различните учебни дисциплини или както се казва да се установи „популярността“ им сред преподаватели и студенти в различните предмети. Резултатите от тях не са достатъчно точни по много причини. На първо място, разбира се, изискванията за различните специалности във всеки колеж и университет се променят, също както способността и желанието на всяка институция в подкрепа на тези изисквания. Второ, всеки колеж и университет има достъп до различен брой е-колекции. Използването им винаги ще е променлива величина в зависимост от това колко добре са рекламирани, т.е. дали има препратка от електронния каталог на библиотеката, или от страницата на съответния курс или програма към електронните книги, а също така и колко достъпни са платформите, четците и самите книги.

Популярността им сред студенти и преподаватели варира в зависимост от научната дисциплина, към която принадлежат. Тя зависи по-скоро от научната дисциплина, от учебния предмет, а не толкова от наличието им в университета или колежа. Студентите по литература например имат свободен достъп до електронни екземпляри на класически произведения чрез проекта Гутенберг или други колекции, но все още масово предпочитат да четат печатни книги, защото физически е неудобно да изчетеш цяло произведение от начало до край електронно или с четящо устройство (Роуланс & Николас, 2008). Според екипното изследване в Обединеното кралство студентите от дисциплини, които използват книгите за бързи справки, проявяват по-голямо предпочитание към електронните книги особено ако има и търсещи възможности (UCL: CIBER, 2008).

Приема се, че използването на електронни книги повишава качеството на обучение, но малко данни сочат, че електронните книги в обучението имат по-висока педагогическа стойност от печатни книги. Преподавателите смятат, че използването на електронни книги запознава студентите с технология, която те ще използват като възрастни. Освен това тези, които неохотно посягат към допълнителни материали, са мотивирани по-скоро да ползват електронни книги. Отрицателните коментари за електронните книги са от типа на „четенето от компютър често отнема много време и ограничава“, „за мен е истинска борба да седна пред компютъра и да чета книга, без да браузвам в Интернет, да слушам музика и другите десет неща, които обикновено правя, когато го използвам“. Всички отбелязват липсата на физическа връзка с е-книгата. Според Койро (2009) интернет базираното четене изисква от студентите не само да разберат текста, но също и да „направят подходящи запитвания, да пресеят многообразието от източници, да обобщат най-релевантната информация за тях и да работят с онлайн комуникационните средства като електронна поща или блог“. Той също така смята, че резултатът от процеса на онлайн четене много малко се доближава до този при четене на стандартни печатни текстове.

Проучване с 1818 служители и студенти от Юнивърсити Колидж в Лондон (Роуландс & Николас, 2008) показва, че традиционните книги водят пред електронните по отношение на по-удобното четене. Мъжете оценяват предимствата и функционалността на електронните книги по-високо отколкото жените. Приблизително 10% от студентите в това изследване срещат трудности при четене от екран, особено тези с дислексия. Студентите, които четат по-дълго време от екран, искат възможност за промяна на цвета на фона, редактиране и разпечатване на текста и промяна на яркостта. Според студент от последния курс основна причина за неползването на е-книги е, че информацията „трудно се възприема“ от екран и продължителното четене от компютър причинява мигрена. Студентите със зрителни увреждания ценят е-книгите и нямат проблем с тях. За да направи четенето комфортно, Киндъл предлага плосък екран без фонова светлина за намаляване на отблясъците. Тези четци могат да коригират и размера на шрифта. Психологът Чарлз Бигълоу установява, че хората четат 35 % по-бавно от екран отколкото на хартия (Леге, 2007) и плоският екран без осветление увеличава скоростта на четене. (Векселбаум, Милтенов, Паро: <http://bibliosphere.eu/?p=231>)

В обучението по студенти журналисти по дисциплините **История на журналистиката** и **Медии и литература** използвах електронната си книга „Литература и медии“ (Лукова, 2014: <http://www.youblisher.com/p/802732-Калина-Лукова-Литература-и-медии/>), която е и отпечатана, за представяне на интердисциплинарно знание, съполагащо литература и медии.

За обучението по дисциплината **История на чуждестранната журналистика** се проследяват в съпоставителен план динамични трансформационни процеси в хуманитарните парадигми литература – медии в аспектите на: взаимодействието между литературен текст и медиатекст в хибридни жанрови форми, гра-

ничната семантика на публицистиката; моделиращото присъствие на литературата в медиите и създаването на нови литературно-медийни конструкти; литературните ефекти в журналистиката. В методическо отношение това означава съчетаване на два подхода: линейното хронологично и тематично представяне на историята на журналистиката в Англия, Франция, САЩ и интердисциплинарния подход за трансформиращите влияния между литература и медии в съответните исторически периоди. За тази цел се използват фрагментите от Втората глава на книгата – „Времето на литературно-медийния разказ“ и „Литературен текст и медиатекст – междутекстови връзки, трансформативност, жанрови смесвания“ от Втора глава „Книгата като медия – исторически реконструкции“; Четвърта глава „Литературни ефекти в журналистиката“ с подглавите „Джаз журналистика“ и „Новата „нова журналистика““. Блог култура и блог журналистика“; Пета глава „Ефектът на личностите. Писатели журналисти – парадигматика на образа“.

Логично литературно-медийният разказ се вгражда в големия хронологичен наратив за развитието на журналистиката. Особено продуктивен аспект в работата със студентите е самостоятелно да изследват археологията на литературно-медийния разказ на базата на електронната книга. Това изисква да се проследяват хрониките на неговото съчленяване и развитие – от века на Просвещението до съвременната хипермодерност.

На студентите се задават изследователски алгоритми: да анализират практиките на писане и трансформативните механизми, по които се конструират в съответния исторически период и в съответната страна следните литературно-медийни модели: **очерковата проза** на „седмичните хронисти“ Дефо, Суифт, Стийл; **автобиографичният наратив** на Дефо; класическият реалистичен роман на XIX век и **документалният журналистически роман** на XX век; **интерпретативният репортаж** на Хемингуей; „**статичното писане**“ на Капот; симбиозата **репортаж-нاراتив** в репортерския разказ; **онлайн писмовни практики** в литературата и др.

Електронната книга им дава възможност за търсене на допълнителни текстове и за влагане на мултимедийно съдържание – картинки, видео, звук, хиперлинкове. Могат да използват и ресурсите на електронния курс по дисциплината в платформата Moodle.

В края на изследването си студентите трябва да достигнат до обобщаваща характеристика за спецификата на литературно-медийния конструкт в съответната фаза от развитието на журналистиката. Например може да се направи изводът, че в своето начало печатът се уподобява на книгата, моделира се спрямо нея. В тази първа фаза литературно-медийният разказ е синкретичен. Предшественици на печата са т.нар. „корантос“ (печатни листове с новини) или „Нюз летърс“ – „Писма с новини“ – 1621 г. Епистоларният разказ, който функционира като литературен и конституира епистоларния роман на Просвещението, се превръща и в медийен разказ. Многозначителен факт е, че първият английски седмичник, основан от Натанаил Бътър и Никълс Бърч през 1622 г., който поставя

началото на английския печат, се нарича „Уикли нюз” или „Нюз букс” – „Книги с новини”. Литературната книга среща с новината, с медията. В този смисъл и С. Хаджикосев определя първите английски вестници „едновременно като нов тип медия и нов литературен жанр – очеркова проза” (Хаджикосев 2003:277). Техните кореспонденти са обикновено литературни образи, фиктивни личности. В този период журналистиката продължава литературата, като демонстрира генеалогичната си връзка с нея. Писателите журналисти от XVIII век в Англия се наричат „седмични хронисти” или полиморфни писатели и синхронизират литературната си и журналистическата си дейност. Търсят се аналогични процеси във френското Просвещение, което е под влияние на Просвещението в Англия.

Друг е изследователският механизъм върху документалния реализъм на Дикенс. Той се разглежда като основа на разследващата журналистика. За тази цел студентите проучват особеностите на разследващата журналистика чрез ресурсите в електронния курс – статии, речници, линкове.

Изследване на вестникарското литературно приложение в т.нар. „пени прес”, където се публикуват романи с продължение на Балзак, Юго, Дюма и др. На базата на електронната книга „Литература и медии“ се създава **хипертекст** от интересни факти, илюстрации и снимки например: романът „Тримата мускетари” на Дюма прибавя 5 000 абонати към вестник „Льо сиекл” („Векът”) на Арман Дютак и др. В резултат трябва да се докаже тезата, че високата литературна стойност на книгата се комерсиализира, трансформира си във вестникарско приложение.

В края на XIX век в САЩ се създава „жълтата” преса на Пулицър чрез модифициране на литературни техники: свръхдраматизиране на събитията, разказване на „човешки” истории, социални разобличения чрез документален реализъм; търсене на баланс между сензациите (по модел на сензационната литература) и идеите. **Алгоритъм за работа: сравнение на повествователната формула секс-драма-престъпление в сензационен роман** (напр. романът „Памела“ на Самюъл Ричардсън) и сензационни истории от вестниците на Пулицър и Хърст.

Други хибридни конструкти, които могат да се изследват интердисциплинарно, са: **школата на „макрейкърите”**, като разследваща журналистика, към която се прилага литературният модел на криминалните романи; „кавър стори”, в които новините се представят чрез личностите („героите на времето”) във формата на разказ. Те са характерни за списанията през 20-те и 30-те години на XX век, като списание „Тайм” от 1923 г.

На базата на информацията в електронната книга за месечното списание препечатка „Рийдърс дайджест” в джобен формат, наподобяващо книга (1922 г., издател Де Уит Уолъс, но продължава да излиза и сега), в което се препечатват най-интересните публикации от американската преса, както и литературни творби чрез съкращаване, редактиране и преразказ на оригиналните текстове, се провежда дебат на тема: „Може ли подобно списание книга да се използва в

обучението по литература, за да активизира четенето, както е в американското образование?“

През XX век медийното поле е обхванато от ретровълни. Школата на „макрейкърите“, както и новата журналистика (наричана още литературна журналистика), създават нови журналистически жанрове, смесвайки и трансформирайки класически повествователни схеми на романа от XVIII и XIX век.

Интегрирани литературно-медийни конструкции, подходящи за сравнително изследване във формата на курсов проект, онлайн текст и др. Това са: джаз журналистика, литературна журналистика, репортажна литература, литература на факта, narrative journalism, creative nonfiction, literary nonfiction, narrative nonfiction, литературно новинарство, документална проза.

Интердисциплинарен алгоритъм за анализ на наративните техники в журналистиката: конструкцията „сцена по сцена“, т.е. сценично представяне на сюжета без хронологически разказ, което води до промени в традиционния репортаж; реалистичният диалог като средство за характеристика на героите; техниката „гледна точка на третото лице“, при която всяка сцена е представена през погледа на даден герой, а читателят емоционално се идентифицира с преживяванията на героя (Гей Талийз – „Почитай своя отец“); подробно описание на жестове, навици, обичаи, предмети и т.н., символични за статуса на героя, подобно на вещизма при Балзак.

Развитието на интеграционните процеси между литература и медии е функция на постмодерността и хипермодерността: според Жил Липовецки „след постмодерността идва времето на „хипермодерното“, което се движи по „хиперболична спирала“: хипериндивидуализъм, хиперконсумация, хипертекст“ (Липовецки, 2005: 81). Хипермодерната култура, създавана от електронните медии и най-вече от Интернет, е не толкова алтернативна, колкото масова. В нея дискурсът и наративът се подчиняват на презентативността, на доминация на показването пред разказването, а високите (класически) литературни форми се асимилират и медиатизират, приложени в несвойствено медиабитие.

Интернет литературна журналистика (новата „нова журналистика“) включва хибридните жанрове: глобален разказ, електронен диалог, online изповед; блогове разкази; съчетаване на web технологии с наративни техники в жанровете блогороман, виртуален роман, чат и др. Тези процеси мотивират и модерните полемики за „смъртта на автора“ и „журналистика без журналисти“, доколкото класическите образи на писателя и журналиста също се трансформират в съвременни виртуални образи – блог писатели и журналисти.

Подходящи онлайн форми за работа на студентите: форум на тема „Журналистика ли е блог журналистиката?“; работилница за изследване на вертикална структура на блог от Blogosfera. Дневник.bg, създаваща се чрез хипервръзки, които непрекъснато обновяват текста; онлайн защита на тезата „Книгата имитира електронната среда, реквизитите на електронната поща“ (Р.Божанкова) за книгата „Log“ на Р. Маркова и др.

Интересни наблюдения по интересуващата ни тема прави Ренета Божанкова в статията си „Литературни проекции на онлайн съществуването“. В двупосочността на трансформативното движение литература – Интернет се отбелязва, че през 90-те години на ХХ век се наблюдава преходът от литературата към киберпространството и се водят спорове за интерактивните практики, а в началото на ХХІ век се появява обратният процес: „въвеждане“ на мрежата в литературата (Божанкова, 2009).

В подобна интердисциплинарна и съпоставителна методологическа конструкция се представя и лекционният курс „Литература и медии“, предназначен за студенти журналисти. Той също е базиран на електронния учебник „Литература и медии“, който е включен и в електронната библиотека на БСУ.

Целите на лекционния курс са да представи рефлексивните проекции на книгата в медиалогични модели, съвременните литературни и медиаморфози, парадигматичното творчество на писатели журналисти. Студентите трябва да идентифицират и да анализират хибридни литературно-медийни модели в мултимедийното общество, като инфотеймънт, буктрейлър и др.

Ще представим по-подробно създаването на буктрейлъри от студентите, което се оказва много продуктивна, интересна и мотивираща онлайн задача за студентите. Буктрейлърът се появява за пръв път в САЩ през 2002 г. като начин да бъде адекватно средство за промотиране на книги в едно пристрастно на социалните мрежи и зависимо от бързата информация съвремие. В книгата си „Буктрейлъри и книги“ Десислава Иванова определя буктрейлъра като „кратко (2-3-минутно) самостоятелно мултимедийно произведение върху книга, което обикновено се създава с рекламно-търговска цел и в което внимателно и целенасочено са подбрани отделни акценти от книгата, „облечени“ във вербална, визуална (кинематографска, фотографска и пр.) и/или музикална форма, които динамично са обединени в единна структура, създаваща ефекта на зрелището, атракцията, забавлението“. (Иванова, 2014)

Идеята на буктрейлъра е да създаде материал, който да изглежда привлекателен за аудиторията. Той отхвърлят теорията, че може да има лошо написан текст. Цялата енергия в правенето на буктрейлърите е да идеализират книжния материал, който да постави един перфектен първоначален образ. Съграден от комуникативните кодове, с които си служи – образи, картини, графики, анимирани изображения, фотоси, филмирани сюжети. Според Ж. Жьонет буктрейлърът напълно съвпада с функцията на паратекста.

Според Н. Шевцова, буктрейлърите постепенно се превръщат в самостоятелни мултимедийни жанрове. Авторката се спира на случаи, в които буктрейлърите помагат на аудиторията да се възвърне към класическата литература и класическите автори. За пример тя дава книгата на Лев Толстой „Война и мир“, чийто буктрейлър е динамичен и подходящ за модерния читател. Ключовите думи за книгата са подредени последователно една след друга „любов, страх, история, хора, живот“ с драматична музика за фон (по Иванова, 2014).

Буктрейлърът изважда четенето от състоянието на непопулярност и самотност на заниманието, превръща го в атракция, в игрова дейност и осигурява добра социална интеракция в образованието и в самообразованието. Все повече буктрейлъри се създават към класически и забравени от днешните читателски публикации книги.

Студентите създават и представят буктрейлъри като курсов проект (качени в платформата MOODLE, рецензирани и оценени). Те прилагат мултимедийната форма към литературно-медийни жанрове, например един от най-успешните буктрейлъри е за документалния роман на Труман Капотри „Хладнокръвно“. Той излиза през 1965 г. в подлистник на сп. „Ню Йоркър“ и се приема за върхово постижение на „новата журналистика“. Том Улф нарича романа „Хладнокръвно“ на Капотри „истинска сензация“ и „страхотен удар“: „Всеки беше погълнат от нея. Самият Капотри не нарече книгата си журналистика. Той заяви, че е създавал нов литературен жанр: документален роман“.

Моите наблюдения са, че създаването на образователни буктрейлъри като модерна мултимедийна форма е атрактивен, мотивиращ и продуктивен интердисциплинарен подход в процеса на обучение.

Хипермодерното битие на човека с присъщата му двойственост (в Мрежата и извън нея) мотивира и обяснява взаимопроникването на литературния текст и медиатекста, и двупосочните метаморфози. Проблемите на съвременния човек се проектират в съвременния текст като „някакъв странен хибрид от постмодерни страхове и посттоталитарни липси“, ако цитираме „log“ на Р. Маркова. Това доказва необходимостта от изследването на трансформативните процеси в хуманитаристиката в перспективата на интердисциплинарното знание, както и на неговото модерно осмисляне и представяне в процеса на обучение.

Литература:

1. Bozhankova, Reneta. Literaturni proektsii na onlain sashtestvuvaneto 2009.Literaturenklub..<http://www.litclub.com/library/kritika/bozhankova/prisustvia.htm>;
2. Buve-Barbie, G. Internet, cheteneto I izlivashtata se kultura.Интернет, четенето V: „Kultura“, 2000, br..22;
3. Vekselbaum, R. Plamen Miltenov, Suzan Paro.Elektronni knigi i chetene. <http://bibliosphere.eu/?p=231>);
4. Ivanova, D. Buktreylari I knigi.Shumen, 2014;
5. Kirova, L. Elektronno spisanie LiterNet, 20.04.2008, №4 (101) http://liternet.bg/publish3/lkirova/e_kniga.htm)
6. Lipovetskiq G. Vreme sreshtu vreme ili hipermodernoto obshtvo -V: Hipermodernite vremena. Sofiya,Iztok-Zapad, 2005;
7. Lukova,K. Literatura i medii., 2014 <http://www.youblisher.com/p/802732-Калина-Лукова-Литература-и-медии/>);
8. Chvetkova, M. „Knigata kato tyao“. Kultura, 2005, br. 7 <https://bg.wikipedia.org/wiki>.

CAREER SUCCESS IN THE 21ST CENTURY

Assoc. Prof. Diana Popova, Ph.D.

Burgas Free University

ABSTRACT: The paper addresses the issue of career success from the point of view of the demands of the changing job market in the 21st century. The traditional and the new concepts of career and career success are reviewed in light of the ‘connection economy’ which demands networking skills, synchronization, trust and exchange of ideas.

Key words: *career, career success, skills, job market, networking, communicating, careers without boundaries, career mobility*

РЕЗЮМЕ: В текста се разглежда проблемът за кариерното израстване от гледна точка на изискванията на променящия се пазар на труда в 21 век. Традиционните и новите разбирания за кариера и кариерно израстване са осмислени в светлината на „икономиката на връзките“, която изисква умения за създаване на мрежи от контакти, синхронизация, доверие и обмяна на идеи.

Ключови думи: *кариера, кариерно израстване, умения, пазар на труда, създаване на мрежи от контакти, комуникация, кариери без граници, кариерна мобилност.*

The traditional concept of career

Traditionally the concept of career has been perceived as an upward movement within an institution, organization, business or profession. In general, this progression follows a certain hierarchy determined by the nature of the trade/industry. Most people understand career development exactly like this – climbing up a ladder thanks to your professional growth and to being appreciated by your bosses. Because this is what it has been for centuries. It is common sense that this understanding grants order, direction and stability for the government, for society, for employers and for employees alike. This is the bureaucratic understanding of career because it demonstrates the four major characteristics of bureaucracy – a clear hierarchy, specialization, division of labor and a set of formal rules (Troolin). People are able to progress in a field they have chosen based on their education, qualifications and individual capacity. Specialization and division of labor make this progress fairly predictable within an organization and for a set period of time. The set of formal rules or standard working procedures clearly define the specialized functions each individual performs and how and when they can continue up the ladder.

The traditional concept of career entails and receives a traditional approach from career development organizations and specialists – initial help with the choice of career path and from there the system seems to be self-sufficient. People have tended to stay with a chosen career for their entire professional life. The educational systems in many countries are still fostering a traditional understanding of career development. At the same time, the traditional career status has not only been

questioned but has begun to disintegrate. The process began to be taken some notice of during the last decade of the 20 century and has been greatly accelerated in the new millennium. The more we look around, the fewer ladders we see. And those that still exist are far from being stable. The factors leading to this phenomenon will be outlined and discussed further on in this paper.

Why is the nature of career changing?

The real debate about the end of careers or, to put it more mildly, the changes that have taken place in career development, started in the 1990s. It is interesting to start outlining the factors leading to the major transformations in careers with some of the ideas expressed in Douglas Hall and Associates' book with the provocative title "The Career Is Dead – Long Live the Career". The authors prove that the traditional notion of careers as a series of upward repositioning with the respective rise in income, influence, social status, and stability have remained in the past. The old career notion is dead but careers will continue to exist as long as people and their lifelong work experiences exist. The book unfolds the concept and characteristics of the „new career contract” as a counterpoint to the „old career contract” of stability and security gained through educational and professional achievements and long-term dedication and loyalty to an organization. The new version of careers involves, among other things, developing new competencies, flexibility, the individual's responsibility for dealing with the lack of security, researching and gathering resources for ensuring personal growth, etc. The authors claim that the most important source of learning and progress is in relationships and networking (Hall, 1996).

In the second decade of the 21st century we are living in a world which has changed to an extent largely incomprehensible to the Baby Boomer generation (born between 1945 and 1964) and even to generation X (born between 1961 and 1981) (Robinson's classification). The working world, as part of the global economy, is changing at a very fast rate for a number of reasons. First of all, entire industries have disappeared and new ones have come into being. Secondly, the advent of digital communication and the interconnectedness of the world have changed job opportunities and job requirements. Thirdly, the expectations of employers and employees have changed because of all that.

What has not changed enough yet are our ideas of what is necessary to achieve a successful career throughout our lifetime. Most people have already realized that it is not likely to hold the same job in a single company or institution for as long as it takes to retire. And yet they believe that by retaining their skills and competences they can easily find a job in a company or an institution within the same industry. However, the dynamic economy of the 21st century does not offer many such opportunities. A large number of people who have lost their jobs are not aware of the alternative career model because it has not been given adequate attention in the education systems and in the training programmes. The knowledge and abilities to undertake an alternative career and the soft skills needed on top of the hard skills to get a job elsewhere have suffered a serious neglect.

It is extremely important today to have and demonstrate your unique value proposition, your skills and competences and how they can be put into operation in various working environments. Relying on a job title and a set of skills required in a certain company cannot get you very far when looking for a job these days because, on the one hand, a lot of jobs and skills have become or may become obsolete in the near future and, on the other hand, a lot of new jobs have emerged or will emerge soon.

What is the key to successful career development in today's economy? People can open more doors in the working world if they change their view of career success and of themselves as 21st century workforce.

From the traditional to the modern concept of career

The notion of career changes with the changes in society and economy. It should, therefore, be viewed in the context of the specific social and economic environment. Since society has been undergoing significant changes recently, it can be claimed with some degree of certainty that the notion of career and career success today differs from the one of the recent past. Society is often associated with bureaucracy. Since the time the word 'bureaucracy' was coined it has developed negative connotations among which are inefficiency and inflexibility. Thinking along the lines of career success being socially determined, an interesting analogy between traditional career success and bureaucracy springs to mind. Writing about American bureaucracy Amy Troolin outlines the four key characteristics of bureaucracy. They bear so much resemblance to the main traits of the traditional concept of career success that it seems that the notions can be interchanged. These key features are a clear hierarchy, specialization, division of labour, and a set of formal rules (Troolin, 2009).

Traditionally, the societal perceptions of career success are pretty much tied to going up a ladder within a company or an institution with clear hierarchy. This usually happens after you have performed well at a certain level and have been promoted to the next level within the same organization. Specialization and division of labor matter a lot and are taken into consideration when promotions are considered. People are expected to become experts in their field and are not deemed good specialists if they change their professional path. The prevailing pattern of building a successful career, at least until recently, involved obeying a set of formal rules specific to a particular professional field.

However, the 21st century has noticeably changed these as it has changed society and people, the understanding of career success and of social standing, the length of time people stay in the same job, and many other aspects of working life. As early as 1996 Douglas Hall remarks „Careers as we know them have died” but „if we define careers as a series of lifelong work-related experiences and personal learnings, the career will never die” (Hall, 1996: 1, 20, 21). Hall rightly observes that, regretfully, the old career contract has expired and has been replaced by a new one which demands attention to customer needs, constant updating of skills and competencies,

focus on relationships, and good use of outside resources of knowledge and development.

With more big businesses going out of business self-employment and small business development is becoming more the norm in Europe and the USA. „One in five Americans work from home, numbers seen rising over 60%”, reads the headline of a Forbes article by Kenneth Rapoza (Rapoza, 2013). A survey among EU citizens reveals that „45 per cent of EU citizens expressed a preference for self-employment over being an employee”. (Hatfield, 2015: 26).

People’s personal and professional life begin to merge as the working conditions change, e.g. more and more people are freelancers or work from home these days. Lifestyles have changed and are causing changes to the new understanding of the career success desired by contemporary people. Some of its characteristics are:

- Greater than before use of technology;
- Lifelong learning and undertaking various jobs in various industries;
- Career success means personal satisfaction over payment, status and lifestyle;
- Looking for more meaning from work;
- Networking and self-management ensure success;
- Self-responsibility and entrepreneurship;
- Freedom to choose from numerous jobs, tasks, roles and projects;
- More control over personal time and flexibility in how, when and where the work is done;
- More opportunities to develop skills other than the ones needed in your main occupation by working in different fields, etc.

This list of characteristics is not exhaustive and focuses only on some of the most important features that present a challenge for people seeking career success today and tomorrow. Those who want to make it should develop the right skills and competences including flexibility, being proactive and resilient, commitment to lifelong learning, updating their skills and developing new ones required by the changing economy, creating winning self-marketing materials such as CVs, interactive websites, professional Facebook profiles, etc. The top skills for career success that have emerged in recent years are computer-knowledge, communication and creativity.

One specific skill that has proven its efficacy in recent years is the skill to connect or to network. Ian Altman believes that „we are in a Connection Economy. The connection economy rewards value created by building relationships and creating connections, rather than building assets by industrialism”. To those who doubt this Altman points out companies such as AirBnB whose owners have no hotels but are the „largest provider of accommodation”; Uber who own no cars but „excel at connecting riders with drivers”; and Facebook who create no content but is „the largest media company” (Altman, 2016). In the 21st century it is not enough to be an expert in your field. „Today, if you want to succeed as an entrepreneur, you also have to be a storyteller...It is not enough to create a great product; you also have to work out how to let people know about it” (Richard Branson, cited by Galo, 2016).

Another way of defining the competencies that are essential in undertaking a successful and trouble-free career transitions are „knowing why,” „knowing whom,” and „knowing how” (Arthur et al., 1995; Eby et al., 2003). According to some authors „knowing why” relates to a person’s motivation and ability to understand oneself, search for different possibilities, and adapt to the changing job market situation and work circumstances. „Knowing whom” is associated with professional networking and contacts established with people inside and outside a particular business establishment. „Knowing how” entails professional knowledge, skills and competencies accumulated over time. (Arthur et al., 1995; Eby et al., 2003).

Conclusion

If the situation with careers today were to be summarized in a few words, these words could be careers without boundaries and career mobility. And these are viewed not so much as relating to an organization or a company but as extending to occupations, industries and geography. (Arthur and Rousseau, 1996; Sullivan and Arthur, 2006). Career mobility can be seen as a path and a journey metaphor. A number of writers see it like this. Baruch (2004) for example, defines career as a journey where people can go along the beaten path or choose to find their own way. Inkson (2002) likewise explains why a journey metaphor is appropriate for a career. To him a career is a movement which has geographical, occupational or organizational dimensions. As any journey it requires preparation, appropriate equipment, and a vision of where you want to be next. You need to take with you the most indispensable items – the skills and competencies that make you marketable in the dynamic global economy of the 21st century.

References:

1. Altman, I. (2016) “Top 10 Business Trends That Will Drive Success In 2016”
2. <http://www.forbes.com/sites/ianaltman/2015/12/01/top-10-business-trends-that-will-drive-success-in-2016/#18894ee35571>, accessed 29.04.2016
3. Arthur M. B., Claman P. H., DeFillippi R. J. (1995). “Intelligent enterprise, intelligent careers”, *The Academy of Management Journal* 9, 7–20.
4. Arthur M. B., Rousseau D. M. (1996) “Introduction: the boundaryless career as a new employment principle”, in *The Boundaryless Career: A New Employment Principle for a New Organizational Era*, Arthur M. B., Rousseau D. M., editors, New York, NY: Oxford University Press, 3–20.
5. Baruch, Y. (2004), “Transforming careers: from linear to multidirectional career paths. organisational and individual perspectives”, *Career Development International*, Vol. 9 No. 1, pp. 58-73.
6. Eby L. T., Butts M., Lockwood A. (2003) “Predictors of success in the era of the boundaryless career”, *Journal of Organizational Behavior*, 24, 689–708.
7. Gallo, C. (2016), <http://www.forbes.com/sites/carminegallo/2016/02/18/branson-buffett-agree-this-skill-is-your-ticket-to-career-success/#5f0811b27247/> accessed 2.05.2016.

8. Hall, D. T., (1996), *The Career Is Dead—Long Live The Career: A Relational Approach to Careers*, Jossey-Bass Publishers.
9. Hatfield, I. (2015) “Self-Employment in Europe”
10. http://www.ippr.org/files/publications/pdf/self-employment-Europe_Jan2015.pdf?noredirect=1
11. Inkson, K. (2002), „Thinking creatively about careers: the use of metaphor”, in Peiperl, M., Arthur, M., Goffee, R. and Anand, N. (Eds), *Career Creativity: Explorations in the Re-Making of Work*, Oxford University Press, Oxford, pp. 15-34.
12. Rapoza, K. (2013) „One In Five Americans Work From Home, Numbers Seen Rising Over 60%”, <http://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2013/02/18/one-in-five-americans-work-from-home-numbers-seen-rising-over-60/#200b617d4768>, accessed 28.05.2016
13. Robinson, M. <http://www.careerplanner.com/Career-Articles/Generations.cfm>, accessed 25.04.2016.
14. Sullivan S., Arthur M. (2006). „*The evolution of the boundaryless career concept: examining physical and psychological mobility*”. *Journal of Vocational Behavior*. 69, 19–29.
15. Troolin, A. (2009) „*What Is the Bureaucracy? - Role, Structure & Characteristics*” <http://study.com/academy/lesson/what-is-the-bureaucracy-role-structure-characteristics.html>, accessed 3.05.2016.

**ПСИХОЛОГИЧЕСКАТА НАУКА В ОБУЧЕНИЕТО НА СТУДЕНТИТЕ
ОТ ЦЕНТЪРА ПО ХУМАНИТАРНИ НАУКИ В БУРГАСКИЯ СВОБОДЕН
УНИВЕРСИТЕТ – 25 ГОДИНИ ИСТОРИЯ И ТРАДИЦИИ
НА ПРЕПОДАВАНЕТО**

доц. д-р Йонка Балтаджиева
Бургаски свободен университет

**THE SCIENCE OF PSYCHOLOGY IN THE TEACHING OF STUDENTS AT
THE CENTRE OF HUMANITIES AT BURGAS FREE UNIVERSITY – 25
YEARS OF HISTORY AND TRADITIONS IN EDUCATION**

Assoc. Prof. Yonka Baltadzhieva, Ph.D.
Burgas Free University

РЕЗЮМЕ: В статията се проследява историята на преподаване на учебни дисциплини от психологическата научна област в специалностите и професионалните направления, по които се обучават студенти в БСУ от неговото създаване до днес.

Ключови думи: *психология, обучение, Център по хуманитарни науки, специалности и професионални направления*

ABSTRACT: This paper looks into the history of teaching of the academic subjects in the field of the Science of Psychology, in the specialisms and professional areas available at Burgas Free University since its establishment.

Keywords: *Psychology, education, Centre of Humanities, specialisms and professional areas.*

Официалното оформяне на психологията като самостоятелна наука се свързва с името на немския психолог Вилхелм Вунд /1832-1920/, който открива през 1879 година в Лайпциг, Германия, първата лаборатория по експериментална психология. Новата научна и приложна област се развива много бързо и в началото на 21 век е една от най-популярните. Наблюдава се засилен интерес към психологическото познание. Нещо повече, не е възможно осъществяването на много видове дейност в производството, в науката и в изкуството, в обучението и в спорта без знанието и осмислянето на психологическите закономерности.

Джон Д. Сиймън и Дъглас Т. Кенрик дават в своята „Психология“ следното определение на психологията като наука: „...психологията е наука за поведението и психичните процеси.“ (Сиймън, Кенрик, 2002). Под поведение се разбира всяка дейност на човека и животното, която психолозите могат да наблюдават обективно и да измерват достоверно. Още по-обширно е определението, според което научната психология се занимава с методите и техниките, използвани за

разбирането защо хората се държат и действат по определен начин (Кентауиц, Бари Х., Хенри Л. Родригър III, Дейвид Дж. Елмс, 2011).

Още в началото на XX век става ясно, че настъпва времето за приложната психология. Областите на практическия живот, в които психологията намира практическо приложение, са образованието, медицината, изкуството, икономиката и правото. (Енциклопедия по Психология, 2015). Приложните психологически изследвания отразяват индустриалния бум от началото на века и ориентацията на теоретичната психология (базовите изследвания) към проблемите на индустрията. Психологическото тестване дава началото на подбора и квалификацията на персонала, експерименталната психология – на инженеринга на човешките фактори. Психологията на личността/социалната психология подпомагат изследванията на отношенията между служителите. Втората световна война води със себе си ускорено развитие на клиничната психология – от войната се завръщат ветерани, много от които са с тежки психични разстройства и се нуждаят от психическо подпомагане.

В края на 20 и началото на 21 век първите приложни изследователски области са се разпрострели доста отвъд първоначалните сфери. Променили са се областите на изследователските интереси – в началото интересът е насочен към подбора на персонала, измерване на интересите, психометрия, разработване на тестове и теории. Днес изследователският интерес е ориентиран към мотивация, лидерство, удовлетворение от професионална реализация, организационна психология.

Преди 25 години в учебните планове на всички специалности на Англо-българския колеж, едно от първите звена в структурата на БСУ (1991 година), е включен като избираема дисциплина лекционен курс по Психология. Изучава се от студентите от специалност „Индустриален мениджмънт“, специалност „Електроника“ и специалност „Технология и управление на транспорта“.

В Педагогическия факултет на БСУ, създаден заедно с откриването на БСУ, започва обучение на студенти от професионално направление „Педагогика“ и професионално направление „Социални дейности“. Именно в този факултет за първи път в България започва обучение в специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“. Обучение се води и по специалностите „Специална педагогика“ и „Логопедия“. Професионалното формиране на бъдещите учители и логопеди е неразривно свързано с придобиване на психологическа компетентност. Въпреки динамиката в учебните планове през годините се запазва един цикъл от основни лекционни курсове като: Възрастова и педагогическа психология, Психолингвистика, Психологическа диагностика. Като факултативни дисциплини се предлагат: Социална психология, Психология на дейността и Психология на общностите. В учебния план на специалност „Логопедия“ са включени и лекционни курсове от по-тясно специализирани психологически области – Невропсихология, Психология на аномалното развитие, Психология на личността.

През 1996 година в БСУ се открива Филологически факултет. Специалностите, по които се обучават студенти, са „Славянска филология“, „Българска фи-

логия”, „Приложна лингвистика”, „Педагогика на обучението по български език и чужд език” (английски, немски, френски език). Тяхното развитие се диктува от динамиката на социалната среда. Но в обучението на студентите също са включени лекционни курсове по психология – Общ курс по психология, Психолингвистика, Педагогическа психология.

Най-голямо разнообразие от области на психологическата наука, които се преподават на студенти, се открива в професионално направление „Социални дейности”.

Социалната работа преминава дълъг път на развитие от действия на непрофесионални ентузиаста, занимаващи се с благотворителност, до професионална дейност на професионалисти. Възникването на социалната работа е резултат от смяната на идеологическата парадигма в общественото съзнание на в социума през XIX и XX век. Нейното предназначение е да хуманизира урбанизираното, технологично масово общество и неговите институти. Самата идея за социалната работа символизира компромиса между индивидуалните и обществените ценностни ориентации и се изразява в опита да се сближат егоцентризмът и алтруизмът, конкуренцията и сътрудничеството, индивидуалната свобода и социалният контрол (Лифинцев, 2004).

Практическата социална работа има за своя основна задача да съдейства на хора, семейства и общности за оптималната им адаптация към социалната среда, и в частност към тяхното обкръжение (Шапиро, 1997). Тази задача определя социално-психологическата насоченост на социалната работа (личност-общество).

Психосоциалният подход в практическата социална работа е насочен към понижаване (намаляване) на нивото на стреса и отстраняване на вътрешния или външния конфликт чрез поддържащи и обучаващи отношения (Шапиро, 1997). Като прилага психосоциалния подход социалният работник осъществява едновременно:

➤ консултиране и съветване; непосредствено въздействие върху клиента и/или ситуацията на клиента чрез заобикалящата го среда; консултиране и социално контролиране; консултиране и социално реформиране (да помогнат на клиентските групи да влияят по-активно върху общинските, политическите и обществените процеси).

Реалността доказва, че използването само на „чисти“ социални технологии и методи в практиката на социалната работа може да намали ефективността на оказваната помощ. Клиентите могат да имат освен социални и психологически проблеми. Наслагването на двете проблематики изисква от социалния работник да оказва освен социална и психологическа подкрепа. В много случаи ефективността на помощта зависи от уменията психологически да се въздейства върху клиента и неговото микросоциално обкръжение.

Тези тенденции намират отражение в учебните планове на специалност „Социални дейности”, по която се обучават студенти от официалното създаване на БСУ. Първоначално специалността носи наименованието „Социално дело”,

няколко години по-късно се преобразува в „Социални дейности”, съобразно общите професионални стандарти в тази област, въведени в България.

В един от първите учебни планове по специалност „Социално дело” се откриват следните дисциплини от областта на психологическата наука, разделени в два модула:

Основни дисциплини – Психология на развитието, Модели на човешкото поведение.

Специализиращи курсове – Психодиагностика, Проблеми на психологическото консултиране, Психодинамични теории, Психопатология (първа и втора част), Клинична практика (първа и втора част).

След 1993 година се обучават вече студенти по специалност „Социални дейности” и в техния учебен план има 10 дисциплини от различни области на психологическата наука. Те са:

- Обща психология;
- Социална психология;
- Динамично интервю;
- Психодинамични теории;
- Клинична практика;
- Човешко поведение и социално обкръжение;
- Увод в психоанализата;
- Психосоматични заболявания;
- Психодиагностика;
- Психопрофилактика.

Една година по-късно и почти до края на 2000 година в учебните планове се очертават по-крупни академични курсове. Випуск 1994/1998 година има следните психологически лекционни курсове:

- Психология на развитието;
- Социална психология;
- Човешко поведение и социално обкръжение;
- Психопатология;
- Психодинамични теории;
- Психосоциални заболявания.

За випуск 1996/2000 година се въвеждат като допълнителни курсове „Обща психология” и „Клинична психология“. Техният учебен план има 6 психологически ориентирани курса:

- Обучение в комуникативни умения;
- Социална психология (първа и втора част);
- Психодинамични теории;
- Обща и възрастова психология (първа и втора част);
- Клинична психология;
- Психопатология.

През различните години преподаватели по тези учебни дисциплини са проф. Иван Димитров, проф. Стоянка Жекова, проф. Борис Минчев, проф. Тома

Томов, проф. Наталия Александрова, доц. Павлина Петкова и др. Поддържа се високо и актуално ниво на преподаване на академични и приложни психологически знания.

Днес в Центъра по хуманитарни науки, който е приемник на двата факултета, се обучават студенти от четири професионални направления:

- Обществени комуникации и информационни науки;
- Социални дейности;
- Психология;
- Педагогика.

Предлагат се шест бакалавърски програми, пет магистърски програми и една докторска програма. В учебните планове на бакалавърските програми от професионално направление „Обществени комуникации и информационни науки“ (Връзки с обществеността, Журналистика, Обществени комуникации и социална психология) са включени четири основни лекционни курса от областта на психологическото знание – Увод в психологията, Психология на личността, Социална психология, Психолингвистика. В бакалавърската програма „Социални дейности и консултиране“ са включени шест основни дисциплини, които продължават традициите на преподаването на психологическото знание от предходните десетилетия и в същото време са в съзвучие със съвременните тенденции в обучението на специалисти от социалната сфера и с потребностите на реалната социална среда: Увод в психологията; Психология на развитието в детска и юношеска възраст; Психология на развитие на възрастните; Социална психология; Психопатология; Социално-психологически тренинг. В магистърската програма по „Социално консултиране и психология“, като специализиращи, психологически ориентирани лекционни курсове, се изучават: Психология на аномалното развитие; Диференциална психология; Психодиагностика; Клинична психология; Психология и здраве. В професионално направление „Педагогика“ са включени като задължителни два лекционни курса – Психология на развитието в детска и юношеска възраст и Педагогическа психология.

Този натрупан опит позволи на Центъра по хуманитарни науки да организира и да акредитира обучение на студенти в професионално направление „Психология“. От 2013 година в Центъра по хуманитарни науки се приемат студенти в двете образователно-квалификационни степени Бакалавър (Психология) и Магистър (Детска и юношеска психология).

Литература:

1. Entsiklopedia po Psychology i povedencheska nauka. S., 2015.
2. Kentauts, Bari H., Henri L. Rodrigur III, Deyvid Dzh. Elms, Eksperimentalna psychology. S., 2011.
3. Lifintsev, D. (2004). Eticheskie aspekty konsulytirovaniya v sotsialnoy rabote: V Rasvitie lichnosti, №4, 2004.
4. Siymun Dzh., D. Kenrik. Psychology. C., 2002.
5. Shapiro, B.YU. (1997). Sistemnyiy podhod v psihosotsialnoy rabote s semyey // Sistemnyiy podhod v sotsialnoy rabote/ Sost.-red. V.V. Kolkov, M., 1997.

**ЮБИЛЕЙНА КРЪГЛА МАСА НА ЦХН
„25 ГОДИНИ ХУМАНИТАРНО ЗНАНИЕ В БСУ –
ИСТОРИЯ И ПЕРСПЕКТИВИ“**

проф. дфн Калина Лукова

**JUBILEE ROUNDTABLE DISCUSSION AT THE FACULTY OF
HUMANITIES “25 YEARS OF HUMANITARIAN KNOWLEDGE AT BFU –
HISTORY AND PERSPECTIVES”**

Prof. D.Sc. K. Lukova

На 8 юни 2016 г. в Бургаския свободен университет се проведе Юбилейна кръгла маса на Центъра за хуманитарни науки на тема „25 години хуманитарно знание в БСУ – история и перспективи“. Събитието е част от празничния юбилеен календар на Университета и предизвика значим обществен интерес.

Сред гостите бяха: проф. Г. Христозова – ректор на БСУ и бивш декан на ЦХН; доц. Е. Динева – зам.-ректор на БСУ и бивш декан на ЦХН; проф. дфн И. Куцаров – бивш декан на Филологическия факултет; Мая Казанджиева – Директор Дирекция „Социални дейности, здравеопазване и спорт“ – Община Бургас; Тони Костова – Директор Районна Дирекция „Социално подпомагане“ – Бургас; Виолета Радева – Директор Областен съвет на БЧК, Бургас; Мария Атанасова – Директор Център за обществена подкрепа, Бургас; Таня Колева – Директор Дневен център за деца на улицата, Бургас; Даниела Костадинова – гл. продуцент на БНР – Бургас; Катя Касабова – гл. редактор и съсобственик на Флагман. Вг; Силвия Шатърова – гл. редактор на вестник „Черноморски фар“; Красимир Димитров –управител на „Гларус“ ООД, радио „Микс“; Максим Момчилов – гл. редактор на вестник „Слънчев бряг“; Диана Адамова – директор на библиотеката на БСУ, както и преподавателите от ЦХН.

Тематиката на кръглата маса се прояви в двойствената ѝ структура. Първата част беше посветена на историческото развитие на ЦХН и се превърна във вълнуващ емоционален разказ на петимата му декани. Първия, Педагогически факултет, представи д-р З. Ганева, от името на неговия декан, доц. д-р М. Ганева.

Проф. дфн И. Куцаров, декан на Филологическия факултет, говори за неговото създаване и развитие. Във факултета са работили едни от най-известните академични преподаватели, но са започнали научното си развитие и местните кадри.

Ректорът на БСУ, проф. дпн Галя Христозова, е първият декан на Центъра за хуманитарни науки, структуриран от обединяването на Педагогическия и на Филологическия факултет през 1999 г. В изказването си проф. Христозова представи академичните постижения на преподавателите, работата по научни проек-

ти, издаването на сп. „Съвременна хуманитаристика“, но откри и творческата, колегиална атмосфера, която винаги е присъствала в Центъра.

Доц. д-р Е. Динева, декан на ЦХН в периода 2004-2014 г., направи интересна презентация на академичния живот през тези години: акредитирани специалности Журналистика, Връзки с обществеността, Социални дейности и консултиране, Психология; научно израстване на преподавателите; оригинални събития, като Медиясвят, Вечер на специалностите и др., свързани с дейността на PR агенция „Practa“.

Сегашният декан на ЦХН, доц. д-р М. Алексиева, насочи вниманието към професионалната реализация на студентите и перспективите в развитието на хуманитарните специалности.

Дискусията по този проблем премина при висока активност и емоция. Юбилейната кръгла маса напълно постигна своя смисъл – да създаде общност, която обсъжда и споделя нови идеи.

Представителите на медиите посочиха стабилната образователна подготовка на студентите, но и необходимостта от по-висока мотивация за професионална реализация. Д. Костадинова подчерта, че съвместният проект „Стената“ на БНР-Бургас и на ЦХН при БСУ е вече традиция, която трябва да бъде продължена.

Изключително емоционални бяха представителите на структурите за социална дейност в Бургас. Мая Казанджиева поздрави ЦХН от името на Община Бургас и благодари за създаването на качествени специалисти, които извършват голяма част от социалните услуги в Общината. Този многозначителен факт се потвърди и от емоционално изказване на Т. Костова, която посочи, че 60 души, завършили сп. „Социални дейности“ в ЦХН, сега работят в Община Бургас.

За партньорство, взаимна дейност и реализиране на студентски практики говориха В. Радева, Е. Костова и М. Атанасова.

Юбилейната кръгла маса, преминала в атмосфера на емоции, съпричастност и креативност, доказва високия академичен авторитет на ЦХН в общественото пространство. Уверени сме, че той ще продължи да бъде Център на хуманитаристиката в Бургас, в региона и в измеренията на европейската хуманитаристика.